

ΤΕΙ ΚΑΛΑΜΑΤΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΜΟΝΑΔΩΝ ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ:

**Η ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ
ΤΗΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
ΣΤΗ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ**

Το παράδειγμα του
Κέντρου Πληροφόρησης και Υποστήριξης Γυναικών σε
θέματα Απασχόλησης «ΔΙΩΝΗ»

ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: Δρ. Δημ. Μαγριπλής
ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΑ: Κρυσταλίτσα Γεωργακά

ΚΑΛΑΜΑΤΑ 2001

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος.....	3
Εισαγωγικό Σημείωμα.....	4

Κεφάλαιο 1ο

Η ΓΥΝΑΙΚΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΣΤΟΥΣ ΝΕΟΤΕΡΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ (1830 και μετά)

1.1 Η γυναίκα στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος (1830-1900).....	5
1.1.1 Η γυναικεία εκπαίδευση και οι πρώτες δασκάλες.....	9
1.1.2 Τα πρώτα γυναικεία περιοδικά.....	12
1.2 Η Ελληνίδα, τα γυναικεία κινήματα και η εργασία από τις αρχές του 20 ^{ου} αι. ως το 1974.....	14
1.2.1 Βαλκανικοί Πόλεμοι – Α' Παγκόσμιος Πόλεμος – Μικρασιατική Καταστροφή (1900-1923).....	14
1.2.2 Μεσοπόλεμος – Β' Παγκόσμιος Πόλεμος (1924-1944).....	17
1.2.3 Εμφύλιος Πόλεμος - Δικτατορία (1945-1974).....	21

Κεφάλαιο 2ο

Η ΓΥΝΑΙΚΑ ΣΤΗΝ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ (από το 1975 ως σήμερα)

2.1 Η Γυναικεία Απασχόληση.....	26
2.2 Η θέση των γυναικών στην αγορά εργασίας το 1975-1985.....	29
2.3 Η θέση των γυναικών στην αγορά εργασίας το 1985-1993.....	33
2.4 Η θέση των γυναικών στην αγορά εργασίας το 1994-έως σήμερα.....	38
2.5 Συμπεράσματα.....	44

Κεφάλαιο 3ο

ΤΟ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΟΤΗΤΑ

3.1 Η αρχή της ισότητας.....	47
3.2 Σύνταγμα του 1975.....	48
3.3 Νομοθετικά μέτρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας.....	50
3.3.1 Γενικά.....	50
3.3.2 Νόμοι και οδηγίες.....	51
3.3.3 Εναρμόνιση των ελληνικών νομοθετικών ρυθμίσεων με Διεθνείς Διακηρύξεις	52
3.4 Μηχανισμοί Προώθησης της Ισότητας.....	54

Κεφάλαιο 4ο

Η ΤΟΠΙΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΑΙ Η ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ

4.1	Η θέση της γυναίκας στην ελληνική κοινωνία.....	58
4.2	Η Κοινωνική Πολιτική για τις γυναίκες.....	60
4.3	Δυνατότητες παρέμβασης της Τ.Α. στην Ισότητα.....	
4.3.1	Εισαγωγή.....	62
4.3.2	Η αναγκαιότητα προώθησης πολιτικών ισότητας στην Αυτοδιοίκηση.....	63
4.3.3	Η συμμετοχή της Τ.Α. στην προώθηση ισότητας - Το παράδειγμα της Μ. Βρετανίας.....	64
4.3.4	Οι τοπικές δομές στήριξης γυναικών στην Τ.Α.	67
4.3.5	Η Κοινοτική Πρωτοβουλία "NOW".....	71
4.3.6	Πεδία ανάπτυξης πολιτικής ισότητας.....	72
4.4	Επίλογος.....	74

Κεφάλαιο 5ο

ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ ΚΑΙ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗΣ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΣΕ ΘΕΜΑΤΑ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ «ΔΙΩΝΗ»

	Φωτογραφικό και διαφημιστικό υλικό.....	76
5.1	Γενικά.....	80
5.2	Ίδρυση και Νομικό Καθεστώς.....	80
5.3	Οργανωτική Δομή.....	81
5.4	Παρεχόμενες Υπηρεσίες.....	81
5.4.1	Πληροφόρηση.....	81
5.4.2	Συμβουλευτική Απασχόλησης.....	82
5.5	Διαπιστώσεις – Παρατηρήσεις.....	83
5.6	Συνεργασία με άλλους Φορείς.....	85
5.7	Διακρατικές Συνεργασίες.....	86
5.8	Οικονομικοί Πόροι.....	86
5.9	Επίλογος.....	87

	Βιβλιογραφία.....	88
--	-------------------	----

Παράρτημα		91
------------------	-------	----

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η πτυχιακή αυτή εργασία αποτελεί το τελικό στάδιο του προγράμματος σπουδών του Τμήματος Διοίκησης Μονάδων Τοπικής Αυτοδιοίκησης, σύμφωνα με τον κανονισμό σπουδών του Τεχνολογικού Εκπαιδευτικού Ιδρύματος Καλαμάτας.

Το αντικείμενο της εργασίας είναι η παρέμβαση της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στη γυναικεία απασχόληση και η παρουσίαση της δραστηριότητας του Κέντρου Πληροφόρησης και Υποστήριξης Γυναικών σε θέματα Απασχόλησης «ΔΙΩΝΗ».

Για την εκπόνηση της πτυχιακής εργασίας οφείλονται ευχαριστίες στη διοίκηση και το στελεχιακό δυναμικό του Κέντρου «ΔΙΩΝΗ» (που σήμερα συνεχίζει το έργο του ως Γραφείο Ενημέρωσης Ανέργων & Επιχειρήσεων) και της Δημοτικής Επιχείρησης Ανάπτυξης Δήμου Ζωγράφου (Δ.Ε.Α.ΔΗ.Ζ.). Συγχαρητήρια για το έργο που παράγουν και για την συμβολή τους στην εκπόνηση της πτυχιακής εργασίας οφείλονται:

- στην κα. Ρένα Ψαρομάλλου - Σύμβουλος Απασχόλησης (στο Κέντρο Πληροφόρησης και Υποστήριξης Γυναικών σε θέματα Απασχόλησης «ΔΙΩΝΗ» και σήμερα στο Γραφείο Ενημέρωσης Ανέργων & Επιχειρήσεων).
- στην κα. Παπαγεωργίου - (στο Γραφείο Ευρωπαϊκών Προγραμμάτων της Δημοτικής Επιχείρησης Ανάπτυξης Δήμου Ζωγράφου).

Επίσης, οφείλονται ευχαριστίες στο εκπαιδευτικό προσωπικό και τη γραμματεία του Τμήματος Διοίκησης Μονάδων Τοπικής Αυτοδιοίκησης, καθώς και στους συναδέλφους σπουδαστές και σπουδάστριες με τους οποίους υπήρξε ενδιαφέρουσα και αποδοτική συνεργασία.

Τέλος, η ουσιαστική συμβολή και επίβλεψη του κ. Δρ. Μαγριπλή Δημ. (επιστημονικού συνεργάτη του Τμήματος Δ.Μ.Τ.Α.) υπήρξε έμπνευση για την υποφαινόμενη σπουδάστρια. Του οφείλονται ιδιαίτερες ευχαριστίες.

Κρυσταλίτσα Γεωργακά
Σπουδάστρια του Τμήματος Δ.Μ.Τ.Α.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Πριν από μερικές δεκαετίες δεν ήταν δυνατό να σκεφτούμε ως αντικείμενο μελέτης την οργάνωση και λειτουργία δομών που θα ασχολούνταν με τα γυναικεία προβλήματα. Τα προβλήματα των γυναικών αντιμετωπιζόνταν ανέκαθεν επιφανειακά έως καθόλου. Αυτονόητη θεωρούνταν η δυσμενή θέση τους. Σήμερα, που τα πάντα έχουν αλλάξει, ιδίως στα ανθρώπινα δικαιώματα (π.χ. κατάργηση της δουλείας – απελευθέρωση των μαύρων), οι γυναίκες εξακολουθούν να βρίσκονται σε ανισότητα και μειονεκτική θέση, όπως μας φανερώνουν και οι στατιστικές αναλύσεις για το εργατικό δυναμικό.

Αντικείμενο, λοιπόν, αυτής της εργασίας είναι η παρέμβαση της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στη γυναικεία απασχόληση και το παράδειγμα του **Κέντρου Πληροφόρησης και Υποστήριξης Γυναικών σε θέματα Απασχόλησης «ΔΙΩΝΗ»**. Αρχή αυτού του κέντρου είναι η εξάλειψη της ανισότητας και η υποστήριξη (μέσω πληροφόρησης και συμβουλευτικής) των εργαζόμενων και άνεργων γυναικών.

Στο 1^ο κεφάλαιο παρουσιάζεται η ζωή των γυναικών στην Ελλάδα στους Νεότερους Χρόνους. Αναλύονται τα προβλήματα και το περιβάλλον της γυναίκας από το 1830 έως το 1974.

Στο 2^ο κεφάλαιο περιγράφεται η θέση της γυναίκας στην απασχόληση από το 1975 έως σήμερα· τα προβλήματα και την ανισότητα που αντιμετωπίζει στην αγορά εργασίας.

Στο 3^ο κεφάλαιο ασχολείται με το νομοθετικό πλαίσιο για την ισότητα· από το Ελληνικό Σύνταγμα του 1975 έως τα ευρωπαϊκά και διεθνείς νομοθετικά μέτρα.

Στο 4^ο κεφάλαιο παρουσιάζεται η παρέμβαση της Τοπικής Αυτοδιοίκησης· οι δυνατότητες - η αναγκαιότητα για παρέμβαση, δομές στήριξης γυναικών στην Τ.Α., η Κοινοτική Πρωτοβουλία “NOW”, κ.α.

Στο 5^ο κεφάλαιο περιγράφεται η λειτουργία και το έργο του Κέντρου Πληροφόρησης και Υποστήριξης Γυναικών σε θέματα Απασχόλησης «ΔΙΩΝΗ».

Στο τέλος ακολουθεί παράρτημα με στατιστικά στοιχεία για τη θέση της γυναίκας στο εργατικό δυναμικό, την ανεργία, τις αμοιβές, το εκπαιδευτικό επίπεδο, το Δημόσιο Τομέα, κ.α.

Για την εκπόνηση της πτυχιακής εργασίας αξιοποιήθηκαν ενημερωτικό υλικό, δημοσιεύματα εφημερίδων και περιοδικών, μελέτες, στατιστικοί πίνακες της Eurostat και της ΕΣΥΕ, επίσημα διοικητικά έγγραφα κ.α. Το υλικό αυτό αξιολογήθηκε στα παραπάνω κεφάλαια και διαφέρεται στη βιβλιογραφία.

Η ΓΥΝΑΙΚΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΣΤΟΥΣ ΝΕΟΤΕΡΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ (1830 και μετά)

1.1 Η γυναίκα στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος (1830-1900)

Η προσφορά της Ελληνίδας στα χρόνια της τουρκοκρατίας, αλλά και στον αγώνα του 1821-1830 είναι αναμφισβήτητα μεγάλη και αξιοσημείωτη. Μερικοί ισχυρίζονται πως δεν της αναγνωρίστηκαν οι θυσίες της¹. Ούτε η κοινωνία, αλλά ούτε και οι νόμοι δεν την τοποθετούσαν ισότιμα με τον άντρα. Το πρώτο Σύνταγμα της 1^{ης} Ιανουαρίου 1822 και το δεύτερο το 1823 στο Άστρος, όπου καθιερώνονταν η ισότητα των Ελλήνων ενώπιον του Νόμου δε δίνεται καμία ερμηνεία ότι περιλαμβάνονται και οι Ελληνίδες². Σ' αυτό το σημείο είναι εύλογο να αναφέρουμε μία φράση του Πουλαίν ντε λα Μπαρ (ελάχιστα γνωστός φεμινιστής του 17^{ου} αι.): «Αυτοί που δημιουργήσαν και συγκέντρωσαν τους νόμους, όντας άνδρες, ευνόησαν το δικό τους φύλο και οι νομοδιδάσκαλοι μετέτρεψαν τους νόμους σε αρχές»³.

Όμως, με πόση αυστηρότητα μπορούμε να κρίνουμε τα δύσκολα εκείνα μεταβατικά χρόνια, όπου πρωταρχικό πρόβλημα όλων ήταν η επιβίωση. Κύρια χαρακτηριστικά εκείνης της εποχής ήταν η οικονομική καθυστέρηση, οι άθλιες συνθήκες ζωής και ο αναλφαριθμισμός. Η υποδούλωση, ο σκοταδισμός, ο φόβος, ο πρωτογονισμός άφησαν βαθιά σημάδια στις ψυχές των Ελλήνων, αντρών και γυναικών. Θα αποβάλλουμε, λοιπόν, την αλαζονική συγκατάβαση του «πολιτισμένου» σήμερα απέναντι στο «οπισθοδρομικό» χθες⁴ και θα ερευνήσουμε τη θέση και εξέλιξη της γυναίκας μέσα στην ελληνική κοινωνία ως συστατικό στοιχείο της ιστορίας.

Η ίδρυση του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους κατοχυρώθηκε επίσημα με το Πρωτόκολλο του Λονδίνου της 20 Ιανουαρίου 1830. Πρώτος κυβερνήτης της Ελλάδας υπήρξε ο Ιωάννης Καποδίστριας⁵. Μετά τη δολοφονία του επικράτησε μεγάλη αναρχία και η Ελλάδα βρισκόταν στα πρόθυρα ενός εμφύλιου πολέμου. Το 1832 οι μεγάλες δυνάμεις προχώρησαν στην εκλογή βασιλιά. Ένα χρόνο αργότερα καταφτάνει στην Ελλάδα ο Όθωνας. Το 1833 είναι η χρονιά που η πρωτεύουσα μεταφέρεται από το Ναύπλιο στην Αθήνα. Η Αθήνα προκαλούσε δυσφορία στους φιλέλληνες και

¹ «Με την ίδρυση του νέου ελληνικού κράτους η γυναίκα βρέθηκε πιο ώριμη, αλλά διόλου ισότιμη με τον άντρα. Η συμμετοχή της στον απελευθερωτικό αγώνα δεν εκτιμήθηκε δέοντως. Έτσι, το 1830 κι όταν η Ελλάδα έγινε κράτος ελεύθερο, ... τόσο η κοινωνία όσο και ο νόμος την αντιμετώπιζαν ως πολίτη β' κατηγορίας.» Ευτυχία Λεοντίδου & Singrid R. Ammer, *Η Ελλάδα των Γυναικών*, Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα 1992, σ. 41 / «Ούτε καν της αναγνώρισαν τις τόσες προσφορές της, με τη σημαντική συμμετοχή της στους μακροχρόνιους αγώνες του έθνους για την λευτεριά. Τηω προόρισαν να συνεχίσει να παίζει τον παραδοσιακό της ρόλο και να δουλεύει για όλη την οικογένεια ...» Πέπη Δαράκη, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1995, *Το όραμα της ισότητας των γυναικών*, σ. 109 / «Θεωρήθηκαν άτομα υποδεέστερα για τον ιδιωτικό βίο μόνο και μετά την επανάσταση τις έκλεισαν στα σπίτια τους να γεννάνε παιδιά και να περιποιούνται τους συζύγους. ...» Σάσα Μόσχου, *Ιστορία του Ελληνικού Φεμινιστικού Κινήματος*, Χ.Ο., Αθήνα 1990, σ. 22-23.

² Βλ. Πέπη Δαράκη, *ό.π.*, σ. 121.

³ Βλ. Σιμόν ντε Μπωβουάρ, *Το Δεύτερο Φύλο*, Εκδόσεις Γλάρος, Ανθρωπιστικές Επιστήμες, 1976, Copyright Editions Gallimard - 1952, σ. 5.

⁴ Βλ. Ελένη Βαρίκα, *Η Εξέγερση των Κυριών. Η γένεση μιας φεμινιστικής συνείδησης στην Ελλάδα του 19^{ου} αι. (1833-1907)*, Ίδρυμα Έρευνας και Παιδείας, Αθήνα 1987, σ. 20.

⁵ Ο Ιωάννης Καποδίστριας ήταν πολυταξιδεμένος στις ευρωπαϊκές πρωτεύουσες με σημαντικές γνώριμίες. Επιχείρησε να φέρει ευρωπαϊκούς θεσμούς, ξένους όμως προς το χαρακτήρα των Ελλήνων. Ο απολυταρχικός του τρόπος στην οργάνωση του κράτους και η προσπάθειά να εμφυλύνει στην Ελλάδα ευρωπαϊκά πρότυπα τον έφεραν σε σύγκρουση με παράγοντες της επανάστασης. Δολοφονήθηκε της 29 Σεπτεμβρίου 1831: *Εγκυκλοπαίδεια ΑΚΜΗ*, Εκδόσεις Φάρος, Αθήνα 1987, τ. 9, σ. 87.

βαυαρούς επισκέπτες και γέμιζε με απογοήτευση τους Έλληνες της διασποράς⁶. Στα μάτια των ξένων η Ελλάδα έμοιαζε μια χώρα της Ανατολής⁷.

Παρ' όλα αυτά η πρωτεύουσα αναπτύσσεται γρήγορα, χάρη στα συνεργεία μηχανικών και αρχιτεκτόνων που έφερε ο βασιλιάς Όθων μαζί του. Έτσι, η Αθήνα γίνεται πόλος έλξης για τα πιο διαφορετικά κοινωνικά στρώματα και έδρα όλων των σοβαρών οικονομικών επιχειρήσεων. Ως προνομιούχα στρώματα της εποχής εκείνης κατατάσσουμε: i) τη βασιλική αυλή, που μονοπωλεί την πολιτική εξουσία ως το 1843, οπότε και υποχρεώθηκε να παραχωρήσει Σύνταγμα στον ελληνικό λαό, ii) τους ετερόχθονες, φαναριώτες και άλλες εύπορες ή καλλιεργημένες ομάδες Ελλήνων που εγκαθίστανται οριστικά στην Ελλάδα, iii) τους Έλληνες της διασποράς ή ομογενείς που δεν συμβάλλουν στην καπιταλιστική ανάπτυξη της χώρας, αλλά αποτελούν φορείς αστικών ιδεών, αξιών και κοινωνικών σχέσεων, iv) τους προκρίτες, προεστούς και οπλαρχηγούς της επανάστασης που έβλεπαν με δυσπιστία τα δυτικά ήθη και τη νέα κρατική εξουσία. Η αναδιάρθρωση και η συγχώνευση όλων αυτών των κυρίαρχων τάξεων στόχευε στη δημιουργία μιας ευρωπαϊκής τάξης, εξαγνισμένης από τα ανατολίτικα κατάλοιπα και αναβαπτισμένης στη λεπτότητα του δυτικού *savoir vivre*⁹.

Ο ελληνικός λαός έβλεπε τη βασιλεία με σκεπτικισμό και μόνο το ένδοξο παρελθόν και η παραδοσιακή θέση της γυναίκας αποτελούσε αντίδοτο στα πλήγματα που δεχόταν η εθνική υπερηφάνεια. Η διατήρηση της παραδοσιακής αρετής και σεμνότητας των γυναικών άμβλυνε, κατά κάποιο τρόπο, την πληγωμένη αξιοπρέπεια των λαϊκών και μεσαίων στρωμάτων¹⁰.

Η θέση της Ελληνίδας γυναίκας ήταν διαφορετική στις διάφορες περιοχές της χώρας. Στην Ηπειρωτική Ελλάδα που κατά κάποιο τρόπο ήταν αποκλεισμένοι οι άνθρωποι από τον έξω κόσμο, δεν παρουσιάστηκε κάποια εξέλιξη¹¹. Συνέχισε να δουλεύει στα χωράφια, στα αμπέλια, στις ελιές, στα βαμβάκια, μην παραμελώντας ταυτόχρονα τη φροντίδα του σπιτιού, την ανατροφή των παιδιών και την επίβλεψη των γέρων. Τα ήθη και τα έθιμα διατηρήθηκαν ακέραια και τίποτα δεν έμοιαζε να αλλάζει για τη φτωχή γυναίκα της επαρχίας αυτής. Αντίθετα, στα νησιά, στα παράλια της Ελλάδας, της Μικράς Ασίας και της Θράκης είχαν αναπτύξει μεγάλες δραστηριότητες στους τομείς της πνευματικής και κοινωνικής ζωής, καθώς επίσης συνέχισαν την εμπορική και ναυτιλιακή τους επικοινωνία με όλο τον κόσμο¹². Οι ριζικότερες, όμως, αλλαγές γίνονται, όπως προαναφέρθηκε, στην Αθήνα. Η νησιώτικη και αγροτική μετανάστευση προς την πρωτεύουσα¹³ έχουν ως αποτέλεσμα την

⁶ Για την κατάσταση στην Αθήνα στις αρχές του 19^{ου} γράφεται επίσης «απλούς μόνον σωρός ρυπαρών ερειπίων, τεταγμένων κύκλω, μεγαλοπρεπών τεινών λειψάνων», Ματούλα Σκαλτσά, *Κοινωνική ζωή και δημόσιοι χώροι κοινωνικών συναθροίσεων στην Αθήνα του 19^{ου} αι.*, Θεσσαλονίκη 1983, σ.40. / Βλ. Ελένη Βαρίκα, ό.π., σ.27.

⁷ Βλ. Εντμοντ Αμπού, *Η Ελλάδα του Όθωνος*, / Βλ. Ελένη Βαρίκα, ό.π., σ.28.

⁸ Βλ. *Ιστορία του Έθνους*, τ. ΙΓ', σ. 521. / Βλ. Ελένη Βαρίκα, ό.π., σ.19-20.

⁹ Βλ. Ελένη Βαρίκα, ό.π., σ. 20.

¹⁰ Στο ίδιο σ. 32 και 39, / Ως «μεσαία στρώματα» ορίζεται το σύνολο κοινωνικών ομάδων που η ανάπτυξή τους είναι παράλληλη με τον εξαστισμό και τον εξευρωπαϊσμό: ελεύθερα επαγγέλματα, εκπαιδευτικοί και υπάλληλοι του δημοσίου και των υπηρεσιών, μικροαστοί έμποροι, μικροαστική και μεσοαστική διανοήση, σ. 22.

¹¹ Βλ. Ντίνα Τάκαρη, *Η γυναίκα από την αρχαιότητα ως την τεχνολογική επανάσταση*, Χ.Ο., Αθήνα 1984, σ. 85.

¹² Βλέπε στο ίδιο σ. 84- 85.

¹³ A. Britsch, *La jeune Athènes. Une démocratie en Orient*. / Η ταχύτητα των ρυθμών μετανάστευσης από το χωριό στην πρωτεύουσα φαίνεται καλύτερα αν τη συγκρίνουμε με τους αντίστοιχους ρυθμούς στη Γαλλία του 19^{ου} αιώνα, όπου, σύμφωνα

ενδυνάμωση της αστικής τάξης. Έτσι, η Αθήνα έχει ανάγκη από γυναικεία εργατικά χέρια. Οι γυναίκες των λαϊκών τάξεων εργάζονται ως μοδίστρες, καπελούδες, ασπρорουχούδες, κεντήστρες, υφάντρες, υπηρέτριες, καμαριέρες, μαγειρίσες, πλύστρες, παραμάνες, νταντάδες κλπ. Σύμφωνα με μαρτυρίες ταξιδιωτών οι γυναίκες αποτελούσαν βασικό οικονομικό παράγοντα και η αξία της εργασίας τους αναγνωριζόταν ως τέτοια¹⁴. Αυτό, όμως, δε σήμαινε ότι είχαν μεγαλύτερη ανεξαρτησία ή ότι η εργασία αποτελούσε θετικό παράγοντα στον κοινωνικό καθορισμό τους. Οι περισσότερες οικογένειες των μεσαίων στρωμάτων δεν μπορούσαν να επιβιώσουν χωρίς την εργασία των γυναικών¹⁵. Η Ελληνίδα εργαζόταν παραγωγικά κυρίως μέσα στο σπίτι για να καλύψει τις ανάγκες του νοικοκυριού και να διαθέσει τα προϊόντα της στην αγορά. Για το 1870 υπάρχουν κάποια στοιχεία για τη συμμετοχή της γυναίκας στην παραγωγή. Σε 28.400 εργάτες οι γυναίκες ήταν 5.375 και στους 28.290 υπηρέτες οι γυναίκες ήταν άλλες τόσες. Το γυναικείο ημερομίσθιο ήταν κάτω από το μισό αντίστοιχο αντρικό¹⁶. Με τη γενίκευση της μισθωτής εργασίας ο χρόνος γίνεται χρήμα και η εργασία καθορίζεται πλέον από την πειθαρχία του ωρολόγιου χρόνου και όχι από το είδος του έργου (task orient) όπως συνέβαινε στις αγροτικές κοινωνίες¹⁷.

Σε αντίθεση με ανεπτυγμένες βιομηχανικές χώρες (όπως για παράδειγμα η Αγγλία) στην Ελλάδα η αγροτική μετανάστευση στις πόλεις γινόταν περισσότερο με σκοπό την αναζήτηση μιας "καλύτερης ζωής", παρά για λόγους φτώχειας ή έλλειψης δυνατοτήτων¹⁸. Έτσι, οι οικογένειες που εγκαταστάθηκαν στις πόλεις δεν είχαν αποκοπεί από τις παραδοσιακές τους συνήθειες. Μόνο το δεύτερο μισό του αιώνα ορισμένοι διανοούμενοι των Επτανήσιων, που είχαν αρχίσει να υφίστανται τις δυτικές επιρροές πολύ πριν από την Επανάσταση, προσπάθησαν να διατυπώσουν με θετικό τρόπο το ρόλο των γυναικών και τις οικογένειες στη νέα κοινωνία¹⁹. Η επιθυμία για την βελτίωση της θέσης της Ελληνίδας δραστηριοποιεί και τις ίδιες τις γυναίκες. Έτσι, ιδρύεται το 1838 ο «Σύλλογος Κυριών» (με επικεφαλής την βασίλισσα Αμαλία) για φιλανθρωπικούς σκοπούς, το 1855 η «Φιλανθρωπική Εταιρεία των Κυριών» για τη διεκδίκηση κοινωνικών και εκπαιδευτικών δικαιωμάτων, το 1861 ο «Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως» (με πρόεδρο τον Στέφανο Καραθεοδωρή) για την δημιουργία Παρθεναγωγείων, το 1872 ο «Σύλλογος των Κυριών της Γυναικείας Παιδείσεως» (που ίδρυσε η Καλλιόπη Κεχαγιά)²⁰.

με τον Ph. Ariès, «χρειάζονται πέντε γενιές για να εγκατασταθεί στην πρωτεύουσα μια αγροτική οικογένεια». Phillipe Ariès, *Histoire des populations françaises*, σ. 307. / Βλ. Ελένη Βαρίκα, ό.π., σ. 40.

¹⁴ Κ. Σιμόπουλος, *Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα*, τ. Β, σ. 405 και 710, / Ε. Αλεξάκης, *Τα γένη και η οικογένεια στην παραδοσιακή κοινωνία της Μάνης*, σ. 216. / Βλ. Νόρα Σκουτέρη-Διδασκάλου, *Ανθρωπολογικά για το γυναικείο ζήτημα, Σύγχρονα Θέματα*, περ. 2β, χρόνος 2ος, τ. 5, σ. 248-250.

¹⁵ Βλ. Ελένη Βαρίκα, ό.π., σ. 46.

¹⁶ «Εκείνο το διάστημα εμφανίστηκε ένας μεγάλος αριθμός πνευματικών εργατριών, οι δασκάλες» Βλ. Ντίνα Τάκαρη, ό.π., σ. 89.

¹⁷ Η πειθαρχία του ωρολόγιου χρόνου δεν αφορά μόνο τους μισθωτούς, αλλά επιβάλλεται σαν γενικευμένη αξία της νέας κοινωνίας μέσω ιδεολογικών θεσμών όπως το σχολείο. Από την ηλικία των 6 ετών όλοι οι μαθητές και οι μαθήτριες εθίζονται από δω και πέρα σε μια αυστηρά καθορισμένη χρήση του χρόνου και όλοι οι σχολικοί κανονισμοί επιμένουν στη σημασία της ακρίβειας. E.P. Thompson, «Temps, travail et capitalisme industriel», *Libre 5* (1979), / Αλέξης Δημαράς, *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, Αθήνα 1973, τ. Α, σ. 97. / Βλ. Ελένη Βαρίκα, ό.π., σ. 42.

¹⁸ Βλ. Κ. Τσουκάλας, *Εξάρτηση και αναπαραγωγή. Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1830-1922)*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1977, σ. 142.

¹⁹ Βλ. Ελένη Βαρίκα, ό.π., σ. 54.

²⁰ Βλ. Ντίνα Τάκαρη, ό.π., σ. 85-87

Οι συζητήσεις της δεκαετίας 1860-1870 γύρω από τον κοινωνικό ρόλο των γυναικών προοιωνίσαν κατά κάποιο τρόπο τις βαθιές μεταβολές που θα επρόκειτο να υποστεί το κοινωνικό και πολιτιστικό στερέωμα και τις νέες ανάγκες που θα τροποποιούσαν το γυναικείο ιδεώδες. Πράγματι, από τη δεκαετία του 1870 οι γυναίκες της αστικής τάξης και λίγο αργότερα των μεσαίων στρωμάτων εμφανίζονταν όλο και περισσότερο στους δημοσίου χώρους διασκέδασης, στους περιπάτους, τα θεάματα, τις πολιτιστικές εκδηλώσεις, ακόμη και σε ορισμένα καφενεία που ήταν ταυτόχρονα και ζαχαροπλαστεία. Το γεγονός ότι μια γυναίκα δεν ήταν υποχρεωμένη να βγει στο δρόμο ασυνόδευτη αποτελούσε μία από τις ενδείξεις της ηθικής και της κοινωνικής της ένταξης.²¹ Ωστόσο, η νέα γενιά κατάφερε να παίρνει σα δεδομένη την ευρωπαϊκή ταυτότητα²², χωρίς να δοκιμάζεται πλέον από τον πολιτισμικό τραυματισμό του εξευρωπαϊσμού.

Επίσης, ένα νέο αστικό προλεταριάτο κάνει την εμφάνισή του, ακολουθώντας την εμβρυακή ανάπτυξη της βιομηχανίας²³. Οι χρηματιστές, οι πλούσιοι έμποροι, οι τραπεζίτες από τις παροικίες και οι τσιφλικάδες της Θεσσαλίας στιγμάτισαν το χρήμα, την κερδοσκοπία, το ιδιωτικό κέρδος. Η αυξανόμενη σημασία του χρήματος διακρίνεται ακόμα και στους συγγραφείς, ποιητές και ζωγράφους (κάτι που διαφαίνεται στη θεματολογία και το έργο τους)²⁴. Έτσι, εκφράζονται παράπονα και η σωτηρία αναζητείται στο οικιακό περιβάλλον, όπου μπορούσε να βρει κανείς αρμονία και ευτυχία. Η εξιδανίκευση του σπιτιού εντάσσεται σε ένα γενικότερο σύστημα ιδεών και αξιών, που οδηγεί σε μια θεώρηση των γυναικών και του κοινωνικού τους ρόλου. Επίσης, το οικιακό ιδεώδες συμπληρώνεται από την εξιδανίκευση της μητρότητας. Ιδιαίτερη αξία αποκτά η ανατροφή του παιδιού, δηλ. η εκπαίδευσή του, όπως θα δούμε και παρακάτω²⁵.

Το οικιακό ιδεώδες και η εξιδανίκευση της μητρότητας συντέλεσαν στη διεύρυνση του βιοτικού χώρου των γυναικών και άνοιξε μπροστά τους νέες δυνατότητες (κυρίως στον τομέα της εκπαίδευσης)²⁶. Όμως, η εξιδανίκευση αυτή αναπτύχθηκε και λειτούργησε σαν δίκτοπο μαχαίρι. Ιδιαίτερα από τις γυναίκες των μεσαίων στρωμάτων στηρίχθηκε η «ανωτερότητα» του γυναικείου φύλου, πράγμα που «μπλόκαρε» την αμφισβήτηση της κοινωνικής τους ανισότητας. Έξοδος σ' αυτή την επικίνδυνη επιχειρηματολογία έδωσε το δόγμα της «ισότητας στη διαφορά»²⁷. Έτσι, έγινε προσπάθεια να θεωρηθούν οι έννοιες της οικιακής εργασίας και της οικιακής οικονομίας ισότιμες με την μισθωτή εργασία και την πολιτική οικονομία. Όμως, η θεωρία αυτή, το ιδεολογικό αυτό κατασκεύασμα για το οικιακό «βασιλείο» της γυναίκας είχε καθαρά συμβολική αξία, γιατί η νομική και ουσιαστική εξουσία βρισκόταν στα χέρια του αρχηγού της οικογένειας²⁸.

²¹ Στο ίδιο σ. 74-76.

²² Θ. Χατζηπανταζής, *Το Κομειτόλλιο*, τ. Α-Γ, σ. 168. / Βλ. Ελένη Βαρίκα, ό.π., σ.55-60.

²³ Βλ. Β. Παναγιωτόπουλος, *Η βιομηχανική επανάσταση και η Ελλάδα. 1832-1871*, Ο Πολίτης 12 (1977), σ.45.

²⁴ Βλ. Ελένη Βαρίκα, ό.π., σ. 78.

²⁵ Στο ίδιο σ. 81-92.

²⁶ Στο ίδιο σ. 196.

²⁷ Η «ισότητα στη διαφορά» τοποθετούσε κάθε διεκδίκηση αστικών και πολιτικών δικαιωμάτων εκτός της φυσικής τάξης των πραγμάτων. Ελένη Βαρίκα, ό.π., σ. 199.

²⁸ Η πατριαρχία εξακολουθούσε να ισχύει παρ' όλες τις αλλαγές και στη Γαλλία. Βλ. ενδεικτικά: Michelle Perrot, «Les femmes, le pouvoir, l'histoire», σ. 216. / Βλ. Ελένη Βαρίκα, ό.π., σ. 200.

Στα τέλη του 19^{ου} αι. εμφανίζεται ο ελληνικός φεμινισμός (1870) να χωρίζεται σε δύο περιόδους διεκδικήσεων. Η πρώτη αφορούσε την μόρφωση και η δεύτερη τα πολιτικά της δικαιώματα. Οι Ελληνίδες προχώρησαν σταθερά για την κατάκτηση της χειραφέτησης και της ισότητάς της με τον άντρα (πράγμα που εντυπωσίαζε και τρόμαζε ταυτόχρονα την κοινή γνώμη και την πολιτεία)²⁹. Ο 19^{ος} αι. έπαιξε σημαντικό ρόλο στην αφύπνιση των συνειδήσεων πάνω στα γυναικεία προβλήματα, προετοιμάζοντας έτσι το έδαφος στη νέα γενιά γυναικών που από τον 20^ο αι. θα διεκδικούσαν περισσότερα δικαιώματα.³⁰

1.1.1 Η γυναικεία εκπαίδευση και οι πρώτες δασκάλες

Ένα από τα μεγάλα προβλήματα του ελληνικού κράτους που έπρεπε να αντιμετωπιστεί ήταν ο αναλφαβητισμός. Το 1837 ο αναλφαβητισμός ανέρχεται στους άντρες στο 91% και στις γυναίκες στο 99%. Το 1879 η κατάσταση έχει κάπως βελτιωθεί (κυρίως για την αντρική εκπαίδευση) και σύμφωνα με τα στοιχεία της απογραφής τα ποσοστά αναλφαβητισμού για τους άντρες ήταν 69% και για τις γυναίκες 93%.³¹

Με το βασιλικό διάταγμα του 1834 ορίστηκε η υποχρεωτική εκπαίδευση και για τα δύο φύλα. Όμως, η παρουσία των κοριτσιών ήταν ελάχιστη και αυτό οφείλονταν στην απροθυμία των γονέων, στη συντηρητική αντίληψη της κοινωνίας, αλλά και της κρατικής πολιτικής, η οποία δεν φρόντισε τόσο για σχολεία θηλέων όσο για σχολεία αρρένων, αφήνοντας την γυναικεία εκπαίδευση στην ιδιωτική πρωτοβουλία και τις δωρεές. Έτσι, μεγάλο μέρος των μαθητριών προέρχονταν από σχετικά προνομιούχα στρώματα³². Εξάλλου, η μόρφωση των κοριτσιών θεωρούνταν περιττή “πολυτέλεια” και αργότερα συμπλήρωμα της προίκας³³.

Για την δημοτική εκπαίδευση των κοριτσιών λειτουργούσαν ξεχωριστά σχολεία, όπως στην Αττική, στην Σύρο (Ερμούπολη), στην Κέρκυρα, στην Τήνο, κ.α.³⁴. Σε περιοχές όπου δεν υπήρχε η οικονομική ευχέρεια για την ίδρυση ξεχωριστού σχολείου θηλέων εφαρμόστηκε η συνεκπαίδευση³⁵. Η διδασκαλία γινόταν με την αλληλοδιδασκτική μέθοδο³⁶ στα περισσότερα σχολεία. Το 1864 το Σύνταγμα των Ελλήνων καθιερώνει τη δημοτική εκπαίδευση υποχρεωτική και για τα δύο φύλα και το κράτος αναλαμβάνει τις δαπάνες μόρφωσης των κοριτσιών³⁷. Ωστόσο, η ολική εικόνα έχει ως εξής:

²⁹ Βλ. Ντίνα Τάκαρη, ό.π., σ. 93.

³⁰ Βλ. Ευτυχία Λεοντίδου – Sigrid R. Ammer, ό.π., σ. 59.

³¹ Βλ. Σιδηρούλα Ζιώγου-Καραστεργίου, *Η μέση εκπαίδευση των κοριτσιών στην Ελλάδα (1830-1893)*, Εκδόσεις Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Αθήνα 1986, σ. 74-75, 179-185.

³² Βλ. Ελένη Βαρίκα, ό.π., σ. 61-62.

³³ Βλ. Σιδηρούλα Ζιώγου-Καραστεργίου, ό.π., σ. 72.

³⁴ Βλ. Ντίνα Τάκαρη, ό.π., σ. 90-91.

³⁵ Η συνεκπαίδευση καθιερώθηκε, αναγκαστικά, από το 1829 στα μισά, σχεδόν, σχολεία του κράτους. Κατά το έτος αυτό υπήρχαν 26 σχολεία της χώρας από τα 62, συνολικά, αλληλοδιδασκτικά, όπου είχε καθιερωθεί η συνεκπαίδευση. Βλ. Ζιώγου-Καραστεργίου, ό.π., σ. 31.

³⁶ Η “αλληλοδιδασκτική μέθοδος” είναι το σύστημα στο οποίο μαθητές ανωτέρων τάξεων διδάσκουν μαθητές κατωτέρων / μικρότερων τάξεων., *Μεγάλο Επítőμο Λεξικό της Ελληνικής Γλώσσας*, Εκδόσεις Φάρος, Αθήνα '86.

Η “αλληλοδιδασκτική μέθοδος” είναι η εκπαιδευτική μέθοδος, κατά την οποία οι πιο επιμελείς και έξυπνοι μαθητές κάποιου σχολείου, έκαναν μάθημα, με την επίβλεψη του δασκάλου, στους πιο αδύνατους. Στην Ελλάδα το σύστημα διαδόθηκε από τον Καποδίστρια. Ίσχυε μέχρι το 1880. Μετά απαγορεύτηκε., *Εγκυκλοπαίδεια ΑΚΜΗ*, Εκδόσεις Φάρος, τόμος 2, Αθήνα 1987.

³⁷ «Η δημοτική υποχρεωτική εκπαίδευση είχε θεσπιστεί από το 1834 αλλά λόγω έλλειψης κτιρίων και δασκαλίσσών σχεδόν δε λειτουργούσε.», Βλ. Ντίνα Τάκαρη, ό.π., σ. 91.

από τα 3550 δημοτικά σχολεία, στα 783 φοιτούσαν αγόρια και κορίτσια μαζί, στα 1306 μόνο αγόρια και στα 681 μόνο κορίτσια³⁸. Φυσικά τα δημοτικά σχολεία θηλέων, δηλ. τα Παρθεναγωγεία, εξακολουθούσαν στην πλειοψηφία τους να ανήκουν στην ιδιωτική πρωτοβουλία. Τα πρώτα Παρθεναγωγεία ιδρύθηκαν με συμπάρασταση ηθική και νομική από ιδιώτες (Σουρμελή, Μαγκάκη, Βορέλη), από δήμους, από ξένους ιεραποστόλους (Χίλλ, Χίλντερ, Κορκ) και από την Φιλόμουση Εταιρεία.³⁹

Μετά την δημοτική εκπαίδευση ακολουθούσε η μέση εκπαίδευση, η οποία αποτελούνταν από το Ελληνικό Σχολείο (τρία χρόνια) και το Γυμνάσιο (τέσσερα χρόνια). Σκοπός του Γυμνασίου ήταν η προετοιμασία των μαθητών για το Πανεπιστήμιο, όμως και τα Ελληνικά Σχολεία και τα Γυμνάσια προορίζονταν από το νόμο αποκλειστικά και μόνο για αγόρια (σύμφωνα με το διάταγμα του Όθωνα, 31 Δεκ.1836). Έτσι, για την μέση παιδεία των κοριτσιών δημιουργήθηκαν τα «Ανώτερα σχολεία κορασίων» που αποσκοπούσαν: α) στη μόρφωση της οικοδέσποινας και β) στην εκπαίδευση της δασκάλας.⁴⁰ Στην Ελλάδα τα ιδιωτικά «Ανώτερα σχολεία κορασίων» αποτελούσαν μια βαθμίδα πιο πάνω από το δημοτικό σχολείο, η οποία δεν είχε σχέση ούτε με την μέση εκπαίδευση των αγοριών ούτε με το Διδασκαλείο⁴¹. Η μέση αυτή εκπαίδευση των κοριτσιών για ένα αιώνα περίπου παρέμενε υπόθεση ιδιωτικής πρωτοβουλίας⁴² και έτσι δε γινόταν καν λόγος για την δημόσια εκπαίδευση των κοριτσιών. Όμως η επιθυμία κάποιων εύπορων γονέων και οι δραστηριότητες της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας κατόρθωσαν να δώσουν ανώτερη μόρφωση στα κορίτσια⁴³.

Η «Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία Αθηνών» ιδρύθηκε το 1836 προσφέροντας πολύτιμες υπηρεσίες στη γενική και ειδική εκπαίδευση των κοριτσιών και στήριζε σε όλη την Ελλάδα Δημοτικά Σχολεία και Διδασκαλεία⁴⁴. Ίδρυσε πάνω στο Δημοτικό Σχολείο, το Ανώτερο διτάξιο Παρθεναγωγείο και πάνω σε εκείνο, το τριτάξιο Διδασκαλείο, το Αρσάκειο⁴⁵. Στην τελευταία εικοσαετία του 19^{ου} αι., άρχισαν να ιδρύονται στην Ελλάδα επίσης και τα σχολεία των καλογραιών.⁴⁶

³⁸ Βλ. Αγάθη Δ. Κίτσου, *Ιστορική Εξέλιξη του θεσμού της συνεκπαίδευσης των δύο φύλων στην Ελλάδα*, Παιδαγωγικές Μελέτες και Έρευνες, Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη Α.Ε., Θεσσαλονίκη 1993, σ. 17.

³⁹ «Τα πρώτα Παρθεναγωγεία ιδρύθηκαν στην Αθήνα από το αμερικανικό ζεύγος Τζων και Φρανσίσ Χίλλ, στο Ναύπλιο από την Ελβετίδα Βονμεράν και στην Ερμούπολη από το Ελβετό Φρ. Χίλντερ», Βλ. Ντίνα Τάκαρη, ό.π., σ. 84. / Ακόμη, βλ. στο ίδιο σ. 87 «Τα πιο φημισμένα Παρθεναγωγεία ήταν: το Αρσάκειο και η Σχολή Χίλλ στην Αθήνα, το Ζάππειο, η Παλλάς, το Ιωακείμιο της Πόλης, Αγία Φωτεινή, Ομήρειο της Σμύρνης, του Παναγίου Τάφου, Αβερώφειον, Μπενάκειον, Αλεξάνδρας, Ροδοκανάκειον της Οδυσσού, κλπ.»

⁴⁰ Βλ. Σιδηρούλα Ζιώγα-Καραστεργίου, ό.π., σ. 68.

⁴¹ Βλ. Αγάθη Δ. Κίτσου, ό.π., σ. 20.

⁴² Βλ. Σιδηρούλα Ζιώγα-Καραστεργίου, ό.π., σ. 68-70.

⁴³ Πρέπει να αναφερθεί, ακόμη, ότι «το φαινόμενο για το ενδιαφέρον των γονέων να δώσουν στα κορίτσια ανώτερη εκπαίδευση, συναντάται, κυρίως, στα νησιά, όπως για παράδειγμα στη Σύρο, στην Πάρο, στην Ύδρα, στο Ναύπλιο ...», Βλ. Αγάθη Δ. Κίτσου, ό.π., σ. 19-20. / Επίσης, «στα τέλη της δεκαετίας του 1870 τα κορίτσια αποτελούν το 13% των μαθητών της μέσης εκπαίδευσης στο σύνολο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ενώ σε κάποιες περιοχές, όπως η Μακεδονία και η Θράκη, τα ποσοστά τους φτάνουν στο 15% και 19%. Η διαφορά αυτή μεταξύ της διασποράς και του ανεξάρτητου βασιλείου συνεχώς μεγαλώνει. Στη Θεσσαλονίκη, στην Αλεξάνδρεια και στη Σμύρνη οι ελληνίδες μαθήτριες στη μέση εκπαίδευση ήταν ισάριθμες με τους μαθητές.» Βλ. Τσουκάλας Κ., ό.π., σ. 300.

⁴⁴ Βλ. Ντίνα Τάκαρη, ό.π., σ. 84.

⁴⁵ Βλ. Τσιφινάκος Ι., *Εκπαιδευτικά Νομοσχέδια*, σ. 11. / Κόττου Γ. Λίβα, *Η εκπαίδευση των Ελληνίδων από το 1830 έως σήμερα*, σ. 361. / Συγκεκριμένα, «Το διτάξιο Παρθεναγωγείο αποσκοπούσε να μορφώσει εκείνα τα κορίτσια που δεν ήθελαν να γίνουν δασκάλες καθώς, επίσης, και τα κορίτσια των πλούσιων οικογενειών προετοιμάζοντάς τα για το ρόλο της μητέρας. Το Αρσάκειο σκόπευε να δώσει, καθαρά, επαγγελματική μόρφωση στις μέλλουσες δασκάλες, που όμως εξυπηρετούσε μόνο ένα μικρό αριθμό γυναικών.», Βλ. Αγάθη Δ. Κίτσου, ό.π., σ. 21.

⁴⁶ Επίσης, με τον «Ελληνικό Φυλόλογό Σύλλογο Κωνσταντινουπόλεως» (από το 1861) ιδρύθηκαν πολλά Παρθεναγωγεία σε κομποπόλεις και σε μεγάλα τουρκόφωνα ελληνικά χωριά της Μικράς Ασίας - Περισσότερα για τον Ελληνισμό της Διασποράς βλέπε Ντίνα Τάκαρη, ό.π., σ. 86-87.

Όσες ελληνίδες επιθυμούσαν να λάβουν ανώτερη πανεπιστημιακή εκπαίδευση κατέφευγαν στα πανεπιστήμια των Ευρωπαϊκών κρατών στα οποία αρίστευαν⁴⁷. Στα τέλη της δεκαετίας του 1880 άρχισαν οι πρώτες απόπειρες γυναικών να εγγραφούν στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Το 1890 η Ιωάννα Στεφανόπολι, η πρώτη ελληνίδα φοιτήτρια, μπήκε στη Φιλοσοφική Σχολή και λίγα χρόνια αργότερα η Ιατρική και το Φυσιογνωμικό Τμήμα του Πανεπιστημίου άνοιξαν τις πόρτες τους στις γυναίκες. Η συμμετοχή των γυναικών στις πανεπιστημιακές σπουδές παρέμεινε βέβαια περιορισμένη.⁴⁸

Η ανάπτυξη της γυναικείας εκπαίδευσης επέτρεπε την είσοδο των γυναικών των μεσαίων στρωμάτων (που φοιτούσαν κυρίως με υποτροφίες) στη μισθωτή εργασία. Από τις τελευταίες δεκαετίες του 19^{ου} αι. πολλές δασκάλες απλώθηκαν στη Μακεδονία, στη Θράκη, στην Ήπειρο και στη Μικρά Ασία, διαδίδοντας τα "ελληνικά φώτα" σε περιοχές συχνά τουρκόφωνες, αλβανόφωνες ή βουλγαρόφωνες. Η ελληνική γλώσσα και ο πολιτισμός έδιναν νέα αίγλη στο εθνικό και κοινωνικό λειτούργημα της δασκάλας.⁴⁹

Μερικές σπουδαίες δασκάλες και γυναίκες του 19^{ου} αιώνα:

- Ελένη Πιτταδάκη ▪ ήταν η πρώτη δασκάλα που διορίστηκε από το ελληνικό κράτος ▪ η πρώτη διευθύντρια του Παρθεναγωγείου Ναυπλίου (1834) ▪ οργάνωσε το Αρσάκειο, όπου ήταν και πρώτη διευθύντρια, καθώς και το Παρθεναγωγείο Πειραιά.
- Πολυτίμη Κουσκούρη ▪ ήταν μεταφράστρια και έγραψε δύο βιβλία, "Περί της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου και Γεωγραφία της αρχαίας και νέας Ελλάδος" ▪ διευθύντρια στο Παρθεναγωγείο του Ναυπλίου.⁵⁰
- Καλλιόπη Κεχαγιά ▪ απόφοιτος του Αρσακείου ▪ διευθύντρια στη Σχολή Χίλλ ▪ οργάνωσε το Ζάππειο στην Πόλη ▪ μορφωμένη και πολυταξιδεμένη στην Ευρώπη και στην Αμερική ▪ έδινε διαλέξεις, καθοδηγώντας τις γυναίκες και τα κορίτσια στα Παρθεναγωγεία ▪ ίδρυσε τον «Σύλλογο Κυριών υπέρ της γυναικείας παιδείσεως».
- Σαπφώ Λεοντιάδα ▪ ήταν η πρώτη παιδαγωγός που πρότεινε την δημοτική γλώσσα στο Δημοτικό Σχολείο και δίδασκε τα αρχαία κείμενα μεταφρασμένα στη δημοτική ▪ διευθύντρια Παρθεναγωγείων στη Σάμο και στη Σμύρνη ▪ μελέτη και βιβλίο της η "Χρηστομάθεια Κορασιακή".
- Σωτηρία Αλιμπέρτη ▪ υποδιευθύντρια στο Ζάππειο ▪ αφού παντρεύτηκε, πήγε στη Ρουμανία, όπου ίδρυσε πολλά ελληνικά σχολεία ▪ επίσης, ίδρυσε (το 1896) τον σύλλογο «'Εργάνη 'Αθηνα'» που προβάλλει την ελληνική λαϊκή τέχνη.
- Καλλιρρόη Παρρρέν ▪ απόφοιτη του Αρσακείου ▪ διευθύντρια του Παρθεναγωγείου της Αδριανούπολης ▪ εκδότρια της "Εφημερίδας των Κυριών", περιοδικό με τριάντα χρόνια κυκλοφορία ▪ ήταν ιδρύτρια των

⁴⁷ Παρρρέν Κ., *Αι Ελληνίδες κατά το έτος 1888*, στην Εφημερίδα των Κυριών, 1 Ιανουαρίου 1889, αριθ. 95 σελ.3. / Βλ. Αγάθη Δ. Κίτσου, ό.π., σ. 27 και 31.

⁴⁸ Βλ. Ελένη Βαρίκα, ό.π., σ. 109.

⁴⁹ Στο ίδιο σ. 182-183. Αργότερα, προς το τέλος του 19^{ου} αι. εμφανίζονται οι πρώτες γυναίκες ιατροί, επιθεωρήτριες, ζωγράφοι, κλπ., σ. 110.

⁵⁰ Βλ. Κούλα Ξαραδάκη, *Το Φεμινιστικό Κίνημα στην Ελλάδα. Πρωτοπόρες Ελληνίδες 1830-1936*, Εκδόσεις Γλάρος, Αθήνα 1988, σ. 51-52.

«Κυριακών Σχολείων για κορασίδες», της «Επαγγελματικής Σχολής Ελληνίδων», του «Ασύλου Ανιατών» ▪ επίσης, ίδρυσε (το 1911) το «Λύκειο των Ελληνίδων» ▪ έπαιρνε μέρος σε πολλά διεθνή Συνέδρια Γυναικών ▪ έγραψε τη «Χειραφετημένη», τη «Μάγισσα» και μία μελέτη «Η γυναίκα εν Κίνα, Ινδία και Ελλάδα, από το 1500 μέχρι του 1800». ⁵¹

Ο αγώνας και η προσφορά των γυναικών αυτών, αλλά και πολλών άλλων, για τη βελτίωση της θέσης της γυναίκας, ξεκινούσε από την εκπαίδευση και έθετε τις βάσεις για την γυναικεία χειραφέτηση.

1.1.2 Τα πρώτα γυναικεία περιοδικά

Πολλές γυναίκες, και κυρίως οι δασκάλες, άρχισαν από τις πρώτες δεκαετίες της Ανεξαρτησίας να συνεργάζονται σε εγκυκλοπαιδικά περιοδικά και ημερολόγια, να γράφουν παιδαγωγικά εγχειρίδια οικιακής οικονομίας, να δίνουν διαλέξεις σε πολιτιστικούς συλλόγους και να εκδίδουν οι ίδιες περιοδικά. Τα γυναικεία περιοδικά πληθαίνουν από το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα⁵². Παρουσιάζουμε συνοπτικά τα σημαντικότερα απ' αυτά:

Η «ΚΥΨΕΛΗ» κυκλοφόρησε το 1842. Εκδότρια αυτού του πρωτοποριακού περιοδικού ήταν η Ευφροσύνη Σαμαρτζίδου. Τόλμησε να μιλήσει για τη χειραφέτηση της γυναίκας σε μία δύσκολη εποχή.

Η «ΑΡΤΕΜΙΣ» έκανε την εμφάνισή του το Γενάρη του 1866 στην Αθήνα. Εκδότης του μηνιαίου αυτού του περιοδικού συγγραμματος ήταν ο Π. Δ. Ηλιόπουλος. Ο ονομαστικός κατάλογος που σώζεται περιλαμβάνει εκατοντάδες συνδρομήτριες, ακόμα και από το εξωτερικό. Όμως από το δεύτερο κιόλας τεύχος ο εκδότης παύει να γράφει για το γυναικείο στοιχείο και στρέφεται στην οικιακή οικονομία, τις συνταγές μαγειρικής και ζαχαροπλαστικής, τα εργόχειρα και λίγα ποιήματα. Κυκλοφόρησε ως το τέλος του ίδιου χρόνου.

Η «ΘΑΛΕΙΑ» εμφανίστηκε το 1867. Τα γυναικεία αυτό περιοδικό ήταν μηνιαίο. Η συντάκτριά του ήταν η Πηνελόπη Λαζαρίδου, μια θρησκευόμενη γυναίκα. Η κυκλοφορία σταμάτησε στο όγδοο φυλλάδιο.

Η «ΕΥΡΥΔΙΚΗ» κυκλοφόρησε στις 21 Νοεμβρίου 1870 στην Πόλη. Εκδότρια αυτής της γυναικείας εβδομαδιαίας επιθεώρησης ήταν Αιμιλία Κτενά (αδερφή της Σαπφώς Λεωντιάδος). Το περιοδικό «Ευρυδίκη» υποστήριζε κυρίως την ισότητα των δύο φύλων και την ανάγκη μόρφωσης των γυναικών. Κυκλοφόρησε για τρία χρόνια.

Η «ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΝ» κυκλοφόρησε στις 8 Μαρτίου 1887 στην Αθήνα και είχε μεγάλη ζήτηση σε όλη την Ελλάδα. Εκδότρια ήταν η

⁵¹ Βλ. Κούλα Ξαραδάκη, *Το Φεμινιστικό Κίνημα στην Ελλάδα. Πρωτοπόρες Ελληνίδες 1830-1936*, ό.π., σ.34-36. / Επίσης βλ. Ντίνα Τάκαρη, ό.π., σ. 87

⁵² Βλ. Ελένη Βαρίκα, ό.π., σ. 181-182

Καλλιρρόη Παρρέν, που έδειξε μεγάλο ενδιαφέρον και δραστηριοποιήθηκε για τα γυναικεία ζητήματα⁵³. Το περιοδικό ήταν την πρώτη δεκαετία (1887-1897) εβδομαδιαίο και τη δεύτερη (1897-1917) δεκαπενθήμερο. Στόχος της «Εφημερίς των Κυριών» ήταν η διάδοση των ιδεών για την ισότητα των φύλων. Στα τριάντα χρόνια κυκλοφορίας του περιοδικού αναπτύχθηκαν όλα τα γυναικεία θέματα και προβλήματα. Χάρη στη ύπαρξή του μπορούμε σήμερα γνωρίζουμε περισσότερα για τον 19^ο αι.⁵⁴

Τα παραπάνω περιοδικά έχουν αναφέρει στα άρθρα τους και άλλα περιοδικά, όπως «ΕΛΛΗΝΙΣ», «ΠΑΝΔΩΡΑ», «ΧΡΥΣΑΛΛΙΣ». Τουλάχιστον για τα δύο τελευταία γνωρίζουμε πως μ' αυτά συνεργαζόταν η Πολυτίμη Κουσκούρη.

⁵³ Περισσότερα για την Κ. Παρρέν βλέπε παραπάνω.

⁵⁴ Βλ. Κούλα Ξαραδάκη, *ό.π.*, σ. 47-49.

1.2 Η Ελληνίδα. τα γυναικεία κινήματα και η ερνασία από τις αρχές του 20ου αι. ως το 1974

Από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα άρχισαν να υλοποιούνται οι αγώνες των γυναικών. Μετά τη διακήρυξη του ΟΗΕ για τα ανθρώπινα δικαιώματα, που αποδέχτηκαν όλα τα κράτη μέλη, έγινε κατανοητό ότι ήταν αδύνατον πλέον να παρακρατούνται τα δικαιώματα του μισού πληθυσμού της γης. Οι Ελληνίδες διεκδικούσαν τα δικαιώματά τους πλέον και μέσα από οργανώσεις⁵⁵. Οι οργανωμένες προσπάθειες των Ελληνίδων για τη βελτίωση της θέσης τους στην ελληνική κοινωνία και για την ισότιμη συμμετοχή τους στην οικονομική και κοινωνική ζωή του τόπου, δίπλα στους άντρες, έχει ιστορία ενός περίπου αιώνα. Η πορεία των οργανωμένων αυτών προσπαθειών είναι στενά συνδεδεμένη και με τις γενικότερες οικονομικές και κοινωνικές εξελίξεις, και διαφοροποιείται κατά περιόδους⁵⁶:

- I. Βαλκανικοί Πόλεμοι – Α' Παγκόσμιο Πόλεμο – Μικρασιατική Καταστροφή
 ▶ (1900-1924)
- II. Μεσοπόλεμος – Β' Παγκόσμιος Πόλεμος
 ▶ (1925-1944)
- III. Εμφύλιος Πόλεμος - Δικτατορία
 ▶ (1945-1974)

1.2.1 Βαλκανικοί Πόλεμοι – Α' Παγκόσμιος Πόλεμος – Μικρασιατική Καταστροφή ▶ (1900-1923)

Οι δύο Βαλκανικοί Πόλεμοι (1912-1913) και ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος (1914) κατάφεραν να εξαντλήσουν τον ελληνικό λαό και στρατό. Το ελληνικό κράτος αδυνατούσε να αντιμετωπίσει τις μεγάλες ανάγκες για περίθαλψη των στρατιωτών. Οι γυναίκες βοήθησαν συμπληρώνοντας την στρατιωτική επιμελητεία, πλέκοντας φανέλες και κάλτσες, προσφέροντας διάφορες υπηρεσίες στα νοσοκομεία, κ.α. Ουσιαστικά αναπλήρωναν το έργο της Κοινωνικής Πρόνοιας που ήταν ανύπαρκτο εκείνη την εποχή. Το 1914 ιδρύθηκε ο «Πατριωτικός Σύλλογος Ελληνίδων» για την κοινωνικοϊατρική περίθαλψη των προσφύγων και των στρατιωτών των πολέμων. Το 1917 η Σ. Αλιμπέρτη ίδρυσε την «Ένωση των Γυναικών Θεσσαλονίκης» που φροντίζει για την περίθαλψη των ορφανών της Θράκης. Ένα χρόνο αργότερα η ίδια ίδρυσε το πρώτο ίδρυμα για τους πρόσφυγες. Το 1919 ο Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός ανέλαβε όλες τις κοινωνικές ευθύνες και μέριμνες⁵⁷.

Οι γυναικείοι οργανισμοί που συστήνονται από τις αρχές του 20^{ου} αι. ως το Α' Παγκόσμιο Πόλεμο (εκτός από το έργο της Κοινωνικής Πρόνοιας που ανέλαβαν) έχουν επίσης και σκοπό φιλανθρωπικό ή πολιτιστικό. Οι γυναικείοι προβληματισμοί ανακύπτουν από τις συνεργασίες άλλων αντίστοιχων ευρωπαϊκών και διεθνών οργανώσεων. Οι διασυνδέσεις αυτές

⁵⁵ Βλ. Ντίνα Τάκαρη, ό.π., σ. 94.

⁵⁶ Βλ. Κωνσταντίνα Πανταζή-Τζίκφα, *Η θέση της γυναίκας στην Ελλάδα*, Εκδόσεις Λιβάνη & ΣΙΑ, Αθήνα 1984, σ. 13.

⁵⁷ Βλ. Ντίνα Τάκαρη, ό.π., σ. 97.

ήταν πολύ χρήσιμες για την εσωτερική οργάνωση και λειτουργία⁵⁸. Στην περίοδο αυτή ιδρύθηκε το **Εθνικό Συμβούλιο Ελληνίδων** (Ε.Σ.Ε.). Ήταν η πρώτη ομοσπονδιακή οργάνωση στην Ελλάδα (και την Κύπρο). Σκοποί του ήταν η εξύψωση της θέσης της γυναίκας, ως μέλους της οικογένειας, της κοινωνίας και της πολιτείας, η προστασία και διαπαιδαγώγηση της νεότητας και η ανάπτυξη του αθλητισμού, η εξάλειψη κάθε είδους διάκρισης σε βάρος τους και η εδραίωση της ειρήνης και της διεθνούς κατανόησης. Ακόμη, το Ε.Σ.Ε. κυκλοφορούσε το περιοδικό "Ελληνίς"⁵⁹. Την ίδια εποχή κυκλοφορούσε και μια άλλη εφημερίδα, η "Εργάτρια". Υπεύθυνη για την έκδοσή του ήταν οι γυναίκες του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδος και της Κουμμουνιστικής Νεολαίας Ελλάδος. Μοιραζόταν συνήθως έξω από τα εργοστάσια της Αθήνας, στα υφαντουργεία και στα ταπητουργεία. Η δικτατορία του Μεταξά σταμάτησε την έκδοσή τους.

Μετά τον τερματισμό του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου όλοι οι γυναικείοι σύλλογοι συμμετείχαν στο διεθνές συνέδριο των γυναικών στη Γενεύη και συζήτησαν για την ισότητα των δύο φύλων. Το 1920 ιδρύθηκε και ο **Σύλλογος για τα Δικαιώματα της Γυναίκας** (Σ.Δ.Γ.) με σκοπό τη βελτίωση της θέσης της γυναίκας μέσα στην οικογένεια, την εργασία και την κοινωνία, με βάση τη θεμελιακή του αρχή «ίσα δικαιώματα, ίσες υποχρεώσεις», καθώς επίσης και η καταπολέμηση των προκαταλήψεων που εμποδίζουν την πραγματοποίηση της ισότητας και η αλλαγή νοοτροπίας. Για πρώτη φορά στο Διοικητικό Συμβούλιο μετείχαν και άντρες προσωπικότητες, καθηγητές Πανεπιστημίων, παιδαγωγοί, διανοούμενοι. Ο Σ.Δ.Γ. ήταν τμήμα της Διεθνούς Ένωσης Γυναικών. Το περιοδικό "Ο Αγώνας των Γυναικών" του Σ.Δ.Γ. πρωτοεκδόθηκε το 1923 και συνέβαλε για την επιτυχία των στόχων⁶⁰. Ο «Σύλλογος για τα Δικαιώματα της Γυναίκας» και το «Εθνικό Συμβούλιο Ελληνίδων» ήταν για πάρα πολλά χρόνια τα δυο αστικά γυναικεία σωματεία που με τους αγώνες τους και τις μαχητικές κοινωνικές διεκδικήσεις τους συνέβαλαν σημαντικά στο γυναικείο κίνημα.

Ήδη από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα οι γυναίκες έδιναν θαρραλέα μορφή στις κοινωνικές διεκδικήσεις τους. Τα αιτήματά τους ήταν πιο συγκεκριμένα:

- Ζητούσαν να εξλειφθούν οι διακρίσεις ανάμεσα στα φύλα.
- Να δοθεί ψήφος στις γυναίκες.
- Να εφαρμοστεί στην πράξη ίση αμοιβή για ίση εργασία.
- Να καταπολεμηθεί αποτελεσματικά ο γυναικείος αναλφαριθμητισμός.
- Να ψηφιστούν μέτρα για την προστασία της μητρότητας και του παιδιού.

Επίσης, το 1920 με την εμφάνιση των σοσιαλιστικών ιδεών πολλές φεμινίστριες συμμετείχαν ενεργά στις πολιτικές δραστηριότητες, συμβάλλοντας στην εξέλιξη και ριζική επίλυση των γυναικείων προβλημάτων και αιτημάτων⁶¹. Το 1921 ο πρωθυπουργός Γούναρης παρευρέθηκε στο

⁵⁸ Βλ. Κωνσταντίνα Πανταζή-Τζίφα, σ. 14.

⁵⁹ «Το Ε.Σ.Ε. είναι μέλος του Διεθνούς Συμβουλίου Γυναικών (που ιδρύθηκε το 1888 με έδρα την Ζυρίχη). Έχει συμβουλευτική θέση τύπου Α στον ΟΗΕ, καθώς και στο Συμβούλιο της Ευρώπης.», Βλ. Πέπη Δαράκη, ό.π., σ. 263.

⁶⁰ Βλ. Πέπη Δαράκη, ό.π., σ. 265.

⁶¹ Βλ. Ντίνα Τάκαρη, ό.π., σ. 98.

συνέδριο του «Ελληνικού Λυκείου»⁶² και υποσχέθηκε ψήφο στις γυναίκες. Έτσι, στη Γ' Εθνοσυνέλευση υπόβαλλε πρόταση, που όμως δεν συγκέντρωσε την απαιτούμενη πλειοψηφία της Βουλής.

Στο διάστημα του μεσοπολέμου οι γυναίκες άρχισαν να συμμετέχουν ολοένα και περισσότερο, με την εργασία εκτός σπιτιού, στη βιομηχανική ανάπτυξη, στο εμπόριο, παντού. Ιδιαίτερα μετά τη Μικρασιατική καταστροφή (1922), όταν οι 1.500.000 πρόσφυγες ήρθαν στην Ελλάδα καθιέρωσαν νέα επαγγέλματα και έδωσαν μεγάλη ώθηση στην οικονομική ανάπτυξη του τόπου. Οι Μικρασιάτισσες γυναίκες έφεραν στον γυναικείο ντόπιο πληθυσμό νέα κοινωνική συμπεριφορά της γυναίκας, αλλά και με τα νέα γυναικεία επαγγέλματα μετάδωσαν το θάρρος της εργασίας εκτός οικίας. Οι εργαζόμενες Ελληνίδες άρχισαν να πληθαίνουν. Το 1922 οι γυναίκες πρόσφυγες ζητούσαν απεγνωσμένα οποιαδήποτε δουλειά για να επιβιώσουν. Έπιασαν εργασία στα χωράφια, στις μικροβιομηχανίες (σαπωνοποιεία, βαφεία, κλωστήρια, υφαντήρια, εργαστήρια χαλιών, γυναικείων φορεμάτων, καπέλων κλπ.), αλλά και υπηρέτριες στα σπίτια.

Η ξαφνική αύξηση των γυναικείων εργατικών χεριών συνέβαλε ώστε πολλές μικρές και ασήμαντες βιοτεχνίες της εποχής εκείνης να εξελιχτούν σε αξιόλογα εργοστάσια. Οι ντόπιες γυναίκες βλέποντας τις Μικρασιάτισσες να εργάζονται, να κερδίζουν χρήματα, να δημιουργούν καινούργια σπίτια, ενθαρρύνθηκαν και βγήκαν κι αυτές στην αγορά εργασίας, παραμερίζοντας τις προκαταλήψεις που ήθελαν τη γυναίκα στο σπίτι. Έτσι, δημιουργήθηκε το πρώτο αξιόλογο γυναικείο εργατικό δυναμικό με χαμηλές αμοιβές και πολύωρη εργασία. Οι πρώτες εκείνες Ελληνίδες εργάτριες, ντόπιες και πρόσφυγες, δεν άργησαν να συνειδητοποιήσουν την εκμετάλλευση από τους εργοδότες και άρχισαν να παίρνουν μέρος σε όλες τις εργατικές κινητοποιήσεις και απεργίες των αντρών.⁶³

Το 1923 συστήθηκε η «Χριστιανική Ένωση Νέων» (Χ.Ε.Ν.), οργάνωση με μακρόχρονη παρουσία στον ελληνικό και διεθνή χώρο. Μεριμνούσε γενικά για την βελτίωση της θέσης της γυναίκας μέσα στους παραδοσιακούς της ρόλους. Ενημέρωνε τις γυναίκες για το Οικογενειακό Δίκαιο, τα καινούργια γυναικεία επαγγέλματα, την υπεύθυνη γονιμότητα κλπ. Ακόμα πρόσφερε υπηρεσίες στους πρόσφυγες της Μικρασίας.

Το 1924 ιδρύθηκε ο «Σύνδεσμος Ελληνίδων Επιστημόνων» και κυκλοφορούσε το τριμηνιαίο περιοδικό "Δελτίο Συνδέσμου Ελληνίδων Επιστημόνων". Βασικοί σκοποί και επιδιώξεις: η επιστημονική και επαγγελματική προαγωγή των μελών του, η ηθική υποστήριξή τους και η σύσφιξη των σχέσεων με τις επιστήμονες και τις γυναίκες όλου του κόσμου. Η προσπάθεια να καταργηθούν όλες οι δυσμενείς για τη γυναίκα διακρίσεις. Η δημιουργία και διασφάλιση συνθηκών για την αξιοποίηση της επιστημονικής στάθμης των επιστημόνων γυναικών. Η καταπολέμηση του αναλφαριθμητισμού

⁶² Το Ελληνικό Λύκειο ιδρύθηκε το 1911 και ήταν μέλος της Διεθνούς Ομοσπονδίας των Λυκείων Λεσχών. Οι σκοποί του ήταν η διατήρηση των ελληνικών εθίμων και παραδόσεων, η πρόοδος της Ελληνίδας σε όλες της εκδηλώσεις, στη δημόσια ζωή και η αναγνώριση και προώθηση των προβλημάτων της. , βλ. Πέπη Δαράκη, ό.π., σ. 263.

⁶³ Τα αιτήματα αντρών και γυναικών ήταν η αύξηση του μεροκάματου και καλύτερες συνθήκες εργασίας. Οι γυναίκες εργάζονταν 10 με 12 ώρες για τον μισό μισθό των αντρών. Βλ. στο ίδιο σ. 271-272.

και η αναπροσαρμογή της παιδείας. Η προάσπιση της δημοκρατικής εθνικής ανεξαρτησίας, ειρήνης και ατομικών ελευθεριών του πολίτη.

Η νέα δημοκρατική κυβέρνηση της Ελλάδας το 1924, έκανε εισήγηση στη Εθνοσυνέλευση για αλλαγή της νομοθεσίας περί Δήμων και Κοινοτήτων. Αποφασίστηκε να δοθεί στις γυναίκες το δικαίωμα ψήφου στις δημοτικές εκλογές με τους εξής όρους:

- α) Να μπορούν μόνο να εκλέγουν, αλλά να μην εκλέγονται.
- β) Θα πρέπει να είναι πάνω από 30 χρονών.
- γ) Θα πρέπει να ξέρουν ανάγνωση και γραφή.

Σ' αυτό το σημείο πρέπει να τονίσουμε ότι το 70% των Ελληνίδων σε ηλικία πάνω 30 χρονών ήταν αναλφάβητες. Το 1927 κινητοποιούνται σε απεργιακούς αγώνες τα κλωστοϋφαντουργικά σωματεία όπου τα περισσότερα μέλη είναι οι γυναίκες. Τέλος, το 1934 κλήθηκαν να ψηφίσουν για πρώτη φορά στην ιστορία της Ελλάδας. Ψήφισαν μόνο 240 γυναίκες.

1.2.2 Μεσοπόλεμος – Β' Παγκόσμιος Πόλεμος ► (1924-1944)

Από το 1925 ως το 1940 η οικονομική και κοινωνική ζωή της χώρας μεταβλήθηκε και βαθμιαία αποδιαισθητοποιήθηκαν οι παλαιότερες κοινωνικές και πολιτικές δομές. Μετά το Α' Παγκόσμιο Πόλεμο και τη Μικρασιατική καταστροφή η ελληνική κοινωνία παρουσίασε όλα τα τυπικά χαρακτηριστικά της υπανάπτυξης και αντιμετώπισε αρχικά σοβαρότατα προβλήματα με τον ερχομό των προσφύγων. Οι πρόσφυγες σύντομα μπόρεσαν να βγάλουν την οικονομία από τον παραδοσιακό λήθαργο. Στην γεωργία αυξήθηκαν οι καλλιεργούμενες εκτάσεις και υπερδιπλασιάστηκαν στη δεκαετία 1928-38 ο συνολικός όγκος της αγροτικής παραγωγής (ιδιαίτερα το σιτάρι και ο καπνός)⁶⁴. Στις βιομηχανίες το νέο φτηνό και εκπαιδευμένο εργατικό δυναμικό επέφερε εντυπωσιακούς ρυθμούς ανάπτυξης. Μέσα σε μια δεκαετία (1920-1930) ο αριθμός των εργοστασίων και των εργατών διπλασιάστηκε.

Το 1928 ιδρύθηκε η Τράπεζα της Ελλάδος. Την ίδια εποχή ξένοι επενδυτές χρηματοδότησαν δημόσια έργα, όπως για παράδειγμα το σιδηροδρομικό δίκτυο. Ακολούθησε η οικονομική κρίση του 1929-1930 που επηρέασε και την ελληνική οικονομία. Η κρίση ήταν νομισματική. Είχε σοβαρές επιπτώσεις στα δημόσια οικονομικά. Σύμφωνα με την Τράπεζα της Ελλάδος ο προϋπολογισμός που είχε αρχίσει να αφήνει πλεόνασμα (1927-1928) παρουσίασε έλλειμμα (1931-1932) και το εξωτερικό χρέος (λόγω δανείων) αυξήθηκε. Στις αρχές του 1932 η δραχμή υποτιμήθηκε κατά 60%.⁶⁵ Τα προστατευτικά μέτρα που διατυπώθηκαν και εφαρμόστηκαν ήταν η ανάπτυξη της εγχώριας παραγωγής. Παράλληλα προωθήθηκε η εκβιομηχάνιση. Η ανακατανομή οικονομικής και κοινωνικής δύναμης που

⁶⁴ Σβορώνος, σ. 24. / Βλ. Τασούλα Βερβενιώτη, *Η γυναίκα της αντίστασης*, Εκδόσεις Οδυσσέας, σ.19.

⁶⁵ Τράπεζα της Ελλάδος, σ. 14, 102, 107-108. / Βλ. Τ. Βερβενιώτη, ό.π., σ.20-21.

συντελέστηκε ευνόησε κάποιους νέους αστούς. Η εγχώρια εκβιομηχάνιση εξελίχθηκε με ταχύ και συνεχή ρυθμό από το 1923 ως το 1940.⁶⁶

Όμως, σ' αυτή την εγχώρια ανάπτυξη υπήρχαν και μειονεκτήματα, ανεργία⁶⁷ και υποαπασχόληση. Η εισροή των προσφύγων και οι περιορισμοί που έθεσαν οι ΗΠΑ το 1921 στην είσοδο των μεταναστών στη χώρα τους, είχαν ως αποτέλεσμα να εγκλωβιστεί το εργατικό δυναμικό στην Ελλάδα. Η προσφορά εργασίας και η ανεργία αυξήθηκαν και επέτρεψαν την συμπίεση των μισθών. Επίσης, η ανεργία και η υποαπασχόληση ώθησαν όλο και περισσότερες γυναίκες έξω από το σπίτι, στη μισθωτή εργασία. Η δουλειά της νοικοκυράς υποτιμούταν επειδή δεν απόφερε χρήματα. Η κοινή γνώμη σεβόταν και εκτιμούσε τη γυναίκα που δούλευε για να βοηθήσει την οικογένειά της.

Στο Μεσοπόλεμο η πλειονότητα των κατοίκων ζούσαν στην ύπαιθρο. Ο αγροτικός πληθυσμός βρέθηκε σε δεινή θέση και επιβαρυνόταν επιπλέον με έμμεσους φόρους, έλλειψη επαρκών πιστωτικών οργανισμών, απουσία κοινωνικής ασφάλισης, περιορισμούς στη μετανάστευση στην Αμερική και η οικονομική κρίση. Όλα τα μέλη της οικογένειας εργάζονταν, όχι για κάποια παραπάνω οφέλη, αλλά για να επιβιώσουν.

Μέσα σ' αυτές τις συνθήκες οι γυναίκες δούλευαν σκληρά, απολάμβαναν όμως τα λιγότερα. Στη γεωργία έκαναν περισσότερα μεροκάματα από τους άντρες σ' όλα τα γεωργικά είδη, εκτός από το σιτάρι και τον καπνό. Σε μερικά είδη όμως όπως ο αραβόσιτος έκαναν διπλάσια. Στα όσπρια και στα μπαμπάκια τριπλάσια. Στη δένδροκομία η συμμετοχή τους έφτανε περίπου το 48,5% της απαιτούμενης εργασίας. Παράλληλα με τις αγροτικές δουλειές οι γυναίκες είχαν την ευθύνη των οικόσιτων ζώων, του νοικοκυριού, του αργαλειού και φυσικά της φροντίδας των παιδιών και ηλικιωμένων⁶⁸.

Η γενική εικόνα που παρουσίαζε ο πληθυσμός από άποψη υγείας ήταν τραγική. Ο ελληνικός λαός υποσιτιζόταν. Το ποσοστό της παιδικής θνησιμότητας ήταν διπλάσιο από της Αγγλίας. Περίπου τα δύο από τα επτά εκατομμύρια έπασχαν από ελονοσία. Στην Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη εμφανίστηκε η φυματίωση και άλλες επιδημίες. Το 1928 έπεσε δάγγειος πυρετός, ο οποίος μεταδιδόταν με τα κουνούπια και χτύπησε το 90% του πληθυσμού της πρωτεύουσας.⁶⁹

Όμως, παρ' όλα ταύτα η κοινωνία την εποχή εκείνη άλλαζε, εκσυγχρονιζόταν. Στο τέλος της δεκαετίας του '20 τα άλογα, τα αμάξια και οι αμαξάδες άρχισαν να αντικαθίστανται από τα αυτοκίνητα. Τα πρώτα λεωφορεία κυκλοφορούσαν το 1922. Στο τέλος της δεκαετίας του '30 η

⁶⁶ Η παραγωγή το 1928 κάλυπτε το 58% των αναγκών της εγχώριας αγοράς βιομηχανικών ειδών, ενώ το 1938 έφτασε να καλύπτει τα 78,84%, ΕΣΥΕ, Οικονομική Επετηρίς της Ελλάδος 1939, σ. 9. / Βεργόπουλος, σ. 338. / Βλ. Τ. Βερβενιώτη, σ. 22.

⁶⁷ Η ανεργία στα αστικά κέντρα είχε φτάσει στο 28-30% του συνόλου των μισθωτών, Βεργόπουλος, σ. 341-342. / Βλ. Τ. Βερβενιώτη, ό.π., σ. 21.

⁶⁸ «Η συμμετοχή τους στη γεωργία – σύμφωνα με δεδομένα του 1939 – συνίσταται σε 75.700.000 ημερομίσθια (έναντι 93.600.000 των αντρών), στην κτηνοτροφία με 32.400.000 (έναντι 70.200.000), στην οικοτεχνία με 12.700.000 (έναντι 2.700.000).», Βλ. Τ. Βερβενιώτη, ό.π., σ. 24.

⁶⁹ ΓΣΥΕ, Στατιστική Επετηρίς της Ελλάδος 1936. / Naval Intelligence Division, τομ. Ι, σ. 269, 271, 274-275, 282. / Βλ. Τ. Βερβενιώτη, ό.π., σ. 34.

ασφαλτόστρωση είχε προχωρήσει αρκετά, οι συγκοινωνίες πύκνωναν, η Κηφισιά συνδέθηκε με τη νέα σιδηροδρομική γραμμή και στους δρόμους της Αθήνας κυκλοφορούσαν νέα τραμ. Ο εξηλεκτρισμός προχωρούσε με ταχύ ρυθμό, (φυσικά τα περισσότερα χωριά δεν είχαν ηλεκτρικό φως). Το 1926 εμφανίστηκαν τα πρώτα ραδιόφωνα και το 1940 υπήρχαν ήδη 60.133⁷⁰. Με την εισαγωγή της τεχνολογίας και επιστήμης εμφανίστηκαν το 1930 και τα πρώτα ψυγεία πάγου.

Η τεχνολογία έφερε νέες ιδέες και νοοτροπίες. Αυτό, όμως, που έφερε τεράστιες αλλαγές ήταν το σινεμά, το νέο λαϊκό θέαμα. Οι σταρ της οθόνης γίνονταν πρότυπα. Έτσι η μοντέρνα γυναίκα δε φορούσε κορσέ και γυμναζόταν. Οι φούστες κόντιναν. Οι τοπικές ενδυμασίες και το μαντίλι εγκαταλείφθηκαν. Καθιερώθηκε ο θεσμός των καλλιστείων. Εμφανίστηκε το φαινόμενο της δίαιτας.⁷¹

Αυτό που παρέμενε αμετάβλητο αυτή την περίοδο (1924-1944) ήταν ο θεσμός της προίκας και της παρθενίας. Ιδιαίτερα στην αγροτική κοινωνία μία κοπέλα έπρεπε να είναι εργατική και γερή, ταπεινή και ηθική (δηλ. παρθένα), με καλή φήμη και προίκα. Εάν κάποιος από αυτά τα χαρακτηριστικά έλειπε, τότε η οικογένεια έδινε πανωπροίκι (δηλ. επιπλέον προίκα) και έτσι ελαχιστοποιούνταν οι απαιτήσεις του γαμπρού. Όπως και στον 19^ο αιώνα η αγνότητα μιας κοπέλας ήταν υπόθεση οικογενειακή, αφού σε αντίθετη περίπτωση θα πλήττονταν το γόητρο του πατέρα, των αδερφών και τις αδελφές. Ο θεσμός της προίκας και της παρθενίας άρχισε να εξασθενεί μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο με τη διάδοση του γάμου από έρωτα και της αντισύλληψης.⁷²

Πρόοδος και ευνοϊκές αλλαγές υπήρξαν και στην εκπαίδευση. Με την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1929, η εκπαίδευση διαιρέθηκε σε δύο ισόχρονους κύκλους: έξι χρόνια το Δημοτικό και έξι χρόνια το Γυμνάσιο. Η βασική εκπαίδευση έγινε υποχρεωτική. Έτσι, το 1920 το 23% των αντρών και 58% των γυναικών ήταν αναλφάβητοι. Το 1940 ο αναλφαβητισμός ήταν περίπου 30% για τις γυναίκες και το πολύ λιγότερο για τους άντρες. Στη δεκαετία του '30 στη πρωτοβάθμια εκπαίδευση το 45% των μαθητών ήταν κορίτσια και στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση το 33%. Η ιδιωτική εκπαίδευση εξακολουθούσε να υπάρχει με λίγο μεγαλύτερο ποσοστό συμμετοχής των κοριτσιών από αυτό των αγοριών. Οι φοιτήτριες στην ίδια δεκαετία δεν ξεπερνούσαν το 10% και υπήρχε ιδιαίτερη προτίμηση για την Φιλοσοφική και τη Νομική. Οι φοιτήτριες αυτές και οι δασκάλες στην ύπαιθρο ήταν οι πρώτες που εντάχθηκαν αργότερα στις εαματικές αντιστασιακές οργανώσεις (το 1940-44).⁷³

Στην περίοδο της διδακτορίας του Μεταξά (1936) οι γυναίκες που άνηκαν σε γυναικείες οργανώσεις ή σε αριστερά κόμματα διώχτηκαν, εξορίστηκαν, φυλακίστηκαν. Όλες οι αγωνιστικές προσπάθειες όχι μόνο των

⁷⁰ Καιροφύλλας, σ. 67-70, 97, 646. / Βλ. Τ. Βερβενιώτη, ό.π., σ. 35.

⁷¹ Βλ. Τ. Βερβενιώτη, ό.π., σ. 36-40.

⁷² Για το θέμα της προίκας βλέπε Φριεδλ (1962), σ. 52, 56, 65-66, 68, 70. / Σκουτέρη-Διδασκάλου, σ. 171, 180, 198-209. / Μπακαλάκη Ελεγκίτου, σ. 66-80. / Βλ. Τ. Βερβενιώτη, ό.π., σ. 42-45.

⁷³ ΓΣΥΕ, Στατιστική της Εκπαιδευτικής 1937-1939, Στατιστική Επετηρίς της Ελλάδος 1936, Οικονομική Επετηρίς 1939. / Βλ. Τ. Βερβενιώτη, ό.π., σ. 40-41.

γυναικών αλλά και των αντρών, για διάφορες διεκδικήσεις σταμάτησαν. Ακολούθησε η κήρυξη του Ελληνο-Αλβανικού πολέμου (1940-1941) και μετά η Ιταλο-Γερμανική κατοχή (1941-1944).

Οι γυναίκες στις πόλεις αντικατέστησαν τον άντρα στις υπηρεσίες, τις επιχειρήσεις και στους επαγγελματικούς χώρους, ενώ στην ύπαιθρο εντάσσονταν στο προσωπικό των νοσοκομείων, αντικαθιστούσαν τους άντρες στα μετόπισθεν, μετέφεραν τα πυρομαχικά και τρόφιμα με τα ζώα, για τον ανεφοδιασμό του στρατού. Μ' αυτό τον τρόπο οι Ελληνίδες βοηθούσαν την ηρωική συμμετοχή του λαού στην άνιση εκείνη αναμέτρηση. Το 1940-44 ήταν για την Ελλάδα χρόνια μεγάλων δοκιμασιών. Πρώτη προτεραιότητα των γυναικών στα χρόνια της κατοχής ήταν ο αγώνας για επιβίωση των παιδιών τους μέσω οργανώσεων και ύστερα ακολουθούσε ο αγώνας για τα δικαιώματά τους.⁷⁴ Η αντίσταση των γυναικών άρχισε από τη στιγμή που έσπασε το Ανατολικό Μέτωπο και οι στρατιώτες πήραν το δρόμο της επιστροφής στα σπίτια τους. Δημιουργήθηκαν οι πρώτες παράνομες αντιστασιακές οργανώσεις όπου εντάσσονταν άντρες και γυναίκες. Οι αντιστασιακές οργανώσεις της κατοχής ήταν πολυάριθμες: ΕΑΜ, ΕΠΟΝ, ΕΟΧΑ, ΕΘΝΙΚΗ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗ, ΕΡΥΘΡΟΣ ΣΤΑΥΡΟΣ, ΤΣΙΓΑΝΤΕ, ΠΙΕΡΡΙΚΟΣ και άλλες. Οι αγώνες τους αφορούσαν θέματα άμεσα, πρακτικά, καθημερινά, όπως η πείνα, ο καθημερινός αγώνας για την επιβίωση, οι λεηλασίες, το κάψιμο των χωριών.

Η **Εθνική Αλληλεγγύη**, η πρώτη αντιστασιακή οργάνωση ιδρύθηκε το Μάη του 1943. Φρόντιζαν τις οικογένειες των φυλακισμένων, τους επισκέπτονταν στις φυλακές και τους πρόσφεραν τρόφιμα και χρήματα. Η **ΕΠΟΝ**, η Ενιαία Πανελλαδική Οργάνωση Νέων χαρακτηρίζεται από τη μαζικότητα, την καθολικότητα, τα υψηλά πανανθρώπινα μηνύματα και τα ιδανικά που ενέπνεαν τότε τη νεολαία. Η ΕΠΟΝ είχε 600.000 μέλη, αγόρια και κορίτσια. Η λειτουργία διακόπηκε με δικαστική απόφαση το 1947. Η **ΛΕΥΤΕΡΗ ΝΕΑ** ήταν μια αντιστασιακή οργάνωση που ξεκίνησε από τον φοιτητικό χώρο κοριτσιών. Η παράνομη αυτή οργάνωση που εξαρτιόταν από τα καθοδηγητικά όργανα του Πανεπιστημίου, στα πλαίσια του ΕΑΜ. Η αντιστασιακή δράση γινόταν και μέσα από εκπολιτιστικές εκδηλώσεις που ανέβαζαν το εθνικοαντιστασιακό φρόνημα. Τα μέλη της έκαναν διάφορες ενέργειες για την αποφυλάκιση συλληφθέντων, συμμετείχαν στα συνενεργεία που έβγαιναν το βράδυ, άλλοτε μαζί με αγόρια άλλοτε μόνο τους, για να γράψουν στους τοίχους συνθήματα, μοίραζαν παράνομο τύπο, προκηρύξεις κλπ.⁷⁵

Η μαζικότερη και η δυναμικότερη εμφάνιση των γυναικών στην αντίσταση γινόταν κατά της πολιτικής επιστράτευσης για να σταματήσουν οι συλλήψεις, να καταργηθεί η ομηρία, για να επεκταθεί η βουλγαρική κατοχή και στην υπόλοιπη Μακεδονία. Η παρουσία των γυναικών στις διαδηλώσεις αυτές υπερτερούσαν. Πολλές ανώνυμες και επώνυμες γυναίκες πολέμησαν, θυσιάστηκαν, βασανίστηκαν στο Δίστομο, στο Καλάμι της Λειβαδιάς, στο Κομμένο της Άρτας, στην Κλεισσοúra της Καστοριάς, στο Μεσοβούνι, στο

⁷⁴ Βλ. Ντινα Τάκαρη, όπ., σ. 101.

⁷⁵ Βλ. Πέπη Δαράκη, ο.π., σ. 282.

Χορτιάτη κλπ.⁷⁶ Η έμφυτη διάθεση της γυναίκας για προσφορά στους άλλους έβρισκε ευρύ πεδίο δράσης στη ναζιστική κατοχή. Οι κινητοποιήσεις των γυναικών δε σταμάτησαν σ' όλο το διάστημα της κατοχής σε όλη την Ελλάδα όχι μόνο στις πόλεις αλλά και στην επαρχία. Σε δύσκολες εθνικές στιγμές ο κοινωνικός ρόλος της γυναίκας γινόταν πολύ σημαντικός και ανακουφιστικά αποδεκτός.

Στις 22 Ιουνίου 1943 Αθηναίοι και Αθηναίες πραγματοποίησαν στους δρόμους της πρωτεύουσας διαδήλωση για την λευτεριά. Το 1944 στην Ελεύθερη Ελλάδα συγκροτείται με πρωτοβουλία της πρώτης και μεγαλύτερης εθνικής αντίστασης **ΕΑΜ-ΕΛΑΣ**. Η σπουδαία αυτή οργάνωση αποτελούνταν από το 80% του ελληνικού λαού, το ΕΑΜ, και το ένοπλο τμήμα του, το ΕΛΑΣ, που άνηκε στο ΚΚΕ. Η δράση του ΕΛΑΣ ήταν ποικίλη, άλλοτε σαμποτάζ και άλλοτε συλλογή πληροφοριών και μετάδοσή τους στο στρατηγείο στη Μέση Ανατολή.⁷⁷

Στη Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης (ΠΕΕΑ) εντάσσονταν επιφανείς πολιτικοί και κοινωνικοί παράγοντες της χώρας. Η ΠΕΕΑ ήταν η κυβέρνηση του ελληνικού κράτους στην Ελεύθερη Ελλάδα. Το νομοθετικό και κοινωνικό της έργο ως πραγματικής, εθνικής και λαϊκής κυβέρνησης κατοχύρωνε πλήρως τη λαϊκή κυριαρχία και τους δημοκρατικούς θεσμούς. Με το άρθρο 5 των καταστατικών διατάξεων του Γενικού Αρχηγείου οριζόταν: «Όλοι οι Έλληνες, άντρες και γυναίκες, είναι ίσοι και έχουν ίσα πολιτικά και αστικά δικαιώματα.»⁷⁸

1.2.3 Εμφύλιος Πόλεμος - Δικτατορία ► (1945-1974)

Μετά την απελευθέρωση της Ελλάδας από την Γερμανική κατοχή, οι γυναίκες συνειδητοποίησαν ότι πρέπει να αγωνιστούν για να μην ξαναγυρίσουν στη θέση του εξαρτημένου ατόμου (όπως έγινε το 1821). Οι λίγοι γυναικείοι σύλλογοι οι οποίοι λειτουργούσαν πριν από το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο άρχισαν και πάλι να λειτουργούν με την παλιά τους σύνθεση μελών. Το Δεκέμβριο του 1945 ξέσπασε στην Ελλάδα εμφύλιος πόλεμος. Οι σύλλογοι που λειτουργούσαν ήταν ο Σύνδεσμος για τα Δικαιώματα της Γυναίκας, το Εθνικό Συμβούλιο των Ελληνίδων, το Λύκειο Ελληνίδων, η Χ.Ε.Ν., η Ένωση Γυναικείων Σωματίων και Λεσχών, ο Σύνδεσμος Ελληνίδων Επιστημόνων, η ZONTA, σωματεία χωρίς τη λαϊκή συμμετοχή τόσο στα συμβούλιά τους όσο και στα μέλη που το απαρτίζουν.⁷⁹

Το 1945 ιδρύθηκε στην Αθήνα η Πανελλήνιος Ένωσις Γυναικών (Π.Ε.Γ.) που πολύ γρήγορα εξελίχθηκε σε μαζική γυναικεία οργάνωση με παραρτήματα στις συνοικίες της Αθήνας και πολλές επαρχιακές πόλεις. Αντιπροσωπεία του νέου αυτού σωματείου πήρε μέρος και συνυπέγραψε στο Ιδρυτικό Συνέδριο της Παγκόσμιας Δημοκρατικής Ομοσπονδίας Γυναικών στο

⁷⁶ Βλ. Ντινα Τάκαρη, ό.π., σ. 103.

⁷⁷ Βλ. Εγκυκλοπαίδεια ΑΚΜΗ, τ. 7, σ. 41.

⁷⁸ Βλ. Πέπη Δαράκη, ό.π., σ. 284.

⁷⁹ Βλ. Ντινα Τάκαρη, ό.π., σ. 104.

Παρίσι. Η Π.Ε.Γ. κυκλοφόρησε το αξιόλογο για την εποχή του περιοδικού "Ελληνίδες", με περιεχόμενο: πολιτική ενημέρωση, μορφωτική ύλη, λογοτεχνία, συμβουλές για την ανατροφή των παιδιών, μόδα και μαγειρική. Ακόμη, ίδρυσε συμβουλευτικούς σταθμούς, όπου οι γυναίκες μπορούσαν να καταφύγουν για ιατρικές και νομικές συμβουλές, καθώς και σχολές αναλφάβητων.⁸⁰

Τον ίδιο καιρό ιδρύθηκαν στον Πειραιά η «Πειραική Ένωση Γυναικών» με παραρτήματα στη Δραπετσώνα και Κοκκινιά, στη Θεσσαλονίκη ο «Σύλλογος Διανοούμενων Γυναικών» και η «Ένωση Γυναικών Θεσσαλονίκης» με παραρτήματα σε συνοικίες. Γυναικείοι σύλλογοι ιδρύθηκαν και σε όλη την επαρχία⁸¹. Όλοι οι σύλλογοι των επαρχιακών πόλεων βρίσκονταν σε στενή συνεργασία μεταξύ τους και με την Π.Ε.Γ., προκειμένου να πετύχουν τους κοινούς στόχους.

Το Μάιο του 1946 έγινε στην Αθήνα το Πρώτο Πανελλαδικό Συνέδριο Γυναικών που αποφάσισε τη μόνιμη συνεργασία των γυναικείων συλλόγων και την ίδρυση της **Πανελλαδικής Ομοσπονδίας Γυναικών** (με πρόεδρο την Αύρα Θεοδωροπούλου και γραμματέα τη Ρόζα Ιμβριώτη). Σκοποί της Π.Ο.Γ.:

- 1) Ισοπολιτεία των γυναικών.
- 2) Προστασία της γυναίκας και του παιδιού.
- 3) Η άμυνα κατά του φασισμού και η εμπέδωση της ειρήνης.

Στο συνέδριο αυτό έλαβαν μέρος εκπρόσωποι όλων των επαρχιακών συλλόγων συζητήθηκαν διάφορα θέματα, όπως η θέση της γυναίκας, στο Δημόσιο και Ιδιωτικό Δίκαιο, οι οικονομικές διεκδικήσεις της εργαζόμενης γυναίκας, η υγεία και μόρφωση του παιδιού.

Η Π.Ο.Γ., η Π.Ε.Γ. και όλοι οι άλλοι γυναικείοι σύλλογοι συνέχισαν τη δραστηριότητά τους, παρά τις δυσκολίες που δημιουργούνταν από το ξέσπασμα του εμφύλιου πολέμου. Από τα τέλη του 1947 έως το καλοκαίρι του 1948 διαλύθηκαν οι προοδευτικοί σύλλογοι και κατασχέθηκαν τα αρχεία τους.⁸²

Το βαρύ πολιτικό κλίμα που επικράτησε μετά τον εμφύλιο πόλεμο δεν άφηνε περιθώρια για κοινωνική δράση με πολιτικό περιεχόμενο. Μετά τη διάλυση των γυναικείων οργανώσεων, τα παραδοσιακά φιλανθρωπικά γυναικεία σωματεία περιορίζονταν σε διάφορες εκδηλώσεις χωρίς να προβάλλουν ιδιαίτερα αιτήματα.⁸³

Πολλές Ελληνίδες εξορίστηκαν και φυλακίστηκαν. Όσες έμειναν ελεύθερες αγωνίζονταν για να βοηθήσουν τους κρατούμενους και να ματαιώσουν τις θανατικές ποινές. Κι ενώ αρχικά λειτουργούσαν ατομικά, το 1948 οργανώθηκαν και ίδρυσαν την «Πανελλήνια Ένωση Οικογενειών Πολιτικών Εξορίστων και Φυλακισμένων» (Π.Ε.Ο.Π.Ε.Φ.). Έτσι ομαδικά πια, προσπαθούσαν μέσα από τα υπουργεία και τις διάφορες υπηρεσίες να

⁸⁰ Βλ. Σάσα Μόσχον, ό.π., σ. 52-53.

⁸¹ Επαρχιακούς γυναικείους συλλόγους βρίσκουμε στην Βέροια, Νάουσα, Έδεσσα, Καβάλα, Ξάνθη, Κύκλις, Καστοριά, Κοζάνη, Δράμα, Φλώρινα, Βόλο, Τρίκαλα, Καρδίτσα, Τύρναβο, Αγία, Αλμυρό, Θήβα, Λειβαδιά, Γιάννενα, Μυτιλήνη, ενώ στην Πάτρα, Καλαμάτα, Σπάρτη, Ρέθυμνο, Χανιά, Ηράκλειο υπήρχαν παραρτήματα της Π.Ε.Γ., βλ. Ντίνα Τάκαρη, ό.π., σ. 104-105.

⁸² Βλ. Ντίνα Τάκαρη, ό.π., σ. 105.

⁸³ Βλ. Κωνσταντίνα Πανταζή Τζίφα, ό.π., σ. 15

πετύχουν καλύτερους όρους διαβίωσης για τους φυλακισμένους και εξορισμένους. Κάποια σωματεία δεν τα είχε διαλύσει η κρατική εξουσία, αφού η έλλειψη της μαζικότητας τα καθιστούσε ακίνδυνα. Οι διεκδικήσεις των δικαιωμάτων της γυναίκας από τα σωματεία αυτά επαναφέρθηκαν και εγκαινιάστηκε συνεργασία μεταξύ τους σε μόνιμη βάση, την οποία διατηρούν έως σήμερα: το Εθνικό Συμβούλιο Ελληνίδων, ο Σύνδεσμος για τα Δικαιώματα της Γυναίκας, το Λύκειο Ελληνίδων, η Χ.Ε.Ν., η Ένωση Γυναικείων Σωματείων και Λεσχών, ο Σύνδεσμος Ελληνίδων Επιστημόνων, καθώς και η Ένωση Ελληνίδων Νομικών και η ZONTA που προσχώρησαν το 1975.

Οι γυναικείοι αυτοί σύλλογοι, χωρίς πλατιά λαϊκή βάση, συνέχισαν όπως και πριν τον πόλεμο τις διεκδικήσεις των γυναικείων δικαιωμάτων. Ο Σύνδεσμος για τα Δικαιώματα της Γυναίκας, συνεχίζοντας των αγώνα για το δικαίωμα ψήφου της γυναίκας, που πρόβαλλε από την αρχή της ίδρυσής του, έκανε ενέργειες στην Κυβέρνηση για δικαίωμα στην απόκτηση ψήφου καθώς και διαμαρτυρίες για διακρίσεις και εμπόδια στην επαγγελματική σταδιοδρομία των γυναικών. Προσπάθησαν να επιβάλλουν δικά τους σχέδια νομοθετημάτων για την εφαρμογή της ισότητας στην Ελληνική νομοθεσία, με βάση το Ελληνικό Σύνταγμα, τις διακηρύξεις του ΟΗΕ και τη Συνθήκη της Ρώμης.

Το 1950 η Ελληνική Κυβέρνηση προχώρησε στην τμηματική χορήγηση δικαιωμάτων στις γυναίκες. Με το Νόμο 949/49, σε πρώτη φάση, αναγνωρίζεται το δικαίωμα στις γυναίκες να εκλέγουν στις δημοτικές και κοινοτικές εκλογές όσες έχουν συμπληρώσει το 21^ο έτος της ηλικίας και να εκλέγονται σε όλα τα δημοτικά και κοινοτικά αξιώματα όσες έχουν συμπληρώσει το 25^ο έτος. Το 1951 εκλέχθηκε η πρώτη γυναίκα-δήμαρχος στην Κέρκυρα. Το 1952 με το Νόμο 2159 χορηγήθηκε στην Ελληνίδα το δικαίωμα να εκλέγει και να εκλέγεται στις βουλευτικές εκλογές.⁸⁴

Το 1953 η Διεθνής Σύμβαση της Νέας Υόρκης επικύρωσε το Ν.Δ.2620 «Περί πολιτικών δικαιωμάτων των γυναικών», καταργώντας όλες τις διακρίσεις σε βάρος των γυναικών ότι αφορά το Δημόσιο Δίκαιο. Ακολούθησαν τα Ν.Δ. 3075 και 3062 του 1954 και 3192 του 1955, με τα οποία καταργήθηκαν όλοι οι φραγμοί για την κατάληψη όλων των δημόσιων θέσεων, αξιωματικών και λειτουργημάτων από τις γυναίκες.⁸⁵

Με την παραχώρηση όμως των πολιτικών δικαιωμάτων που έγινε υπό την πίεση των υποχρεώσεων που επέβαλαν οι Διεθνείς Συμβάσεις και την καθιέρωση της νομικής ισοτιμίας δεν τελείωνε ο αγώνας για τις γυναίκες. Έτσι, με διάφορες πρωτοβουλίες ιδρύθηκαν πολλές προοδευτικές οργανώσεις που επηρεάζονταν από πολιτικά κόμματα ενώ εξακολουθούσαν να λειτουργούν και οι ακομμάτιστες οργανώσεις και όλες μαζί αγωνίζονταν για την πρακτική εφαρμογή της νομικής αναγνώρισης της ισότητας.

⁸⁴ Βλ. Ντίνα Τάκαρη, ό.π., σ. 105-106. / Δικαίωμα ψήφου απέκτησαν οι γυναίκες στις εξής χώρες κατά χρονολογική σειρά: η Νέα Ζηλανδία το 1892, οι ΗΠΑ (ορισμένες πολιτείες) το 1892, η Φινλανδία το 1906, η Νορβηγία το 1907, η Δανία το 1908, η Αγγλία το 1918, η Γερμανία το 1919, η Σουηδία το 1923, η Γαλλία και η Ιταλία το 1945, το Βέλγιο το 1947, η Ελλάδα το 1952 και η Ελβετία το 1972(!), Βλ. Εγκυκλοπαίδεια ΑΚΜΗ, ό.π., τ. 16, σ. 168.

⁸⁵ Βλ. Σάσα Μόσχου, ό.π., σ. 61-62.

Από το 1960 έως 1970 υπήρξε μεγάλη μετακίνηση του πληθυσμού της υπαίθρου προς τις μεγαλουπόλεις και ιδιαίτερα στο εξωτερικό. Αυτό ήταν πλήγμα για την γεωργική και κτηνοτροφική ανάπτυξη της Ελλάδας, που είχε επιπτώσεις στις φτωχές γεωργικές και εργατικές τάξεις. Οι καταπιεζόμενες τάξεις έβρισκαν διέξοδο στην πολιτικοποίηση και κινητοποίηση με απαίτηση την αλλαγή αντιμετώπισης των μεγάλων κοινωνικών προβλημάτων στο τέλος της δεκαετίας του '70. Αυτές οι διαδικασίες επηρέαζαν τη συμπεριφορά της γυναίκας, που άρχιζε κι αυτή αργά αλλά σταθερά να εντάσσεται, με όλο και μεγαλύτερο ζύλο, σε πολιτικά κόμματα και γυναικείες οργανώσεις.

Στα τέλη της δεκαετίας του 1960 ξέσπασε παγκοσμίως κίνημα διαμαρτυρίας των γυναικών. Αγωνίζονταν πλέον με τον πιο αποτελεσματικό τρόπο για να αποκτήσουν την ισότητα, μακριά από πολιτικές επιρροές και επιδράσεις.⁸⁶ Στο Παγκόσμιο Συνέδριο των γυναικών στη Μόσχα διατυπώθηκε ανοιχτά η ανάγκη για την ίδρυση μιας πλατιάς προοδευτικής γυναικείας οργάνωσης. Η «Επιτροπή Πρωτοβουλίας» ανέλαβε να προωθήσει την υπόθεση. Έτσι, δημιουργήθηκαν η «Φιλική Ένωση Γυναικών» (1963), ο «Σύλλογος Κυριών και Δεσποινίδων Κουκακίου» κ.α. Ανάμεσα στις οργανώσεις αυτές κυρίαρχη θέση κατείχε η «Ένωση Ελληνίδων Νομικών» που ιδρύθηκε το 1961 (με πρόταση της Μ. Σβώλου).

Στις 11 Μαΐου 1964 αποφασίστηκε η ίδρυση της οργάνωσης **Πανελλαδική Ένωση Γυναικών (Π.Ε.Γ.)**, η δεύτερη μετά την απελευθέρωση. Βασικοί σκοποί της, σύμφωνα με το Καταστατικό της, ήταν: η πλήρης οικονομική, πολιτική και κοινωνική ισοτιμία της γυναίκας · η προβολή και υποστήριξη των διεκδικήσεων των εργαζομένων γυναικών, η νομοθετική κατοχύρωση της αρχής «Ίση αμοιβή για ίση εργασία», η ενεργός συμμετοχή στα συνδικάτα και η ανάδειξή της στις διοικήσεις, η αναγνώριση της μητρότητας ως κοινωνικού λειτουργήματος, η προστασία του παιδιού κ.λπ.⁸⁷ Η Π.Ε.Γ. είχε στόχο να ενώσει σε μια γυναικεία οργάνωση όλες τις Ελληνίδες, κάθε τάξεις, επιπέδου μόρφωσης και πολιτικής τοποθέτησης στον κοινό αγώνα της γυναίκας για την κατάκτηση των δικαιωμάτων της. Λειτουργήσε τρία χρόνια, έως το 1967, αλλά σ' αυτό το μικρό χρονικό διάστημα ανέπτυξε μια πολύπλευρη, σημαντική και δημιουργική δράση που καλύπτει όλους τους τομείς της εθνικής και δημόσιας ζωής του τόπου. Κυκλοφορούσε το περιοδικό «Δελτίο» που έδινε πλήρη ενημερότητα στα γυναικεία θέματα και προβλήματα στο εσωτερικό και εξωτερικό χώρο. Επίσης, συμπαραστεκόταν με κάθε τρόπο στον αγώνα του κυπριακού λαού.

Αξιόλογη συνεργασία υπήρχε και με την Τοπική Αυτοδιοίκηση για τη λύση βασικών λαϊκών δυσχερειών και προβλημάτων της γυναίκας, κυρίως για την ανάδειξη περισσότερων γυναικών, δημοτικών και κοινοτικών συμβούλων. Οργανώθηκαν δύο πανελλαδικές συσκέψεις δημοτικών και κοινοτικών συμβούλων (1964-65). Το 1965 συγκροτήθηκε η «Συντονιστική Επιτροπή Εργαζομένων Γυναικών» που αγωνιζόταν για την «Ίση αμοιβή για ίσης αξίας εργασίας», για την επικύρωση της υπ' αριθ. 100 Διεθνούς Σύμβασης της Ρώμης, για την βελτίωση των όρων εργασίας και για την προστασία της

⁸⁶ Στο ίδιο σ. 108.

⁸⁷ Βλ. Σάσα Μόσχου, ό.π., σ. 64-68.

εργαζόμενης γυναίκας και μητέρας. Δύο χρόνια αργότερα οργάνωσε σε συνεργασία με την Ένωση Ελληνίδων Νομικών, την Τοπική Ένωση Δήμων και Κοινοτήτων Αττικής, την Ομοσπονδία Γονέων – Κηδεμόνων και άλλοι, το Α' Παναθηναϊκό Συνέδριο για το Παιδί, όπου εξετάσθηκαν όλα τα θέματα που αφορούν το παιδί.⁸⁸

Η στρατιωτική δικτατορία της 21^{ης} Απριλίου 1967 σταμάτησε κάθε δράση των γυναικείων οργανώσεων. Οι μόνες γυναικείες οργανώσεις που συνέχισαν να λειτουργούν ήταν όσες δέχονταν να περιορίσουν τις δραστηριότητές τους στα πλαίσια που ορίζονταν από τη Χούντα των Συνταγματαρχών. Όμως, στην 7χρονη αυτή δικτατορία άντρες και γυναίκες από κοινού μάχονταν για τη δημοκρατία.⁸⁹

Τέλος να επισημάνουμε ότι η δεκαετία του '60 ήταν σε παγκόσμιο και ευρωπαϊκό κλίμακα (όχι τόσο για την Ελλάδα) το τέλος της βιομηχανικής επανάστασης και η αρχή της πληροφορικής επανάστασης. Η αλλαγή αυτή στην κοινωνία σήμαινε ότι ο κόσμος που απασχολούνταν στις νέες τεχνολογίες θα μειώνονταν, ενώ η παραγωγή θα αυξάνονταν. Το αποτέλεσμα ήταν η ύπαρξη ενός μεγάλου αριθμού ανέργων, κυρίως γυναικών και αντρών.⁹⁰ Άλλωστε το πρόβλημα αυτό εξακολουθεί να υπάρχει μέχρι και σήμερα, και μάλιστα σε μεγάλες διαστάσεις, όπως θα δούμε και παρακάτω.⁹¹

⁸⁸ Βλ. Κ. Πανταζή-Τζίφα, *ό.π.*, σ. 16.

⁸⁹ Βλ. Κωνσταντίνα Πανταζή-Τζίφα, *ό.π.*, σ. 16. / Βλέπε επίσης Ντίνα Τάκαρη, *ό.π.*, σ. 109.

⁹⁰ Βλ. Ντίνα Τάκαρη, *ό.π.*, σ. 110-111.

⁹¹ Στο ίδιο σ. 111.

Κεφάλαιο 2ο

Η ΓΥΝΑΙΚΑ ΣΤΗΝ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ (από το 1975 ως σήμερα)

2.1 Η Γυναικεία Απασχόληση

Η παρουσία των γυναικών στην αγορά εργασίας είναι μία πραγματικότητα. Το ποσοστό της επαγγελματικής δραστηριότητάς τους έχει αυξηθεί σημαντικά κατά τα τελευταία είκοσι χρόνια. Όμως, οι γυναίκες εξακολουθούν, ακόμη και σήμερα, να απασχολούνται σ' ένα περιορισμένο αριθμό εργασιών. Έτσι η αγορά εργασίας χωρίστηκε στα δύο: σε «αντρικούς» και «γυναικείους» κλάδους απασχόλησης.⁹²

Η διαφοροποίηση αυτή εκφράζει και αναπαράγει την ανάλογα με το φύλο κατανομή κοινωνικής εργασίας: όσο παραδοσιακή είναι μια κοινωνία, τόσο πιο άκαμπτη η κατανομή αυτή και τόσο πιο έντονη η διαφοροποίηση της απασχόλησης σε γυναικεία και αντρική. Κατά κανόνα, οι παραδοσιακά «γυναικείοι» κλάδοι απασχόλησης χαρακτηρίζονται από χαμηλότερες αμοιβές και υποβαθμισμένες θέσεις στην αγορά εργασίας, παρόλο που αποτελούν σημαντικότατο παράγοντα για την οικονομία μιας χώρας. Αντίθετα, οι «ανδρικοί» κλάδοι απασχόλησης χαρακτηρίζονται από ευνοϊκότερες αποδοχές, υψηλό γόητρο και επαγγελματική εξέλιξη.⁹³

Οι μύθοι που δημιουργήθηκαν γύρω από τη γυναικεία απασχόληση θεμελιώνονται στην αντίληψη πως κοινωνικοί ρόλοι των φύλων είναι συνάρτηση των βιολογικών τους ρόλων και γι' αυτό είναι μοιραίοι. Οι μύθοι αυτοί, άμεσα ή έμμεσα, θα μπορούσαν να συνοψιστούν ως εξής: ο μύθος του βιοπαλαιστή πατέρα και της οικοκυράς μητέρας, ο μύθος ότι η επαγγελματική απασχόληση είναι αποκλειστικά αντρική υπόθεση και ότι οι γυναίκες δεν έχουν ούτε την επιθυμία ούτε τις ικανότητες γι' αυτήν, ο μύθος ότι εκείνος που κερδίζει το ψωμί της οικογένειας είναι μόνο και πάντα ο άνδρας, ο μύθος ότι η γυναίκα με επαγγελματικές φιλοδοξίες και επιτυχίες είναι λιγότερο γυναίκα, ο μύθος ότι τα οικιακά συνιστούν σταδιοδρομία (που προσιδιάζει, μάλιστα, στη φύση της) και τέλος ο μύθος της αναπόφευκτης σύγκρουσης ρόλων όταν η γυναίκα εργάζεται ιδιαίτερα μάλιστα όταν αυτή επιδιώκει επαγγελματική σταδιοδρομία. Σ' αυτό το σημείο όμως η μυθολογία αντιπαρατίθεται με την πραγματικότητα της αύξησης της γυναικείας επαγγελματικής απασχόλησης.

Συνοπτικά, οι ευκαιρίες και οι κυριότεροι λόγοι που συντέλεσαν στην γυναικεία απασχόληση είναι:

⁹² Βλ. Ντίνα Τάκαρη, ό.π., σ. 258-263.

Να αναφέρουμε ότι ως «Γυναικείοι» κλάδοι απασχόλησης ορίζονται: υφαντικές βιομηχανίες, βιομηχανίες ειδών ένδυσης και υπόδησης, καπνοβιομηχανία, βιομηχανία χάρτου, χημικές βιομηχανίες, υπηρεσίες υγιεινής, κοινωνικές υπηρεσίες, προσωπικές υπηρεσίες, ασφάλειες, διεκπεραίωση υποθέσεων, τράπεζες, κλπ.

Ως «Ανδρικοί» κλάδοι απασχόλησης θεωρούνται: βιομηχανία παραγωγών πετρελαίου και άνθρακα, βασικές μεταλλουργικές βιομηχανίες, βιομηχανία ηλεκτρικών μηχανών και συσκευών, βιομηχανία μεταφορικών μέσων, βιομηχανία επίπλων, βιομηχανία παραγωγών εκ μη μεταλλικών ορυκτών, βιομηχανία ξύλου και φελλού, κατασκευή μηχανών και συσκευών, κατασκευή προϊόντων, μεταφορές, υπηρεσίες αναψυχής και πολιτισμού, επικοινωνίες, χονδρικό εμπόριο, αποθηκείσεις, κλπ.

⁹³ Βλ. Α.Μ. Μουσούρου, *Γυναίκα και απασχόληση*, Εκδόσεις Εστία, σ. 73-74.

- Η έλλειψη εργατικών χεριών κατά και μετά τον πόλεμο που άνοιξε την πόρτα των "ανδρικών" εργασιών στις γυναίκες. Ένας δεύτερος λόγος για την έλλειψη εργατικών χεριών υπήρξε η επιμήκυνση του χρόνου σπουδών, που επιβράδυνε την είσοδο των νέων στην αγορά εργασίας. Ένας τρίτος λόγος είναι η μεταπολεμική οικονομική ανάπτυξη και ο πολλαπλασιασμός των θέσεων εργασίας στον οποίο αυτή μεταφράστηκε.
- Αλλαγές στη δομή της οικονομίας προκάλεσαν επίσης αύξηση των ευκαιριών γυναικείας απασχόλησης. Ιδιαίτερα σαν συνέπεια της εξάπλωσης και της ανάπτυξης του τριτογενή τομέα, όπου απασχολούνται παραδοσιακά πολλές γυναίκες.
- Η εξασθένηση της κοινωνικής κατακραυγής και η μετατροπή της γυναικείας απασχόλησης από απαξία σε αξία συνέβαλαν αποφασιστικά στην εξάπλωση των ευκαιριών απασχόλησης μεταξύ γυναικών που δεν ανήκουν σε συγκεκριμένα κοινωνικά στρώματα ή και καταστάσεις.
- Τέλος, η προοδευτική εξασθένηση των διακρίσεων σε βάρος των γυναικών συμβάλλει στην αύξηση των παρεχομένων σ' αυτές ευκαιριών απασχόλησης.

Όμως, δεν αυξήθηκαν μόνο οι ευκαιρίες, αυξήθηκαν και οι δυνατότητες γυναικείας απασχόλησης για τους παρακάτω λόγους:

- μειώθηκε ο μέσος αριθμός παιδιών και η απόκτησή τους τα πρώτα χρόνια του γάμου απελευθερώνει γρηγορότερα τη σημερινή γυναίκα απ' ότι τη μητέρα της και πολύ περισσότερο τη γιαγιά της.
- η άνοδος του βιοτικού επιπέδου και η βελτίωση των υπηρεσιών υγείας και των όρων υγιεινής συνέβαλαν στη βελτίωση της φυσικής κατάστασης των γυναικών και της υγείας τους εν γένει.
- δημιουργήθηκαν και επεκτάθηκαν υπηρεσίες που διευκολύνουν τη γυναικεία απασχόληση, όπως οι παιδικοί σταθμοί και τα νηπιαγωγεία.
- ανέβηκε σημαντικά το εκπαιδευτικό επίπεδο των γυναικών.
- υπάρχει μια σαφής τάση ενοποίησης των σπουδών, εξάλειψης της παραδοσιακής τους διάκρισης σε "ανδρικές" και "γυναικείες" και άρα μια τάση εξάλειψης της πίεσης που το κοινωνικό περιβάλλον ασκούσε στις γυναίκες να σπουδάζουν και να ασχοληθούν με πράγματα που "αρμόζουν στο φύλο" τους.
- εξοικονομήθηκε χρόνος από τις οικιακές εργασίες λόγω της μείωσης του μεγέθους του νοικοκυριού και λόγω της αυτοματοποίησης, απλοποίησης ή και εξάλειψης των συνεπειών αυτών σαν συνέπεια της σύγχρονης τεχνολογίας και της καινούργιας οργάνωσης της ζωής. Στην εξοικονόμηση του χρόνου που συζητάμε συνέβαλε ασφαλώς η αυξημένη συμβολή των σύγχρονων ανδρών στις οικιακές εργασίες.

Τέλος η σύγχρονη γυναικεία απασχόληση δεν αυξήθηκε μόνο επειδή αυξήθηκαν οι ευκαιρίες και οι δυνατότητες των γυναικών να μπουν και να παραμείνουν στην αγορά εργασίας. Αυξήθηκε επίσης γιατί πλήθυναν και έγιναν σημαντικότερα τα κίνητρα για γυναικεία απασχόληση. Τα κυριότερα από αυτά είναι:

- Οι αυξημένες καταναλωτικές ανάγκες της σύγχρονης οικογένειας, τις οποίες σπάνια μπορεί να ικανοποιήσει το εισόδημα από την εργασία ενός μόνο μέλους της οικογένειας (του συζύγου).

- Η επιθυμία της γυναίκας να είναι και να παραμείνει οικονομικά ανεξάρτητη.
- Η επιθυμία της γυναίκας να ξεφύγει από την οικιακή ρουτίνα, από την ανία αλλά και την απάθεια που η ρουτίνα αυτή δημιουργεί.
- Η ανάγκη για συντροφιά, που δημιουργεί η απομόνωση στο χώρο του σπιτιού.
- Η επιθυμία της γυναίκας για βελτίωση της ίδιας κοινωνικής θέσης της (με το γόητρο και την οικονομική ανεξαρτησία που παρέχει ένα επάγγελμα) καθώς επίσης και της οικογένειάς της.
- Η αύξηση του ενδιαφέροντος των γυναικών για την εργασία που κάνουν. Για τη γυναίκα δημιουργία δεν είναι μόνο η απόκτηση και η ανατροφή των παιδιών, έχει αυξηθεί σημαντικά το ποσοστό εκείνων των γυναικών που αγαπούν τη δουλειά τους και αισθάνονται ότι αυτή τις ικανοποιεί ως δημιουργικούς ανθρώπους.⁹⁴

Η ένταξη του γυναικείου φύλου, κατά τις τελευταίες δεκαετίες στην αγορά εργασίας αποτελεί ένα φαινόμενο με δύο όψεις: από την μία μεριά των γυναικών σηματοδοτεί την άρση των ανισοτήτων στον εργασιακό χώρο ως μια ακόμα κατάκτηση της δράσης του φεμινιστικού κινήματος, ενώ από την άλλη πλευρά των αντρών συνιστά τη διευθέτηση μιας ιστορικής και κοινωνικής εκκρεμότητας. Η αύξηση, όμως, του ποσοστού συμμετοχής των γυναικών στην αγορά εργασίας δεν αποτελεί τη μοναδική πτυχή του ζητήματος της γυναικείας απασχόλησης. Οι διακρίσεις σε βάρος τους, όπως αυτές εκφράζονται στην πράξη μέσα από την κατάληψη θέσεων εργασίας χαμηλότερου κοινωνικού γοήτρου, αποδοχών, βαθμού υπευθυνότητας, υποαπασχόλησης, μέσα από τη διαφοροποίηση ως προς συγκεκριμένα επαγγέλματα ή κλάδους οικονομικής δραστηριότητας που επιλέγουν ή βρίσκουν πρόσφορα για να απασχοληθούν, εξακολουθούν να υφίστανται. Το φύλο και η κοινωνική διχοτομική αντίληψη σχετικά με τους επαγγελματικούς ρόλους αντρών και γυναικών παραμένει (ακόμα και σήμερα) αναλλοίωτο κριτήριο για την επιλογή μελλοντικής απασχόλησης από πλευρά των τελευταίων.

Καθώς ο διαχωρισμός σε «αντρικά» και «γυναικεία» επαγγέλματα δε συνεπάγεται ισονομικό καταμερισμό εργασίας ανάμεσα στα δύο φύλα αλλά μία ιεραρχική διαβάθμιση, όπου η αντρική απασχόληση αξιολογείται ως πρωτεύουσα, σημαντική και προσδιοριστική για τις κοινωνικές μεταλλαγές, ενώ, αντίστοιχα, η γυναικεία εργασία χαρακτηρίζεται ως συμπληρωματική και υποβοηθητική της αντρικής, διαπιστώνεται η επιβίωση των κοινωνικών στερεοτύπων και καθίσταται επιτακτικό αίτημα η προσπάθεια για την κατάρριψή τους, με δεδομένη τη γενικότερη μεταβολή στο κοινωνικό γίγνεσθαι.⁹⁵

⁹⁴ Βλ. Α.Μ. Μουσοῦρου, *Γυναικεία απασχόληση στην Ελλάδα και αλλού*, ό.π., σ. 73-74.

⁹⁵ Βλ. Μαρία Δισερή, *Περιοδικό Εργασία*, Ιούνιος 1998, σ. 23.

2.2 Η θέση των γυναικών στην αγορά εργασίας το 1975-1985

Σύμφωνα με την Πρώτη Έκθεση της Ελλάδος για την εξάλειψη κάθε μορφής διάκρισης κατά των γυναικών (Ν.1342/83) προς την Επιτροπή του ΟΗΕ, οι γυναίκες δεν ασκούσαν το δικαίωμά τους στην εργασία με ίσους όρους που το ασκούσαν οι άντρες, λόγω του διαφορετικού ρόλου που τους επιφύλασσε η ίδια η δομή της κοινωνικής οργάνωσης. Οι συνθήκες που επικρατούσαν στην αγορά εργασίας σχετικά με τη συμμετοχή των γυναικών στο εργατικό δυναμικό, την ανεργία, την υποαπασχόληση και τις αποδοχές τους, φανέρωναν ότι οι γυναίκες ασκούσαν το δικαίωμά τους στην εργασία με διαφορετικούς όρους από τους άντρες.

Τα παρακάτω στατιστικά στοιχεία δεν λαμβάνουν υπόψη την εργασία που παρέχει η συντριπτική πλειοψηφία των γυναικών, όλες τις ημέρες του έτους, παράγοντας προϊόν και παρέχοντας υπηρεσίες για τη συντήρηση των μελών της οικογενείας. Τα στοιχεία λαμβάνονται από τις απογραφές του πληθυσμού – κατοικιών που διενεργούνται κάθε 10 χρόνια και από τις ετήσιες έρευνες του Εργατικού Δυναμικού, οι οποίες από το 1980 αφορούσαν μόνο τον πληθυσμό των αστικών και ημιαστικών περιοχών.

1) Εργατικό δυναμικό

Έτσι, σύμφωνα με τις απογραφές του 1971 και 1981 το μέγεθος του γυναικείου εργατικού δυναμικού στο σύνολο της χώρας τη δεκαετία αυτή παρουσίασε μικρή αύξηση της τάξης του 5,9%, ενώ η συμμετοχή των γυναικών στο εργατικό δυναμικό από 28,0% που ήταν το 1971 μειώθηκε σε 27,1% το 1981. Η μείωση αυτή οφείλεται στην εσωτερική αλλά και εξωτερική μετανάστευση. Αντίθετα στις αστικές και ημιαστικές περιοχές το γυναικείο εργατικό δυναμικό σχεδόν διπλασιάστηκε. Οι οικονομικά ενεργές γυναίκες αυξήθηκαν κατά 91,9% ενώ οι άντρες κατά 21,9%. (Έρευνα εργατικού δυναμικού 1975, 1985).

Παρά τη μεγάλη αυτή αύξηση των γυναικών αποτελούσαν μόνο το 33,7% του γυναικείου εργατικού δυναμικού (Πίνακας 1). Στο γυναικείο πληθυσμό η συμμετοχή στην εργασία το 1985 ήταν 31 στις 100 γυναίκες, από 20,1 στις 100 που ήταν το 1975. Το αντίστοιχο ποσοστό για τους άντρες ήταν 69,1 στους 100 και παρέμεινε σταθερό έως το 1985 (Πίνακας 2).

Την ίδια χρονική περίοδο παρατηρείται αύξηση της συμμετοχής των γυναικών στην εργασία, σε όλες τις ομάδες ηλικιών, εκτός αυτής των 14 ετών. Η μεγαλύτερη αύξηση, το 20,9% και η συμμετοχή παρατηρείται στην ομάδα των 25-29 ετών που από 31,9% το 1975 ανήλθε σε 52,8% το 1985. Εξίσου σημαντική αύξηση, το 20,0% έχουμε και στην μεγάλη ομάδα ηλικιών των 30-40 ετών και 13,4% στην ομάδα των 20-24 ετών (Πίνακας 3).

Το 1980 η μέση ηλικία γάμου των γυναικών ήταν 22,6 έτη και η μέση ηλικία μητρότητας 25,1 έτη. Από τα παραπάνω στοιχεία συνάγεται ότι οι γυναίκες εισέρχονταν στο εργατικό δυναμικό με όλο αυξανόμενη και μονιμότερη τάση, χωρίς η συμμετοχή τους να επηρεάζονταν από την

οικογενειακή τους κατάσταση ή την ύπαρξη παιδιών. Το 1985 63,1% των γυναικών που εργάζονταν ήταν έγγαμες και 36,9% ήταν άγαμες, διαζευγμένες ή χήρες. (Ε.Σ.Υ.Ε.: Έρευνα εργατικού δυναμικού 1985, δημοσιεύματα στοιχεία).

Ένα άλλο στοιχείο σχετικό με τη συμμετοχή των γυναικών είναι το επίπεδο εκπαίδευσης. Το 1985 συμμετείχε στο εργατικό δυναμικό το 79,7% των πτυχιούχων ανώτατης εκπαίδευσης, το 45,1% των αποφοίτων μέσης εκπαίδευσης, το 35,0% των αποφοίτων στοιχειώδους εκπαίδευσης και το 17,5% εκείνων που δεν είχε πάει καθόλου σχολείο. (Ε.Σ.Υ.Ε.: Έρευνα εργατικού δυναμικού 1985, δημοσιεύματα στοιχεία).

2) Ανεργία

Οι γυναίκες τη δεκαετία αυτή πλήττονταν από την ανεργία περισσότερο από τους άντρες. Από το 1983 οι γυναίκες αποτελούσαν πάνω από 50% των ανέργων. Το 1985 ήταν το 54,4% των ανέργων ενώ η συμμετοχή τους στο εργατικό δυναμικό ήταν 33,7% (Πίνακας 4). Η ανεργία μεταξύ των γυναικών ήταν από το 1977 διπλάσια αυτής των αντρών. Το 1984 16,4 στις 100 οικονομικά ενεργές γυναίκες ήταν άνεργες, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τους άντρες είναι 7 στους 100 (Πίνακας 5).

Οι ηλικίες που πλήττονταν περισσότερο από την ανεργία ήταν των νέων από 20-29 ετών και για τα δύο φύλα. Το 1985 οι άνεργες γυναίκες σ' αυτές τις ομάδες ηλικιών αποτελούσαν περίπου το μισό των ανέργων γυναικών, 47,1%. Στους άντρες οι άνεργοι από 20-29 ετών αποτελούσαν το 39,0% των ανέργων αντρών. (Ε.Σ.Υ.Ε.: Έρευνα εργατικού δυναμικού 1985, δημοσιεύματα στοιχεία).

Οι άγαμες γυναίκες, οι διαζευγμένες και οι χήρες πλήττονταν περισσότερο από την ανεργία συγκριτικά με τις έγγαμες γυναίκες. Η ανεργία των πρώτων ήταν 23,6 στις 100 άγαμες, ενώ των έγγαμων ήταν 12,2%.

Επίσης στους μακροχρόνια άνεργους το 65,0% ήταν γυναίκες, ενώ το 35,0% ήταν άντρες (Ε.Σ.Υ.Ε.: Έρευνα εργατικού δυναμικού 1984).

3) Μερική Απασχόληση

Το φαινόμενο της μερικής απασχόλησης αναλογικά επηρέαζε περισσότερο τις γυναίκες. Το 1975 οι γυναίκες σ' αυτή την κατηγορία αποτελούσαν το 15,9% των απασχολούμενων γυναικών, ενώ το 1984 αποτελούσαν το 31,5%. Για τους άντρες τα ποσοστά είναι 8,2% υποαπασχολούμενοι το 1975 και 19,8% του 1984 (Πίνακας 6).

4) Οικονομική δραστηριότητα στις αστικές και ημιαστικές περιοχές

Το 1985 το 65,7% των γυναικών απασχολούνταν στον τομέα των υπηρεσιών, το 22,9 % στον τομέα της μεταποίησης και το 11,2% στην αγροτική παραγωγή. Τα αντίστοιχα ποσοστά για τους άντρες ήταν 53,4% στις υπηρεσίες, 37,7% στην μεταποίηση και 8,9% στην αγροτική παραγωγή και τα ορυχεία (Πίνακας 7).

Η εξέλιξη της τάσης της διόγκωσης του τομέα των υπηρεσιών στις αστικές και ημιαστικές περιοχές και η σχεδόν συνολική απορρόφηση του νέου γυναικείου εργατικού πληθυσμού στον τομέα αυτόν γίνεται από τον Πίνακα 8. Παρόμοια τάση παρατηρείται και στο σύνολο των περιοχών της Χώρας και για τα δύο φύλα από το 1971 έως το 1981, με πολύ μικρότερες όμως μεταβολές στην απασχόληση των αντρών κατά τομείς (Πίνακας 9).

Ενώ τα 2/3 των γυναικών συγκεντρώνονταν στον τομέα των υπηρεσιών διαπιστώνεται ότι οι γυναίκες απασχολούνταν σε υποβαθμισμένα επαγγέλματα των κλάδων, άτυπα θεσμοθετημένα ως γυναικεία, όπως καθαρίστριες, νοσοκόμες, τηλεφωνήτριες, γραμματείς, και γενικότερα αποτελούσαν, το πολύ, μέσο υπαλληλικό προσωπικό. Έτσι η επαγγελματική τους εξέλιξη ήταν στην ουσία ανύπαρκτη πράγμα που είχε σαν αποτέλεσμα την οικονομική τους και κοινωνική τους καθήλωση. Η απασχόληση των γυναικών κατά ομάδες ατομικών επαγγελμάτων και η εξέλιξή τους τη δεκαετία 1975-1984, παρουσιάζεται στον Πίνακα 10.

Το 1983 οι απασχολούμενες στις αστικές και ημιαστικές περιοχές αποτελούσαν το 7,7% των εργοδοτών, το 17,0% των εργαζόμενων για δικό τους λογαριασμό, το 77,3% των συμβοηθούντων ή μη αμειβομένων ως μελών οικογενείας, και το 31,9% των μισθωτών (Πίνακας 11). Επίσης το 1983 1,8 στις 100 γυναίκες ήταν εργοδότρες, 13,1 εργαζόντουσαν για δικό τους λογαριασμό, 18,2 ήταν συμβοηθούσες και μη αμειβόμενες και 66,9 ήταν μισθωτές (Πίνακας 12).

5) Αμοιβές

Αν και νομοθετικά είχε κατοχυρωθεί η αρχή της ίσης αμοιβής για ίσης αξίας εργασία, (που αφορά μόνο τα κατώτερα όρια μισθών και ημερομισθίων), οι μέσες αμοιβές των γυναικών ήταν χαμηλότερα των μέσων αμοιβών των αντρών (Πίνακας 13). Από το 1975 η σχέση μεταξύ των αποδοχών γυναικών-αντρών έχει βελτιωθεί ελάχιστα.

Ο μέσος ετήσιος όρος των αποδοχών των γυναικών υπαλλήλων λιανικού εμπορίου το 1975 αποτελούσε το 72,9% των αποδοχών των αντρών υπαλλήλων και το 1985 το 73,1%. Στα βιοτεχνικά και βιομηχανικά καταστήματα οι αποδοχές των γυναικών υπαλλήλων αποτελούσαν το 54,5% των αποδοχών των αντρών και το 1985 το 64,2%. Οι ωριαίες αποδοχές των εργατριών στη βιοτεχνία και βιομηχανία αποτελούσαν το 1975 το 69,5% των αποδοχών των εργατών και το 1985 το 78,3%.

Παρατηρείται ότι την περίοδο της όξυνσης της οικονομικής κρίσης, η σχέση μισθών ήταν αρνητική σε βάρος των γυναικών. Μόνο στο δημόσιο τομέα οι μισθοί των γυναικών και των αντρών ήταν ίσοι για τον ίδιο κλάδο και βαθμό, με τα ίδια χρόνια υπηρεσίας. Στο σύνολό τους όμως οι γυναίκες που υπηρετούσαν στο Δημόσιο, αμείβονταν χαμηλότερα από τους άντρες συναδέλφους τους, διότι παρέμεναν καθηλωμένες στους κατώτερους βαθμούς. (Στατιστική του προσωπικού των δημοσίων υπηρεσιών 1975, Υπουργείο Προεδρίας της Κυβέρνησης, Διεύθυνση ερευνών και μηχανογράφησης)

6) Επίπεδο εκπαίδευσης

Το επίπεδο εκπαίδευσης του οικονομικά ενεργού πληθυσμού έχει βελτιωθεί αισθητά τα τελευταία 15 χρόνια. Το 1971, στο σύνολο των περιοχών της Χώρας, το 41,7% του γυναικείου εργατικού δυναμικού δεν είχε τελειώσει το δημοτικό σχολείο ή δεν είχε πάει καθόλου σχολείο. Το αντίστοιχο ποσοστό για τους άντρες ήταν 26,0% το 1971. Πτυχίο ανώτατης σχολής είχε το 4,5% των απασχολούμενων γυναικών το 1971 και 5,0% των αντρών. Το 1985 τα αντίστοιχα ποσοστά είναι 10,0% για τις γυναίκες και 9,1% για τους άντρες.

Το επίπεδο εκπαίδευσης διαφοροποιούνταν αισθητά, από περιοχή σε περιοχή (Πίνακας 14). Στις αστικές και ημιαστικές περιοχές το 1985 το γυναικείο εργατικό δυναμικό παρουσίαζε υψηλότερο βαθμό εκπαίδευσης. Το 14,8% των γυναικών είχαν πτυχίο ανώτατης σχολής και 12,3% των αντρών. Το 33,6% των γυναικών είχε απολυτήριο μέσης εκπαίδευσης και το 23,8% των αντρών. Στα κατώτερα όμως επίπεδα εκπαίδευσης το 9,4% των γυναικών δεν είχε τελειώσει το δημοτικό ή δεν πήγε καθόλου σχολείο και το 6,2% των αντρών.

2.3 Η θέση των γυναικών στην αγορά εργασίας το 1985-1993

Την περίοδο 1985-1993 τα βασικότερα στοιχεία μεταβολής της απασχόλησης των γυναικών ήταν:

- Η αύξηση της συμμετοχής των γυναικών στο εργατικό δυναμικό.
- Η αύξηση της απασχόλησης των γυναικών.
- Η μεγάλη αύξηση της ανεργίας των γυναικών.
- Η όλο και μεγαλύτερη συμμετοχή των γυναικών στον τριτογενή τομέα, η μείωση της απασχόλησης στη γεωργία και στη βιοτεχνία-βιομηχανία.
- Η βελτίωση του επιπέδου εκπαίδευσης των οικονομικά ενεργών γυναικών.
- Η αύξηση της απασχόλησης των γυναικών σε όλες τις επαγγελματικές κατηγορίες που παρουσίασαν αύξηση, με ρυθμούς ταχύτερους από αυτούς των αντρών, ιδιαίτερα αυτής των επιστημόνων – ελεύθερων επαγγελματιών, με εξαίρεση αυτής των διευθυνόντων και ανωτέρων διοικητικών στελεχών.
- Η μεταβολή της κατάστασης των γυναικών σε σχέση με τη θέση στο επάγγελμα.

Από την παράθεση των στατιστικών στοιχείων⁹⁶ που ακολουθεί φαίνεται ότι η θέση των γυναικών στην αγορά εργασίας παρουσιάζεται ποσοτικά βελτιωμένη, σχεδόν σε όλους τους δείκτες, την περίοδο 1985-1993. Παρά την ποσοτική αύξηση στο εργατικό δυναμικό και την ποιοτική άνοδο των τυπικών προσόντων των εργαζομένων γυναικών, δεν παρατηρείται μεταβολή στην αναλογία των γυναικών διευθυνόντων και ανωτέρων διοικητικών στελεχών. Επίσης οι αποδοχές των γυναικών ήταν σημαντικά χαμηλότερες των αντρών σε όλους τους κλάδους. Το στοιχείο του κατά φύλο καταμερισμού της αγοράς εργασίας καθώς και των οικογενειακών υποχρεώσεων, φαίνεται ότι έπαιξε καθοριστικό ρόλο στη διαδικασία ένταξης και εξέλιξης των γυναικών στην αγορά εργασίας.

1) Εργατικό δυναμικό

Σύμφωνα με τα στοιχεία της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού οι γυναίκες αποτελούσαν το 1993 το 37,3% του εργατικού δυναμικού και το 35% των απασχολούμενων (Πίνακας 15).

Η σημαντικότερη μεταβολή στην κατανομή της ηλικιακής σύνθεσης του γυναικείου εργατικού δυναμικού ήταν η μείωση της συμμετοχής της ηλικιακής ομάδας 45-64 ετών κατά 4,8% και η αύξηση κατά 4,35% της ομάδας 30-44 ετών (Πίνακας 16). Επίσης και στα δύο φύλα μειώθηκε η συμμετοχή των ηλικιών κάτω των 19 ετών (Πίνακας 17). Οι μεταβολές αυτές στα ποσοστά συμμετοχής κατά ηλικία έχουν ως αποτέλεσμα αντίστοιχες μεταβολές στην ηλικιακή κατανομή των ανέργων κάτω των 19 ετών και άνω των 45 ετών και αντίστοιχη αύξηση των ενδιαμέσων ηλικιών (Πίνακας 18).

⁹⁶ Τα παρακάτω στοιχεία για το εργατικό δυναμικό, την ανεργία, την εκπαίδευση κ.α. είναι από την "Εθνική Έκθεση της Ελλάδος προς την Επιτροπή του ΟΗΕ για την Εξάλειψη κάθε Μορφής Διάκρισης σε βάρος των Γυναικών", Εκδόσεις Γενική Γραμματεία Ισότητας- Υπουργείο Εσωτερικών Δημόσιας Τάξης και Αποκέντρωσης, Αθήνα 2000, σ. 92-97 και σ. 160-169.

Το 1993 οι γυναίκες απασχολούνταν κατά 25,4% στη γεωργία, κατά 14,9% στο δευτερογενή τομέα και κατά 59,7% στον τριτογενή τομέα. Για τους άντρες τα αντίστοιχα ποσοστά απασχόλησης ήταν το 1993 19,2% στη γεωργία, 29,2% στο δευτερογενή τομέα και 51,6% στον τριτογενή τομέα (Πίνακας 19).

Η γυναικεία απασχόληση αυξήθηκε με ρυθμούς ταχύτερους από τους μέσους σε όλες τις επαγγελματικές κατηγορίες που παρουσίασαν αύξηση, με εξαίρεση αυτής των διευθυνόντων και ανωτέρων διοικητικών στελεχών. Οι κατηγορίες των επαγγελματιών⁹⁷ των απασχολούμενων γυναικών που παρουσιάζουν σημαντική αύξηση ήταν των επιστημόνων και ελευθέρων επαγγελματιών, των υπαλλήλων γραφείου, των εμπόρων – πωλητών και των απασχολούμενων στην παροχή υπηρεσιών (Πίνακας 20).

Το 1992 αποτελούσαν το 34,8% των απασχολούμενων και:

- το 44,3% των επιστημόνων και ελευθέρων επαγγελματιών
- το 51,7% των υπαλλήλων γραφείου
- το 37,3% των εμπόρων – πωλητών
- το 43,9% των απασχολούμενων στις υπηρεσίες
- και μόνο το 12,1% των διευθυνόντων και ανωτέρων διοικητικών στελεχών (Πίνακας 21).

Η κατηγορία των διευθυνόντων και ανωτέρων διοικητικών στελεχών παρουσιάζει συνολικά αύξηση 8,7%, η οποία κατά φύλο αντιστοιχεί σε αύξηση των αντρών διευθυντικών στελεχών κατά 9,8% και των γυναικών μόνο κατά 1,3% (Πίνακας 22). Η μεταβολή των διευθυντικών στελεχών στην κατανομή των γυναικών κατά επαγγελματική κατηγορία ήταν μηδενική τη συγκεκριμένη περίοδο. Αποτελούσαν το 0,7% των απασχολούμενων γυναικών. Το 1985 το 13% των διευθυντικών στελεχών ήταν γυναίκες, ενώ το 1992 το ποσοστό τους μειώθηκε σε 12,1% του συνόλου των απασχολούμενων της επαγγελματικής αυτής κατηγορίας (Πίνακας 21).

Η σημαντικότερη ποσοτική μεταβολή στην κατανομή των απασχολούμενων γυναικών την περίοδο 1985-1993, ως προς τη θέση στο επάγγελμα ήταν, η αύξηση των μισθωτών γυναικών κατά 9,1%. Παρατηρείται επίσης αύξηση των εργοδοτριών κατά 1,4% και η μείωση των αυτοαπασχολούμενων κατά 1,7%. Η μείωση των συμβοηθούντων κατά 8,7% οφείλεται κυρίως στη μείωση της απασχόλησης στη γεωργία και με τα διαθέσιμα δεδομένα δεν έχουμε τη δυνατότητα να ερμηνεύσουμε ευρύτερα την τάση μεταβολής του δείκτη αυτού. Οι απασχολούμενες γυναίκες σε σχέση με τη θέση στο επάγγελμα 1993 ήταν 55% μισθωτές, 25,3% βοηθοί οικογενειακής επιχείρησης, 17% αυτοαπασχολούμενες και 2,7% εργοδότριες. Στην αντίστοιχη κατανομή των αντρών απασχολούμενων μόνο ο δείκτης των μισθωτών παρουσιάζει σχετική τιμή, δηλαδή οι άντρες μισθωτοί ήταν το 52,3% των απασχολούμενων αντρών. Στις λοιπές κατηγορίες τα ποσοστά ήταν 5,1% συμβοηθούντες, 33% αυτοαπασχολούμενοι και 9,7% εργοδότες (Πίνακας 23).

⁹⁷ Το 1993 άλλαξε η κατηγοριοποίηση των επαγγελματιών και δεν είναι δυνατή η αξιόπιστη σύγκριση με το 1985.

Το 1993 οι γυναίκες αποτελούσαν το 35% του συνόλου των απασχολουμένων (Πίνακας 24):

- το 13,1% ήταν εργοδότες.
- το 21,7% ήταν αυτοαπασχολούμενες.
- το 36,1% ήταν μισθωτές.
- το 72,9% ήταν συμβοηθούσες.

Ως προς την ηλικιακή κατανομή των γυναικών βοηθών οικογενειακών επιχειρήσεων παρατηρείται ότι η πολυπληθέστερη ηλικιακή ομάδα, το 1985 ήταν αυτή των 45-64 ετών, με συμμετοχή 46,3%, με επόμενη ομάδα την 30-44 ετών με ποσοστό 30,3%. Το 1993 η κατανομή αυτή παρέμεινε αμετάβλητη (Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδος 1993).

2) Ανεργία

Από τα στοιχεία της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού, προκύπτει ότι το 1993 το 15,2% των οικονομικά ενεργών γυναικών ήταν άνεργες, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τους άντρες ήταν 6,4% (Πίνακας 15).

Παρά την απόλυτη αύξηση των απασχολουμένων γυναικών κατά 6,9% την περίοδο 1985-1993, η ανεργία των γυναικών αυξήθηκε κατά 3,7%. Η ανεργία των αντρών αυξήθηκε κατά 0,8% την ίδια περίοδο. Η απόλυτη αύξηση των ανέργων γυναικών την εξεταζόμενη περίοδο ήταν 44,3% και αυτή των αντρών 16% (Πίνακας 25 και 26).

Οι περισσότερες άνεργες το 1993 ανήκαν στην ηλικιακή ομάδα των 20-24 ετών με δεύτερη τη μεγάλη ομάδα 30-44 ετών. Δεν παρατηρείται διαφοροποίηση ως προς το στοιχείο αυτό σε σχέση με το 1985 για τις γυναίκες. Στους άντρες το 1985 η ηλικιακή ομάδα 30-44 ετών συγκέντρωνε τους περισσότερους άνεργους, ενώ το 1993 αυτό συνέβαινε στην ομάδα των 20-24 ετών. Μεγάλη μείωση, 4,9%, παρατηρείται στη συμμετοχή της ηλικιακής ομάδας 15-19 ετών στις άνεργες γυναίκες. Αυτό σχετίζεται με τη συνέχιση των σπουδών και την ένταξη στο εργατικό δυναμικό σε μεγαλύτερη ηλικία (Πίνακας 18).

Η κατανομή του γυναικείου εργατικού πληθυσμού κατά περιοχές το 1993 ήταν:

- 35,1% στην Περιφέρεια της Πρωτεύουσας.
- 9% στην Περιφέρεια της Θεσσαλονίκης.
- 21,3% στις λοιπές αστικές περιοχές.
- 11,2% στις ημιαστικές περιοχές.
- 23,4% στις αγροτικές περιοχές.

Η μεταβολή της κατανομής του πληθυσμού κατά επίπεδο αστικότητας παρουσιάζει μείωση του ποσοστού του πληθυσμού των αγροτικών περιοχών κατά 3,5% και διασπορά της αύξησης αυτής στις λοιπές περιοχές.

Η ανεργία των γυναικών κατά περιοχή το 1993 ήταν:

- 17,6% στην Περιφέρεια της Πρωτεύουσας.
- 16,9% στην Περιφέρεια της Θεσσαλονίκης.

- 20,7% στις λοιπές αστικές περιοχές.
- 14,5% στις ημιαστικές περιοχές.
- 7,7% στις αγροτικές περιοχές.

3) Οικογενειακή κατάσταση

Το 1993 το μεγαλύτερο ποσοστό συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό μεταξύ των γυναικών παρουσιάζει η κατηγορία των διαζευγμένων, 61,2%, με μέσο όρο συμμετοχής όλων των γυναικών 34,7% και μέσο όρο συμμετοχής των αντρών 63,6%.

Η κατηγορία των μόνων μητέρων, αρχηγών οικογενείας, με παιδιά κάτω των 12 ετών συμμετείχε στο εργατικό δυναμικό κατά 74,8%. Η ίδια κατηγορία παρουσιάζει το μικρότερο ποσοστό ανεργίας μακράς διάρκειας μεταξύ των γυναικών, 37,1% με μέσο όρο 57,59%, ίσως διότι αποδεχόταν οποιαδήποτε εργασία ανεξάρτητα από τα τυπικά προσόντα της προσφέροντας την εργασία της. Οι έγγαμες μητέρες με παιδιά κάτω των 12 ετών είχαν ποσοστό συμμετοχής 49,1%. (ΕΣΥΕ 1989)

4) Αμοιβές

Οι μέσοι όροι των αποδοχών των γυναικών ήταν χαμηλότεροι αυτών των αντρών τα έτη 1981, 1985, 1993. Το 1993 οι διαφορές κατά κατηγορία διέφεραν από 20,6% έως 28,5%. Το 1981 οι διαφορές αυτές κυμαίνονταν από 30,3% έως 42,8%.

Την εξεταζόμενη περίοδο η σχέση των αποδοχών των γυναικών προς αυτές των αντρών βελτιώθηκε. Παρατηρείται όμως ότι η τάση βελτίωσης της σχέσης δεν ήταν σταθερή και ότι αυτή επιδεινώθηκε συγκριτικά με το 1985 για την κατηγορία των εργατριών. (ΕΣΥΕ 1985, 1993)

5) Επίπεδο εκπαίδευσης

Όσο υψηλότερο ήταν το επίπεδο εκπαίδευσης των γυναικών τόσο μεγαλύτερη ήταν η συμμετοχή τους στο εργατικό δυναμικό. Η μεταβολή που παρατηρείται την εξεταζόμενη περίοδο σε σχέση με τη συμμετοχή των γυναικών στο εργατικό δυναμικό κατά επίπεδο εκπαίδευσης ήταν η συνεχώς μειούμενη συμμετοχή των κατόχων απολυτηρίου Δημοτικού ή χαμηλότερου επιπέδου εκπαίδευσης και των φοιτητριών και η συνεχώς αυξανόμενη συμμετοχή των γυναικών των λοιπών επιπέδων εκπαίδευσης. (Πίνακας 27)

Το 1993 η κατηγορία των γυναικών κατόχων μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών συμμετείχε σε μεγαλύτερο ποσοστό από τους άντρες στο εργατικό δυναμικό (Πίνακας 28), πλήττονταν όμως από την ανεργία σε μεγαλύτερο βαθμό (Πίνακας 29). Στην κατά φύλο κατανομή του συνόλου του πληθυσμού σε σχέση με το επίπεδο εκπαίδευσης, το ποσοστό των γυναικών με μεταπτυχιακό τίτλο ήταν το μισό από αυτό των αντρών.

Η κατανομή των οικονομικά ενεργών και των απασχολούμενων γυναικών, σε σχέση με το επίπεδο εκπαίδευσης, παρουσιάζει μεγαλύτερα ποσοστά στις υψηλότερες βαθμίδες εκπαίδευσης από αυτή των αντρών και αντιστρόφως. Το 1993 το 42,6% των απασχολούμενων γυναικών και το 45,8% των απασχολούμενων αντρών ήταν κάτοχοι απολυτηρίου Δημοτικού ή χαμηλότερου επιπέδου εκπαίδευσης. Το 14,8% των απασχολούμενων γυναικών και το 11,5% των απασχολούμενων αντρών ήταν κάτοχοι πτυχίου Πανεπιστημίου. (Πίνακας 28)

Από τις άνεργες γυναίκες οι 12,1% ήταν κάτοχοι πτυχίου Πανεπιστημίου, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τους άντρες ήταν το 9,3%. Οι περισσότερες άνεργες γυναίκες το 41,9% είχαν απολυτήριο Μέσης Εκπαίδευσης. (Πίνακας 29)

6) Δημόσιος Τομέας

Στη Νομοθεσία που διέπει τη λειτουργία και τις προσλήψεις στον δημόσιο τομέα δεν υπήρχε καμία διάκριση φύλου. Η προαγωγή στους διάφορους βαθμούς γίνονταν με βάση τα τυπικά προσόντα των υπαλλήλων και τα χρόνια υπηρεσίας. Οι γυναίκες αποτελούσαν το 41,6% των υπαλλήλων των δημοσίων υπηρεσιών το 1990. Το 36% των γυναικών και το 44% των αντρών υπαλλήλων ήταν στον Α βαθμό των κλάδων. Η διαφορά μεταξύ του ποσοστού γυναικών και αντρών στον Α βαθμό πιθανόν να οφείλονταν στη δυνατότητα που είχαν οι παντρεμένες γυναίκες να συνταξιοδοτούνται μετά από 15 χρόνια υπηρεσίας.

Οι διευθυντικές θέσεις καταλαμβάνονταν με διαφορετικά κριτήρια. Τις προαγωγές αποφάσιζαν τα υπηρεσιακά συμβούλια. Το ποσοστό των γυναικών στις διευθυντικές θέσεις και στις θέσεις των τμημαρχών υστερούσε σημαντικά αυτού των αντρών. Στο σύνολο των προϊσταμένων των Διευθύνσεων των δημοσίων υπηρεσιών το 10,6% ήταν γυναίκες (δημοσιευμένη απογραφή προσωπικού δημοσίων υπηρεσιών 31-12-1990). Επίσης, το σύνολο των προϊσταμένων των Τμημάτων των δημοσίων υπηρεσιών το 24,0% ήταν γυναίκες.

Οι δείκτες αυτή παρουσιάζουν σημαντική μείωση σε σχέση με το 1988. Από το 1983 έως το 1989 είχε βελτιωθεί σημαντικά η θέση των γυναικών στο δημόσιο τομέα όσον αφορά την κατά φύλο συμμετοχή στις διευθυντικές θέσεις. Το 1990 παρατηρείται ανατροπή της εξέλιξης αυτής και πτώση της συμμετοχής των γυναικών στις θέσεις αυτές σε επίπεδα χαμηλότερα του 1983. (Απογραφή Προσωπικού Δημοσίων Υπηρεσιών 31-12-1990)

2.4 Η θέση των γυναικών στην ανορά εργασίας το 1994 - έως σήμερα

Σύμφωνα με την 4^η & 5^η Εθνική Έκθεση της Ελλάδος προς την Επιτροπή του ΟΗΕ για την Εξάλειψη κάθε Μορφής Διάκρισης σε βάρος των Γυναικών την περίοδο 1993 -1999 τα βασικότερα στοιχεία μεταβολής της απασχόλησης των γυναικών ήταν:

- η αύξηση της συμμετοχής των γυναικών στο εργατικό δυναμικό (το 75% της αύξησης του οικονομικά ενεργού πληθυσμού αντιστοιχεί σε είσοδο γυναικών στο εργατικό δυναμικό).
- η απόλυτη μείωση του μη ενεργού πληθυσμού των γυναικών από 15 έως 64 χρόνων (η μεταβολή στους άντρες είναι θετική).
- η αύξηση της απασχόλησης των γυναικών (το 78% της αύξησης των θέσεων απασχόλησης αντιστοιχεί σε νέες θέσεις εργασίας των γυναικών).
- η αύξηση της ανεργίας των γυναικών (το 70% της αύξησης των ανέργων την εξεταζόμενη περίοδο αντιστοιχεί σε επιπλέον άνεργες γυναίκες).
- η μείωση των συμβοηθούντων και μη αμειβόμενων γυναικών στις οικογενειακές επιχειρήσεις κατά 19%.
- η όλο και μεγαλύτερη συμμετοχή των γυναικών στον τριτογενή τομέα και η παράλληλη μείωση της απασχόλησής τους στον πρωτογενή και δευτερογενή τομέα.
- η βελτίωση του ήδη ανώτερου επιπέδου εκπαίδευσης των οικονομικά ενεργών γυναικών.
- η αύξηση της απασχόλησης των γυναικών σε όλες τις επαγγελματικές κατηγορίες που παρουσιάζουν αύξηση, με ρυθμούς ταχύτερους από τους ρυθμούς των αντρών.
- η αύξηση του ποσοστού των γυναικών σε όλους τους τομείς του δημόσιου τομέα και η αναλογική υπεροχή των γυναικών πτυχιούχων ΑΕΙ σε όλες τις κατηγορίες κατά έτη υπηρεσίας, εκτός της κατηγορίας από 31 έως 35 έτη.
- η μεγάλη είσοδος μεταναστών στη χώρα την εξεταζόμενη περίοδο και η αυξημένη παράνομη και ανασφάλιστη εργασία τους

1) Εργατικό Δυναμικό

Η συμμετοχή των γυναικών στο εργατικό δυναμικό παρουσιάζει απόλυτη αύξηση 17,2% την περίοδο 1993 -1999 ενώ των αντρών αυξάνεται κατά 3,4%. Η αύξηση του ενεργού πληθυσμού οφείλεται κυρίως στην αύξηση της συμμετοχής των γυναικών στο εργατικό δυναμικό. Οι 263.000 επιπλέον γυναίκες στο σύνολο της αύξησης των 350.000 ατόμων ισοδυναμεί με το 75%. (Πίνακας 30)

Τα ποσοστά συμμετοχής κατά φύλο διαμορφώθηκαν το 1999 σε 39,2% για τις γυναίκες και 63,2% για τους άντρες. Το ποσοστό συμμετοχής των γυναικών αυξήθηκε την περίοδο 1993 -1999 σημαντικά σε όλες τις ηλικιακές ομάδες από 20 έως 65 χρόνων και μειώθηκε στις ομάδες 15-19 χρόνων και άνω των 65 χρόνων. Το ποσοστό συμμετοχής των αντρών, το οποίο μειώνεται σημαντικά στις ίδιες ηλικιακές ομάδες, παρουσιάζει οριακή μεταβολή στις υπόλοιπες. Η σημαντικότερη αύξηση του ποσοστού

συμμετοχής των γυναικών, κατά 10 ποσοστιαίες μονάδες, παρουσιάζεται στην ηλικιακή ομάδα 25-29 χρόνων, η συμμετοχή της οποίας από 63% το 1993 γίνεται 73% το 1999. Στους άντρες η μεγαλύτερη αύξηση παρουσιάζεται στην ίδια ομάδα και είναι της τάξης του 0,8%. (ΕΣΥΕ, Έρευνα Εργατικού Δυναμικού 1993, 1999)

Συνολικά δημιουργήθηκαν περίπου 357.000 θέσεις εργασίας στον τριτογενή τομέα και μειώθηκαν κατά 137.000 οι θέσεις εργασίας στη γεωργία και τον δευτερογενή τομέα. Η απόλυτη μεταβολή στις θέσεις απασχόλησης την περίοδο αυτή ήταν 220.000 και η αύξηση των θέσεων απασχόλησης των γυναικών αντιπροσώπευε το 78% της αύξησης αυτής. Η απόλυτη αύξηση της απασχόλησης των γυναικών την περίοδο 1993 -1999 είναι 13,3% ενώ των αντρών 1,9%.

Το τελευταίο έτος, 1998-1999, οι γυναίκες κατέλαβαν 10.300 νέες θέσεις εργασίας ενώ οι άντρες απασχολούμενοι μειώθηκαν κατά 37.700. Το ποσοστό απασχόλησης των γυναικών παρουσιάζει αύξηση 2,4 ποσοστιαίων μονάδων, από 29,8% το 1993 στο 32,2% το 1999, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό των αντρών παρουσιάζει μείωση 2,1 ποσοστιαίων μονάδων, από 60,5% το 1993 στο 58,4% το 1999. Ο πίνακας 31 παρουσιάζει τη κατά φύλο συμμετοχή στην αύξηση της απασχόλησης, ανά ηλικιακή ομάδα.

Την εξεταζόμενη περίοδο παρουσιάζεται μείωση των απασχολούμενων γυναικών στη γεωργία κατά 46.000 θέσεις, στον δευτερογενή τομέα κατά 8.000 θέσεις και αύξηση της απασχόλησης των γυναικών στον τριτογενή τομέα κατά 226.000 θέσεις εργασίας. (Πίνακας 32). Η μείωση της απασχόλησης και για τα δύο φύλα, στον δευτερογενή τομέα αφορά μόνο τις μεταποιητικές βιομηχανίες και όχι τις κατασκευές και την παροχή ηλεκτρισμού και νερού. Το 1999 οι γυναίκες απασχολούνταν κατά 19% στη γεωργία, κατά 13% στο δευτερογενή τομέα και κατά 68% στον τριτογενή τομέα. Για τους άντρες τα αντίστοιχα ποσοστά απασχόλησης ήταν 16% στη γεωργία, 28% στον δευτερογενή τομέα και 55% στον τριτογενή.

Το 1999 οι γυναίκες αποτελούσαν το 37.4% των απασχολούμενων και:

- το 46% των επιστημόνων και συναφών επαγγελματιών
- το 47% των τεχνολόγων, τεχνικών βοηθών
- το 58% των υπαλλήλων γραφείου
- το 52% των απασχολούμενων στη παροχή υπηρεσιών, πωλητών κλπ.
- το 53% των ανειδίκευτων εργατών, χειρωνακτών και μικροεπαγγελματιών
- το 42% των ειδικευμένων γεωργών και
- το 24% των ανώτερων διοικητικών και διευθυντικών στελεχών

Το σύνολο των μεταβολών στις κατηγορίες των απασχολούμενων γυναικών κατά θέση ήταν θετικό, με την έννοια ότι αυξάνονταν όλες οι κατηγορίες της αμειβόμενης εργασίας και μειώνονταν τα μη αμειβόμενα συμβοηθούντα μέλη οικογενειακής επιχείρησης. Τη σημαντικότερη μεταβολή αποτελεί η μείωση των συμβοηθούντων στην εκατοστιαία κατανομή των απασχολούμενων γυναικών κατά θέση στην επιχείρηση και αντιστοιχεί σε μείωση του ποσοστού της κατηγορίας κατά 7,2%, από 25,2% σε 18%. Αντίστοιχα αυξάνονταν όλες οι λοιπές κατηγορίες και κυρίως οι μισθωτές κατά

6,3%. Το 1999 το 70% των συμβοηθούντων μη αμειβόμενων βοηθών οικογενειακών επιχειρήσεων ήταν γυναίκες, από 73% που ήταν το 1993.

Σε απόλυτη αύξηση, η κατηγορία των μισθωτών παρουσίαζε τη μεγαλύτερη μεταβολή, κατά 187.000 θέσεις περίπου. Ως ποσοστό αύξησης ή μείωσης της κατηγορίας, η κατηγορία των εργοδοτριών παρουσιάζει τη μεγαλύτερη απόλυτη μεταβολή αφού αυξάνεται κατά 34% με δεύτερη την κατηγορία των συμβοηθούντων μελών, που μειώνονται κατά 19%. (Πίνακας 34 & 35)

2) Ανεργία

Το ποσοστό της ανεργίας των γυναικών αυξήθηκε κατά 2,7% και από 15,2% έφτασε 17,9%. Η ανεργία των αντρών αυξήθηκε κατά 1,2% και έφτασε το 7,6%. Οι άνεργες γυναίκες αυξήθηκαν κατά 38% και έφτασαν τις 322.000. Αντίστοιχα, οι άντρες άνεργοι αυξήθηκαν κατά 23% και έφτασαν τους 202.000.

Το 33% του συνόλου των άνεργων γυναικών, το 1999, ήταν 30-44 χρόνων και το 13% ήταν 45-64 χρόνων. Τα αντίστοιχα ποσοστά στους άντρες ήταν 26% και 19,5%. Η σημαντικότερη μεταβολή κατά ηλικιακές ομάδες των άνεργων την περίοδο 1993-1999 είναι η αύξηση των άνεργων γυναικών της ηλικιακής ομάδας 45-64 χρόνων κατά 94%. Πολύ σημαντική αύξηση παρουσίασαν και άλλες δύο ηλικιακές ομάδες άνεργων γυναικών. Οι άνεργες της ομάδας 30-44 χρόνων αυξήθηκαν κατά 58% και αυτές των 25-29 χρόνων κατά 45%. Η μεγαλύτερη μεταβολή στους άντρες παρουσιάζεται στην ομάδα 25-29 χρόνων και είναι 37%. Η μόνη ομάδα που παρουσιάζει μείωση είναι οι γυναίκες 15-19 χρόνων, μείωση του πληθυσμού της ομάδας κατά 10%, λόγω της πολύ υψηλής ανεργίας της ομάδας, 56%, η οποία αποθαρρύνει την αναζήτηση εργασίας πιθανώς και επειδή τα νεαρά κορίτσια συνεχίζουν τις σπουδές τους. Τα αγόρια της αντίστοιχης ηλικίας είχαν ανεργία 28%. Το 1999 από το σύνολο των άνεργων γυναικών το 51 % αναζητούσε για πρώτη φορά εργασία ("νέες άνεργες"). Το αντίστοιχο ποσοστό για τους άντρες ήταν 40%. Το σημαντικότερο χαρακτηριστικό της κατανομής αυτής είναι το ποσοστό των γυναικών 30-44 χρόνων που αναζητούσε για πρώτη φορά εργασία, 21,4%, και αυτό άνω των 45 χρόνων, που είναι 4,3% του συνόλου. Τα αντίστοιχα ποσοστά για τους άνδρες είναι 10,9% και 0,5%. Το 46% των γυναικών αυτών είναι απόφοιτοι Λυκείου και το 47% των ανδρών. Επίσης το 27,8% των γυναικών και το 27,4% των ανδρών είχαν ανώτερο ή ανώτατο επίπεδο εκπαίδευσης. (Πίνακας 39 & 40)

Το 62% των άνεργων γυναικών ήταν άνεργες για διάστημα μεγαλύτερο των 12 μηνών όπως και το 53% των αντρών. Ο ρυθμός μεταβολής της ανεργίας μακράς διάρκειας των αντρών είναι υψηλότερος αυτού των γυναικών. Το 48% των γυναικών ΑΜΔ και το 49% των αντρών ήταν άνω των 30 χρόνων.

3) Μερική Απασχόληση

Η μερική απασχόληση (part-time) στην Ελλάδα δεν αποτελεί σημαντικό τμήμα της συνολικής απασχόλησης, και για τα δύο φύλα. Το 1999 το 10,5% του συνόλου των απασχολούμενων γυναικών δήλωνε ότι απασχολείται με μερική απασχόληση. Το αντίστοιχο ποσοστό των αντρών ήταν της τάξης του 3,3%. Από αυτές τις γυναίκες όμως μόνο το 43% ήταν μισθωτές, άρα η μερική απασχόληση περιορίζεται στο 4,5% του συνόλου των απασχολούμενων γυναικών και στο 1,1% των αντρών (1998). Από τις γυναίκες που δήλωναν ότι απασχολούνται μερικώς, μόνο το 33% δεν επιθυμούσε να εργαστεί με πλήρη απασχόληση το 1999. Από το σύνολο των μερικώς απασχολούμενων, το 63% ήταν γυναίκες και το 31% άντρες. Το 1998-1999, η μεταβολή των μερικώς απασχολούμενων παρουσιάζει σημαντική αύξηση του συνόλου των αντρών με μερική απασχόληση κατά 6,1% και μείωση των γυναικών της τάξης του 2,6%.

Όσο χαμηλότερο ήταν το επίπεδο εκπαίδευσης των απασχολούμενων τόσο μεγαλύτερο ήταν το ποσοστό των μερικώς απασχολούμενων, με εξαίρεση όσες κατείχαν μεταπτυχιακό τίτλο σπουδών. Από τις απασχολούμενες που δεν πήγαν καθόλου σχολείο το 21% εργάζονταν με μερική απασχόληση ενώ από τις πτυχιούχους ΑΕΙ μόνο το 8%. Όσο νεότερες ήταν οι απασχολούμενες τόσο χαμηλότερο ήταν το ποσοστό που επιθυμούσε να εργασθεί σε θέσεις μερικής απασχόλησης.

4) Αμοιβές

Οι μέσοι όροι των αποδοχών των γυναικών εξακολουθούσαν να είναι χαμηλότεροι αυτών των αντρών. Το 1993-1998 η σχέση των αποδοχών των γυναικών προς αυτές των αντρών στους περισσότερους κλάδους βελτιώθηκε και σε μερικούς επιδεινώθηκε, υπό την έννοια ότι η διαφορά του μέσου όρου των αμοιβών κατά φύλο μειώθηκε ή αυξήθηκε. (Πίνακας 41).

Η διαφορά των αμοιβών κατά φύλο αυξήθηκε στους μονοψήφιους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας "Παροχή ρεύματος, Φυσικού αερίου, Νερού" και "Ενδιάμεσοι Χρηματοπιστωτικοί Οργανισμοί " κατά 11% για τις γυναίκες και 37% για τους άντρες αντίστοιχα, και μάλιστα μεγαλύτερη στα ανώτερα επαγγέλματα .

Η διαφορά στους μέσους όρους των αμοιβών παρουσιάζεται σε όλους τους κλάδους και κυμαίνεται, το 1998, από 5,6% στους υπαλλήλους του λιανικού εμπορίου έως και 37,2% στους υπαλλήλους των ασφαλιστικών εταιρειών.

5) Επίπεδο Εκπαίδευσης

Το επίπεδο εκπαίδευσης του συνόλου του πληθυσμού και ιδιαίτερα των οικονομικά ενεργών είχε βελτιωθεί. Οι ομάδες πληθυσμού με ανώτερο επίπεδο εκπαίδευσης είχαν αυξηθεί ενώ οι ομάδες στα χαμηλότερα επίπεδα εκπαίδευσης παρουσίαζαν μείωση. Η ομάδα με τη μεγαλύτερη μεταβολή είναι η μικρή πληθυσμιακή ομάδα, των γυναικών που κατείχαν διδακτορικό δίπλωμα κατά 275%. Το ίδιο ισχύει για τους άντρες της κατηγορίας αυτής, οι οποίοι αυξάνονταν κατά 142%. Η επόμενη σημαντικότερη μεταβολή είναι η αύξηση των γυναικών που είχαν πτυχίο Ανώτερης Τεχνικής Επαγγελματικής Εκπαίδευσης κατά 136% και των αντρών κατά 98%. Οι γυναίκες κάτοχοι πτυχίου ΑΕΙ αυξάνονταν κατά 34% και οι άντρες κατά 18%.

Και στα δύο φύλα παρατηρείται μείωση του πληθυσμού που είχε απολυτήριο Δημοτικού ή χαμηλότερη εκπαίδευση, καθώς και των φοιτητών/τριών που εγκατέλειψαν το Πανεπιστήμιο. Όσο υψηλότερο ήταν το επίπεδο εκπαίδευσης των γυναικών τόσο μεγαλύτερη ήταν και η συμμετοχή τους στο εργατικό δυναμικό. Η μεταβολή που παρατηρείται την εξεταζόμενη περίοδο σε σχέση με τη συμμετοχή των γυναικών στο εργατικό δυναμικό κατά επίπεδο εκπαίδευσης είναι η συνεχώς μειούμενη συμμετοχή των κατόχων απολυτηρίου Δημοτικού ή χαμηλότερου επιπέδου εκπαίδευσης. (Πίνακας 36)

Η κατανομή των οικονομικά ενεργών και των απασχολούμενων γυναικών, σε σχέση με το επίπεδο εκπαίδευσης, παρουσιάζει μεγαλύτερα ποσοστά στις υψηλότερες βαθμίδες εκπαίδευσης από αυτή των αντρών και αντιστρόφως. Το 1999 το 33% των απασχολούμενων γυναικών και το 34% των απασχολούμενων αντρών ήταν κάτοχοι απολυτηρίου Δημοτικού ή χαμηλότερου επιπέδου εκπαίδευσης. Το 18% των απασχολούμενων γυναικών και το 14% των απασχολούμενων αντρών ήταν κάτοχοι πτυχίου Πανεπιστημίου. Το 14% και 10% αντίστοιχα είχαν πτυχίο Ανώτερης Επαγγελματικής Εκπαίδευσης. Και για τα δύο επίπεδα εκπαίδευσης η τάση αύξησης είναι μεγαλύτερη για τις γυναίκες. (Πίνακας 37)

Στην ομάδα των απασχολούμενων 20-24 χρόνων οι γυναίκες με επίπεδο υποχρεωτικής εκπαίδευσης ή χαμηλότερο αποτελούσαν μόνο το 15% του συνόλου των γυναικών, ενώ για τους άντρες το αντίστοιχο ποσοστό ήταν διπλάσιο, 30%. Στην ομάδα των 45-64 χρόνων τα αντίστοιχα ποσοστά είναι 65% και 59%, και στην ηλικία των 65 και άνω οι γυναίκες με υποχρεωτική ή χαμηλότερη εκπαίδευση αποτελούσαν το 94% και οι αντίστοιχοι άντρες το 84%. (Πίνακας 38)

6) Δημόσιος Τομέας

Βασική μεταβολή στην απασχόληση των γυναικών στον Δημόσιο Τομέα αποτελεί η αύξηση του ποσοστού των γυναικών σε όλους τους τομείς του δημόσιου τομέα. Η αναλογική υπεροχή των γυναικών πτυχιούχων ΑΕΙ παρατηρείται σε όλες τις κατηγορίες κατά έτη υπηρεσίας, εκτός από τις γυναίκες 31-35 χρόνων. (Πίνακας 42)

Οι γυναίκες αποτελούν το 40,7% των μόνιμων υπαλλήλων των δημοσίων υπηρεσιών και το 43,4% του συνόλου των πτυχιούχων, με αυξημένη συγκέντρωση των τελευταίων στις νεότερες ηλικιακές ομάδες. Η συντριπτική πλειοψηφία των πτυχιούχων ΑΕΙ στις ηλικιακές ομάδες από 20-24 έως και 40-44 ετών, με ποσοστά έως και 77% (25-29 ετών) είναι γυναίκες. Το χαρακτηριστικό αυτό δεν αποτυπώνεται στη συμμετοχή των γυναικών στους υψηλότερους βαθμούς των κλάδων όπου μόνο το 38% των υπαλλήλων με Α' βαθμό είναι γυναίκες.

Το ποσοστό των γυναικών διαφοροποιείται σημαντικά στους διάφορους τομείς του συνόλου του δημόσιου τομέα. Οι γυναίκες αποτελούσαν το 41% περίπου του μόνιμου προσωπικού των Δημοσίων υπηρεσιών, το 66% των μόνιμων υπαλλήλων των ΝΠΔΔ (υγεία-πρόνοια), το 28% των μόνιμων υπαλλήλων ΟΤΑ και το 21% του μόνιμου προσωπικού των ΚΝΠΙΔ. (ΥΠΕΣΔΔΑ Απογραφή Προσωπικού 31-12-1998). (πίνακας 43)

2.5 Συμπεράσματα

Ενώ οι απόψεις για το ρόλο των γυναικών στην κοινωνία βρίσκονται τα τελευταία χρόνια στην επικαιρότητα, η θέση τους στην απασχόληση απεικονίζει ίσως περισσότερο καθαρά το βαθμό ανισότητας που αντιμετωπίζουν σήμερα, παρά το γεγονός ότι ο αριθμός του γυναικείου πληθυσμού που δηλώνει οικονομικά ενεργός αυξάνεται σταθερά τις τελευταίες δεκαετίες τόσο σε απόλυτους αριθμούς όσο και σε σχέση με τον αντίστοιχο πληθυσμό των ανδρών ο οποίος υφίσταται συνεχώς μείωση.

Εκτός από τους κοινωνικούς λόγους (αμφισβήτηση κοινωνικών στερεοτύπων, αλλαγή οικογενειακών δομών, υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης κ.λ.π.), κυριαρχούν και οικονομικοί λόγοι που συνδέονται άμεσα με τη «μαζική» έξοδο των γυναικών στον εργασιακό χώρο. Η αναδιάρθρωση της παραγωγικής διαδικασίας με κύριο αποτέλεσμα την απότομη διόγκωση του τομέα παροχής υπηρεσιών καθώς και οι νέες τεχνολογικές εξελίξεις στην αγορά εργασίας, αποτελούν ορισμένους από τους βασικότερους παράγοντες διαμόρφωσης νέων συνθηκών προσφοράς και ζήτησης ανθρώπινου δυναμικού.

Παρόλο όμως που η παράθεση των παραπάνω στατιστικών καταδεικνύει αναμφισβήτητα μία ποσοτική βελτίωση της θέσης των γυναικών στην αγορά εργασίας, αυτή δεν φαίνεται να συμβαδίζει με μία αντίστοιχη βελτίωση των όρων και συνθηκών απασχόλησης. Κατ' αρχήν παρά την συνεχιζόμενη αύξηση συμμετοχής των γυναικών στο εργατικό δυναμικό, το ποσοστό τους υπολείπεται κατά πολύ από το να θεωρείται ισότιμο της συμμετοχής των ανδρών. Επιπλέον ο κατά φύλο καταμερισμός της εργασίας και τα κοινωνικά στερεότυπα επηρεάζουν την συμπεριφορά και εξέλιξη των γυναικών και μέσα στην αγορά εργασίας. Η έρευνα σε μεγάλο βαθμό κλάδων παραγωγής και επαγγελμάτων τεκμηρίωσε την υπόθεση ότι οι γυναίκες περιορίζονται σε επαγγέλματα χαμηλού ενδιαφέροντος, καταλαμβάνουν τις κακοπληρωμένες δουλειές, δεν εξελίσσονται με όρους ίδιους με κείνους των ανδρών και συχνά υφίστανται ψυχολογική και πολλές φορές σωματική βία στους χώρους δουλειάς. Οι γυναίκες αποτελούν την πλειοψηφία των εργαζομένων (ανδρών και γυναικών) ως υπάλληλοι γραφείου, των απασχολούμενων στην παροχή υπηρεσιών (κομμωτήρια, ινστιτούτα καλλονής, καθαριστήρια κ.λ.π.) και των ατόμων που δηλώνουν ως επάγγελμα έμποροι ή πωλητές/τριες. Η πρώτη ενθαρρυντική διαπίστωση ότι καταλαμβάνουν ένα μεγάλο ποσοστό των επιστημόνων και ελευθέρων επαγγελματιών, μετριάζεται στην συνέχεια από το χαμηλό ποσοστό συμμετοχής, στην κατηγορία των διευθυνόντων και ανωτέρων διοικητικών στελεχών.⁹⁸

Αναφορικά με την θέση των γυναικών στο επάγγελμα παρατηρούμε σημαντική αύξηση των μισθωτών γυναικών, που όμως δεν ξεπερνούν το σύνολο των μισθωτών. Επίσης χαμηλό είναι το ποσοστό των εργοδοτών/τριών και των αυτοαπασχολούμενων. Τέλος στην Ελλάδα διαθέτουμε το μεγαλύτερο αριθμό γυναικών συμβοηθούντων μελών, δηλ.

⁹⁸ Βλ. Μελέτη: *Οι Δομές για την Ισότητα στην Τοπική Αυτοδιοίκηση*, Εκδόσεις ΕΕΤΑΑ, Αθήνα 1998, σ. 13.

άτομα που εργάζονται χωρίς να αμείβονται Το υψηλότερο ποσοστό γυναικών στην κατηγορία αυτή απασχολείται στη γεωργία, στον κλάδο του εμπορίου-εστιατορίων-ξενοδοχείων και στη βιομηχανία -βιοτεχνία. Τα υψηλά ποσοστά μη αμειβόμενης απασχόλησης στις οικογενειακές επιχειρήσεις, σε συνδυασμό με την εκτεταμένη ύπαρξη παραοικονομίας και εργασίας των γυναικών στο σπίτι «με το κομμάτι», συρρικνώνουν κατά πολύ την αμειβόμενη απασχόληση των γυναικών στην Ελλάδα και λειτουργούν ως παράγοντες περιθωριοποίησης, φτώχειας και έμμεσου κοινωνικού αποκλεισμού των γυναικών⁹⁹.

Εκτός από την άποψη για την κατάσταση απασχόλησης των γυναικών, η άνιση θέση τους στην αγορά εργασίας τεκμηριώνεται και από το επίπεδο των συνολικών αμοιβών. Εμπειρικές μελέτες που συγκρίνουν τους μισθούς και τα προσόντα γυναικών και ανδρών αποδεικνύουν ότι μόνο το ένα τρίτο της διαφοράς που παρατηρείται στους μισθούς μεταξύ των δύο μπορεί να αναχθεί σε διαφορές ως προς την πείρα και τη μόρφωση. Τα ίδια αποτελέσματα επιβεβαιώνονται και από δικαστικές μαρτυρίες σχετικές με τις συνθήκες εργασίας που επικρατούν σε πολλούς χώρους δουλειάς. Παρά την ύπαρξη νομοθετικών διατάξεων για την ισότητα αμοιβών ανδρών και γυναικών, οι μέσοι όροι των αποδοχών των γυναικών εμφανίζονται κατά 20% έως 30% μικρότεροι των ανδρών.

Γενικότερα όσον αφορά τη σχέση εκπαιδευτικού επιπέδου-απασχόλησης των εργαζόμενων Ελληνίδων, παρατηρείται ότι όσο υψηλότερο είναι το επίπεδο εκπαίδευσης τόσο μεγαλύτερη είναι η συμμετοχή τους στο εργατικό δυναμικό. Επιπλέον τα τελευταία χρόνια διαπιστώνεται σαφής τάση μείωσης στη συμμετοχή των κατόχων απολυτηρίου Δημοτικού ή χαμηλότερου επιπέδου εκπαίδευσης.

Βασικό χαρακτηριστικό της γυναικείας απασχόλησης είναι η ανεργία. Ο αριθμός των ανέργων γυναικών παρουσιάζει αύξηση. Αναλύοντας τους λόγους ανεργίας, παρατηρούμε ότι ως κυριότερος λόγος και για τα δύο φύλα εμφανίζεται η για πρώτη φορά αναζήτηση εργασίας. Αλλά τα ποσοστά ανεργίας, τόσο λόγω της αναζήτησης πρώτης εργασίας, όσο και λόγω επιθυμίας επανένταξης στο εργατικό δυναμικό, είναι υψηλότερα στις γυναίκες σε σύγκριση με τους άντρες. Το γεγονός αυτό πρέπει να οφείλεται, κυρίως στην αρνητική στάση των εργοδοτών στον ιδιωτικό τομέα απέναντι στις προσλήψεις γυναικών (είναι υποψήφιες μητέρες, άρα άδεια μητρότητας κ.α.)¹⁰⁰. Οι περισσότερες άνεργες ανήκουν στην ηλικιακή κατηγορία των 20-24 ετών με δεύτερη μεγάλη ομάδα την ηλικία 30-44. Ιδιαίτερα ανησυχητική είναι η ανεργία μακράς διάρκειας που πλήττει σημαντικά τις γυναίκες.

Αποδεικνύεται λοιπόν ότι οι γυναίκες είναι οι περισσότεροι επισφαλείς εργαζόμενοι αλλά και οι πρώτοι εν δυνάμει άνεργοι μίας αγοράς εργασίας που συνεχώς αλλάζει και διαρκώς απαιτεί, πληρώνοντας για την

⁹⁹ Βλ. Πρακτικά Ελληνογαλλικού Συνεδρίου, *Ανεργία, Εργασία, Εκπαίδευση-Κατάρτιση στην Ελλάδα και στη Γαλλία*, Εκδόσεις Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα 1998, σ. 186.

¹⁰⁰ Στο ίδιο σ. 189.

προβληματική τους εκπαίδευση και την ακατάλληλη επαγγελματική τους κατάρτιση.¹⁰¹

¹⁰¹ Βλ. Μελέτη: *Οι Δομές για την Ισότητα στην Τοπική Αυτοδιοίκηση*, ό.π., σ. 13-15.

ΤΟ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΟΤΗΤΑ

3.1 Η αρχή της ισότητας

Η αρχή της ισότητας των δύο φύλων αποτελεί αναπόσπαστο μέρος των οικουμενικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Καθιερώθηκε στην Ελλάδα με το Σύνταγμα του 1975 και θεμελιώθηκε κατά την περίοδο 1981-1989 με νόμους που στόχευαν στην εξάλειψη των διακρίσεων σε βάρος των γυναικών σε όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής του τόπου. Παράλληλα την ίδια χρονική περίοδο δημιουργήθηκε το κατάλληλο θεσμικό πλαίσιο και ο αρμόδιος κυβερνητικός φορέας για την προώθηση της αρχής της ισότητας των δύο φύλων στην πράξη.

Ωστόσο, παρά την προοδευτική νομοθεσία και τη λήψη θετικών μέτρων υπέρ των γυναικών, η ουσιαστική υλοποίηση της ισότητας των δύο φύλων δεν έχει ακόμη επιτευχθεί. Οι στατιστικές αναλύσεις σε όλους τους τομείς της οικονομικής και κοινωνικής ζωής του τόπου μαρτυρούν την ύπαρξη σοβαρών ανισοτήτων μεταξύ ανδρών και γυναικών. Οι κοινωνικές διακρίσεις λόγω φύλου που υπάρχουν σε όλα τα επίπεδα της οργανωμένης κοινωνικής ζωής, δεν αίρονται μόνο με θεσμικά και νομοθετικά μέτρα. Οι κατεστημένες αντιλήψεις και νοοτροπίες που διαπερνούν την ελληνική κοινωνία και αφορούν τους ρόλους και τα στερεότυπα των δύο φύλων αποτελούν ανασταλτικούς παράγοντες για την προώθηση της ισότητας.

Μία πολιτική για την ισότητα για να έχει αποτελέσματα θα πρέπει να περιλαμβάνει μέτρα και στρατηγικές που θα συμβάλλουν στην άμβλυνση των ανισοτήτων αλλά και στην εξάλειψη των αιτίων που τις προκαλούν. Το περιεχόμενο μιας τέτοιας πολιτικής πρέπει να δίνει προτεραιότητα στην αλλαγή της υπάρχουσας αντίληψης για τους ρόλους των δύο φύλων στην οικογένεια, την εργασία, την πολιτική, την κοινωνική ζωή.

Η πολιτική αυτή αφενός θα πρέπει να προωθεί μέτρα για την ισότητα, αφετέρου να καταγγέλλει τις δομές εκείνες που διατηρούν τον ανδροκεντρικό χαρακτήρα τους και διαιωνίζουν με αυτόν τον τρόπο τα προβλήματα, αποκλείοντας τις γυναίκες από τα κέντρα εξουσίας και διαχείρισης των κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών πραγμάτων.¹⁰²

¹⁰² Βλ. Εθνική Έκθεση της Ελλάδας για το 4^ο Παγκόσμιο Συνέδριο του ΟΗΕ για τις γυναίκες (Πεκίνο 1995), *Η κατάσταση των γυναικών στην Ελλάδα κατά τη δεκαετία 1984-1994*, Εκδόσεις Γενική Γραμματεία Ισότητας – Υπουργείο Εσωτερικών Δημόσιας Τάξης και Αποκέντρωσης, Αθήνα 1995, σ. 9.

3.2 Σύνταγμα του 1975

Με το Σύνταγμα του 1975 καθιερώθηκε στην Ελλάδα η αρχή της ισότητας. Το νομοθετικό πλαίσιο που υπάρχει σήμερα στη χώρα μας θεωρείται ένα από τα πιο προωθημένα. Σ' αυτό συνέβαλαν οι μέγιστες διεθνείς και ευρωπαϊκής διακηρύξεις.

Στο Σύνταγμα του 1975 διατυπώνονται, για πρώτη φορά σε συνταγματικό χάρτη της Ελλάδας, ειδικές διατάξεις σχετικά με την ισότητα των φύλων. Πρόκειται για το άρθρο 4 παρ.2 και το άρθρο 22 παρ.1 εδαφ. β'.

☞ Το άρθρο 4 παρ.2 του Συντάγματος επιτάσσει την ισότητα των φύλων, “Έλληνες και Ελληνίδες έχουν ίσα δικαιώματα και υποχρεώσεις”. Η διάταξη αυτή αποτελεί εξειδίκευση του γενικότερου κανόνα της ισότητας των πολιτών, που υπήρχε ανέκαθεν σε όλα τα Ελληνικά Συντάγματα (‘Οι Έλληνες ίσοι ενώπιον του Νόμου”), και που διατυπώνεται και στο άρθρο 4 παρ. 1 του Συντάγματος του 1975.

Ο κανόνας της ισότητας των δύο φύλων διαπνέει όλα τα ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα που καθιερώνει το Σύνταγμα (π.χ. το ατομικό δικαίωμα για ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας, άρθρο 5 παρ.1), το κοινωνικό δικαίωμα για εργασία (άρθρο 22 παρ.1 εδαφ.α) και για επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση (άρθρο 16 παρ.7) κ.λπ.

Σχετικές με το άρθρο 4 παρ.2 είναι και οι διατάξεις του άρθρου 116 παρ.1 και 2 του Συντάγματος σύμφωνα με τις οποίες:

- “Διατάξεις υφιστάμενες που είναι αντίθετες προς το άρθρο 4 παρ.2 εξακολουθούν να ισχύουν ώσπου να καταργηθούν με νόμο, το αργότερο έως την 31 Δεκεμβρίου 1982” άρθρο 116 παρ.1. Με τη διάταξη αυτή προβλέπεται μια μεταβατική περίοδο 7 ετών για την τροποποίηση προγενέστερων του Συντάγματος διατάξεων, που είναι αντίθετες στον κανόνα ισότητας των φύλων. Ενώ όλες οι διατάξεις οι μεταγενέστερες του Συντάγματος πρέπει να είναι σύμφωνες με το άρθρο 4 παρ.2, διαφορετικά είναι ανίσχυρες σαν αντισυνταγματικές.
- “Αποκλίσεις από τους ορισμούς του άρθρου 4 παρ.2 επιτρέπονται μόνο για σοβαρούς λόγους, στις περιπτώσεις που ορίζει ειδικά ο νόμος (άρθρο 116 παρ.2)”¹⁰³. Όπως προκύπτει από τις σχετικές συζητήσεις στην Αναθεωρητική Βουλή και όπως έγκρινε και το Συμβούλιο της Επικρατείας (Απόφαση 3217/77), το άρθρο 116 παρ.2 πρέπει να ερμηνεύεται στενά και περιοριστικά. Αποκλίσεις επιτρέπονται μόνο σε εξαιρετικές και περιορισμένες σε έκταση και περιεχόμενο περιπτώσεις, εφόσον

¹⁰³ Η Ελληνική Βουλή, στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων της για την αναθεώρηση του Συντάγματος, και σε δύο ψηφοφορίες της, αποφάσισε ομόφωνα να τροποποιήσει το άρθρο 116 παρ.2 σύμφωνα και με την πρόταση 58 βουλευτών. Η πρόταση αυτή συμπλήρει και με τις προτάσεις των γυναικείων οργανώσεων. «Οι αποκλίσεις αυτές υποτίθεται ότι επιτράπηκαν για να λειτουργήσουν υπέρ των γυναικών, στην πραγματικότητα όμως λειτουργήσαν συχνά εις βάρος τους, παρά τις περιοριστικές παρεμβάσεις των δικαστηρίων. Σε κάθε περίπτωση σήμερα, με δεδομένη την κατοχύρωση της ισότητας βάση του Συντάγματος και της νομοθεσίας, και με δεδομένες τις υποχρεώσεις που απορρέουν από Διεθνείς Συμβάσεις, δεν είναι νοητή η παραδοχή αποκλίσεων από την αρχή της ισότητας αλλά αντίθετα επιβάλλεται να ληφθούν θετικά μέτρα για την προαγωγή της ισότητας των δύο φύλων.», 4 & 5 Εθνική Έκθεση της Ελλάδας προς την Επιτροπή του ΟΗΕ για την Εξάλειψη κάθε μορφής Διάκρισης σε βάρος των γυναικών (1994-2000), Εκδόσεις Γενική Γραμματεία Ισότητας – Υπουργείο Εσωτερικών Δημόσιας Τάξης και Αποκέντρωσης, Αθήνα 2000, σ. 26.

προβλέπονται συγκεκριμένα από ειδικές διατάξεις νόμων και δικαιολογούνται είτε από ανάγκη μεγαλύτερης προστασίας της γυναίκας (προστασία της μητρότητας, υγείας, οικογένειας, παιδική ηλικία), είτε από λόγους καθαρά “βιολογικούς”.

☞ Το άρθρο 22 παρ.1 εδαφ.α του Συντάγματος ορίζει ότι “η εργασία αποτελεί δικαίωμα και προστατεύεται από το Κράτος, που μεριμνά για τη δημιουργία συνθηκών απασχόλησης όλων των πολιτών και για την ηθική και υλική εξύψωση του εργαζόμενου αγροτικού και αστικού πληθυσμού”.

Το άρθρο 22 παρ.2 εδαφ.β του Συντάγματος επιτάσσει την ίση αμοιβή “όλοι οι εργαζόμενοι, ανεξάρτητα από φύλο ή άλλη διάκριση, έχουν δικαίωμα ίσης αμοιβής”¹⁰⁴ για παρεχόμενη εργασία ίσης αξίας”.

Σχετικές με το άρθρο 22 παρ.1 είναι και οι διατάξεις του άρθρου 116 παρ.3 του Συντάγματος σύμφωνα με την οποία:

- “Κανονιστικές Υπουργικές αποφάσεις, καθώς και διατάξεις συλλογικών συμβάσεων ή διαιτητικών αποφάσεων για τη ρύθμιση αμοιβής της εργασίας που είναι αντίθετες προς τις διατάξεις του άρθρου 22 παρ.1 εξακολουθούν να ισχύουν έως την αντικατάστασή τους, που συντελείται το αργότερο μέσα σε τρία έτη από την έναρξη της ισχύος του Συντάγματος”. Η μεταβατική αυτή διάταξη καλύπτει όλες τις μεταγενέστερες του Συντάγματος διατάξεις και δεν αναστέλλει την ισχύ και εφαρμογή του κανόνα της ισότητας αμοιβών του άρθρου 21 παρ.1 εδαφ.β του Συντάγματος. Εξάλλου το άρθρο 116 που επιτρέπει “αποκλίσεις” αφορά μόνο το άρθρο 4 παρ.2 και όχι το άρθρο 22 παρ.1 εδφ.β .

¹⁰⁴ Στην έννοια της αμοιβής περιλαμβάνεται ο μισθός και κάθε άλλη πρόσθετη παροχή που καταβάλλεται από τον εργοδότη στον εργαζόμενο άμεσα ή έμμεσα, σε χρήμα ή σε είδος, σε αντάλλαγμα της προσφερόμενης εργασίας., Πρώτη Έκθεση της Ελλάδος προς την Επιτροπή του ΟΗΕ για την εξάλειψη κάθε μορφής διάκρισης σε βάρος των γυναικών , Εκδόσεις Γενική Γραμματεία Ισότητας – Υπουργείο Προεδρίας της Κυβέρνησης, Αθήνα 1986, σ.89.

3.3 Νομοθετικά μέτρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας

3.3.1 Γενικά

Τα κράτη μέλη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να λάβουν όλα τα κατάλληλα μέτρα για να εξαλείψουν τη διάκριση κατά των γυναικών στον τομέα της απασχόλησης ώστε να εξασφαλιστούν σε βάση ισότητας του άντρα και της γυναίκας τα ίδια δικαιώματα¹⁰⁵ και ιδιαίτερα:

- ii. Το δικαίωμα εργασίας σαν αναφαίρετο δικαίωμα όλων των ανθρωπίνων όντων.
- iii. Το δικαίωμα σε ίσες δυνατότητες απασχόλησης, συμπεριλαμβανομένης της εφαρμογής των ίδιων κριτηρίων επιλογής στα θέματα της απασχόλησης.
- iv. Το δικαίωμα ελεύθερης εκλογής του επαγγέλματος ή της εργασίας, το δικαίωμα προαγωγής, σταθερότητας της εργασίας, το δικαίωμα επαγγελματικής εκπαίδευσης και μετεκπαίδευσης, συμπεριλαμβανομένης της μαθητείας, της επαγγελματικής τελειοποίησης και της διαρκούς εκπαίδευσης.
- v. Το δικαίωμα ίσης αμοιβής, συμπεριλαμβανομένης και της ίσης παροχής, με ίση αμοιβή για εργασία ίσης αξίας και ίση μεταχείριση ως προς την εκτίμηση της ποιότητας της εργασίας.
- vi. Το δικαίωμα κοινωνικής ασφάλισης, κυρίως το δικαίωμα παροχών σύνταξης, ανεργίας, ασθενείας, αναπηρίας και γήρατος ή για κάθε άλλη αιτία απώλειας της ικανότητας για εργασία, καθώς και το δικαίωμα πληρωμένων αδειών.
- vii. Το δικαίωμα για την προστασία της υγείας και την ασφάλεια των συνθηκών εργασίας, συμπεριλαμβανομένης της διασφάλισης της λειτουργίας της αναπαραγωγής.

Για να προλάβουν τις διακρίσεις κατά των γυναικών λόγω του γάμου τους ή της μητρότητας και για να εξασφαλίσουν το πραγματικό τους δικαίωμα προς εργασία, τα κράτη μέλη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να λάβουν κατάλληλα μέτρα¹⁰⁶ που σκοπό έχουν:

- i. Να απαγορεύουν, επί ποινή κυρώσεων, την απόλυση για λόγους εγκυμοσύνης και τη διάκριση στις απολύσεις που βασίζονται στην οικογενειακή κατάσταση.
- ii. Να καθιερωθούν την παροχή πληρωμένων αδειών εγκυμοσύνης που δίνουν το δικαίωμα σε παρόμοιες κοινωνικές παροχές, με την εγγύηση της διατήρησης της προηγούμενης εργασίας, των δικαιωμάτων αρχαιότητας και των κοινωνικών προνομίων.

¹⁰⁵ Πρώτη Έκθεση της Ελλάδος προς την Επιτροπή του ΟΗΕ για την εξάλειψη κάθε μορφής διάκρισης σε βάρος των γυναικών, ό.π., σ.86-87.

¹⁰⁶ Στο ίδιο σ. 87.

- iii. Να ενθαρρύνουν την παροχή των αναγκαίων κοινωνικών υπηρεσιών υποστήριξης για να επιτρέψουν στους γονείς να συνδυάσουν τις οικογενειακές υποχρεώσεις με τις επαγγελματικές ευθύνες και τη συμμετοχή στη δημόσια ζωή ευνοώντας ιδιαίτερα την εγκατάσταση και την ανάπτυξη δικτύου παιδικών σταθμών.
- iv. Να εξασφαλίσουν ειδική προστασία στις εγκύους των οποίων η εργασία αποδεικνύεται ότι είναι βλαβερή.
- v. Οι νόμοι που σκοπεύουν την προστασία των γυναικών στους τομείς που αναφέρονται στο παρόν άρθρο θα επανεξετάζονται περιοδικά σε συνάρτηση με τις επιστημονικές και τεχνικές γνώσεις και θα αναθεωρούνται, θα καταργούνται ή θα επεκτείνονται ανάλογα με τις ανάγκες.

Με τις παρακάτω Οδηγίες, καθιερώνεται η υποχρέωση των κρατών μελών για λήψη των κατάλληλων νομοθετικών μέτρων με τα οποία θα εξασφαλίζεται:

- Η ίση αμοιβή και η ισότητα μεταχείρισης των εργαζομένων.
- Η προστασία των εργαζομένων από την απόλυση που γίνεται σαν αντίδραση του εργοδότη όταν αυτοί διεκδικούν την ισότητα στις εργασιακές σχέσεις.
- Η πληροφόρηση των εργαζομένων για τα δικαιώματά τους, που πηγάζουν από την αρχή της ισότητας στον τομέα της εργασίας.

3.3.2 Νόμοι και οδηγίες

Με την προσχώρηση της Ελλάδας στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες (1.1.1981), οι Κοινοτικοί Κανόνες που είναι σχετικοί με την ισότητα των φύλων στον τομέα εργασιακών σχέσεων αποτελούν μέρος της ελληνικής Εργατικής Νομοθεσίας και υπερισχύουν σύμφωνα με το άρθρο 28 παρ.1 του Συντάγματος και τις διατάξεις της Συνθήκης προσχώρησης της Ελλάδας στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες.

- i. Το άρθρο 119 της Συνθήκης της Ρώμης επιβάλλει την ισότητα αμοιβών αντρών και γυναικών, για όμοια εργασία. Επίσης, απαγορεύει κάθε έμμεση ή άμεση διάκριση λόγω φύλου.
- ii. Από το παράγωγο Κοινοτικό Δίκαιο, οι οδηγίες 75/117/ΕΟΚ και 76/207/ΕΟΚ. Η πρώτη έχει στόχο να προωθήσει στην πράξη την υλοποίηση της αρχής της ισότητας στις εργασιακές σχέσεις μέσα από την προσέγγιση των εθνικών νομοθεσιών και καθορίζεται ότι “η ίση αμοιβή καταβάλλεται για ίσης αξίας παρεχόμενη εργασία” και όχι για όμοια εργασία, όπως προέβλεπε το άρθρο 119 της Συνθήκης της Ρώμης. Η δεύτερη αντιμετώπισε το πρόβλημα της ισότιμης μεταχείρισης των δύο φύλων σε όλο το πλέγμα των εργασιακών σχέσεων. Προβλέπει την εξάλειψη κάθε διάκρισης λόγω φύλου, σε ότι αφορά την πρόσβαση στην απασχόληση, τον επαγγελματικό

προσανατολισμό, την επαγγελματική κατάρτιση και εκπαίδευση, την εξέλιξη, τους όρους και συνθήκες εργασίας, καθώς και την απόλυση. Αφορά όλους τους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας και επίπεδα επαγγελματικής ιεραρχίας.

- iii. Η οδηγία 79/7 του 1978 προβλέπει την προοδευτική εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης μεταξύ ανδρών και γυναικών σε θέματα κοινωνικής ασφάλισης. Η ελληνική νομοθεσία προσαρμόζεται με πολλούς Νόμους, όπως Ν.1469/84, Ν.1902/90, Ν.1296/82, Ν.1759/88, κλπ.
- iv. Ο Νόμος 1414/1984 που ψηφίσθηκε από τη Βουλή των Ελλήνων στοχεύει να δώσει συγκεκριμένο περιεχόμενο στη συνταγματική επιταγή για ισότητα μεταξύ των δύο φύλων στο χώρο των εργασιακών σχέσεων, παρέχοντας τα απαραίτητα μέσα για την υλοποίηση της επιταγής αυτής, αλλά και να προσαρμόσει τη νομοθεσία προς το περιεχόμενο των οδηγιών της ΕΟΚ και των Διεθνών Συμβάσεων που έχει υπογράψει.
- v. Με την οδηγία 86/378 του 1986 προβλέπεται η εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης μεταξύ ανδρών και γυναικών στα επαγγελματικά συστήματα κοινωνικής ασφάλισης.
- vi. Με την οδηγία 86/613 του 1986 προβλέπεται η εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης μεταξύ ανδρών και γυναικών που ασκούν ανεξάρτητη δραστηριότητα, καθώς και προστασία της μητρότητας. Η ελληνική νομοθεσία προσαρμόζεται με Νόμους 1541/85, Ν.1759188, Ν.1790188 κλπ.
- vii. Η οδηγία 92/85 του 1992 αποτελεί την εφαρμογή μέτρων για την βελτίωση της υγείας και της ασφάλειας των γυναικών που εργάζονται κατά τη διάρκεια εγκυμοσύνης, λοχείας, γαλουχίας. Η ελληνική νομοθεσία προσαρμόζεται με διάφορους Νόμους, όπως Ν.1568185, Ν.1483184, Εθνική Συλλογική Σύμβαση Εργασίας του 1993 κλπ.

3.3.3 Εναρμόνιση των ελληνικών νομοθετικών ρυθμίσεων με Διεθνείς Διακηρύξεις

 Ο Νόμος 1342/83 που επικυρώθηκε από την Διεθνή Σύμβαση του ΟΗΕ για την εξάλειψη όλων των μορφών διάκρισης κατά των γυναικών υπογράφηκε από την Ελλάδα στις 2-3-1982 και κυρώθηκε νομοθετικά στις 30-4-1983.

 Με το Νόμο 1426/84 διασφαλίζει ο Κοινωνικός Χάρτης (Συμβούλιο της Ευρώπης) όλα τα κοινωνικά δικαιώματα χωρίς διάκριση φύλου.

☞ Ο Νόμος 1423/1984 επικυρώθηκε από την 122 Διεθνείς Σύμβαση Εργασίας¹⁰⁷ “για την πολιτική απασχόλησης με μέτρα αντιμετώπισης για την ανεργία και υποαπασχόληση ανεξάρτητα από φύλο, φυλή, θρησκεία”. Με την κύρωση αυτής της σύμβασης τονίζεται ότι στόχος της πολιτικής της απασχόλησης πρέπει να είναι η οικονομική ανάπτυξη, η εξύψωση του βιοτικού επιπέδου, καθώς και η επίλυση του προβλήματος της ανεργίας και της υποαπασχόλησης. Τονίζεται επίσης, ότι η πολιτική αυτή πρέπει να τείνει στην εξασφάλιση εργασίας παραγωγικής και ελεύθερα επιλεγμένης, για όλα τα άτομα, καθώς και στην απόκτηση των αναγκαίων προσόντων για ανάλογη εργασία ανεξάρτητα από το φύλο.

☞ Ο Νόμος 1424/1984 με τον οποίο κυρώθηκε η 111 Διεθνής Σύμβαση Εργασίας “για τη διάκριση στην απασχόληση και στο επάγγελμα”. Με την κύρωση αυτής της σύμβασης η συνταγματικά κατοχυρωμένη αρχή της ίσης μεταχείρισης όλων των Ελλήνων αποκτά ουσιαστική έκφραση και γίνεται συγκεκριμένη, διότι οι διατάξεις της αναφέρονται ειδικά στην κατάργηση κάθε διάκρισης, αποκλεισμού ή προτίμησης που βασίζεται στο φύλο, στον τομέα της απασχόλησης και συγκεκριμένα στον επαγγελματικό προσανατολισμό, στην επαγγελματική εκπαίδευση, στην πρόσβαση και στους όρους απασχόλησης.

¹⁰⁷ Η Διεθνής Σύμβαση Εργασίας αποτελεί μέρος του Εργατικού Δικαίου, και μάλιστα δικαίου που υπερισχύει “κάσης αντιθέτους διατάξεως νόμου” (σύμφωνα με το άρθρο 28 παρ.1 του Συντάγματος). Σημαντική διάταξη της Διεθνής Σύμβασης Εργασίας αρ. 100 “Περί Ισότητας αμοιβής μεταξύ αρρένων και θηλέων εργαζομένων δι’ εργασίαν ίσης αξίας”, κυρώθηκε με τον Ν. 45/1975 και άρχισε να ισχύει στις 6.7.1976 Στο άρθρο 2 της Διεθνής Σύμβασης Εργασίας προβλέπεται ότι κάθε κράτος μέλος οφείλει να εξασφαλίσει την εφαρμογή για όλους τους εργαζόμενους της αρχής της ίσης αμοιβής μεταξύ αντρών και γυναικών εργαζομένων, για εργασία ίσης αξίας, Πρώτη Έκθεση της Ελλάδος, ό.π., σ. 89.

3.4 Μηχανισμοί Προώθησης της Ισότητας

Η ισότητα των φύλων αποτελεί δύσκολο στόχο αφού έρχεται να αλλάξει κατεστημένες αντιλήψεις και νοοτροπία χρόνων. Η προσπάθεια αυτή υποστηρίζεται από το Κράτος, κι αυτό φαίνεται από μια σειρά θετικά μέτρα που έχει πάρει για τις γυναίκες. Για τα επόμενα χρόνια το πρόγραμμα δράσης περιλαμβάνει νομοθετικές πρωτοβουλίες και ρυθμίσεις, θεσμικές παρεμβάσεις και δημιουργία υποδομών και μηχανισμών υποστήριξης, καθώς και διεξαγωγή σειράς ερευνών και μελετών ώστε να διαπιστωθεί η υφιστάμενη κατάσταση και να διατυπωθούν προτάσεις και ευέλικτες λύσεις σε θέματα που αφορούν την ισότητα ευκαιριών. Επίσης, προγραμματίζονται δράσης ευαισθητοποίησης και πληροφόρησης, όπως ειδικές εκδόσεις, συνέδρια, σειρά σεμιναρίων, ημερίδες και επιμορφωτικά προγράμματα ώστε να ευαισθητοποιηθούν εκπαιδευτικοί, δικαστικοί, αιρετοί σύμβουλοι α' και β' βαθμού τοπικής αυτοδιοίκησης, αστυνομικοί κ.λπ. Άμεση προτεραιότητα των Κοινοτικών Πλαισίων Στήριξης είναι αναδειχτούν οι γυναίκες ως ομάδα στόχος στο πλαίσιο των προτεινόμενων μέτρων και επιχειρηματικών προγραμμάτων σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο. Τέλος, στο πλαίσιο της πρωτοβουλίας NOW, προγραμματίστηκαν μια σειρά ενέργειες για να αντιμετωπιστεί η ανεργία που πλήττει τις γυναίκες. Οι μηχανισμοί που προωθούν την ισότητα είναι οι εξής:¹⁰⁸

➤ ΓΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΙΣΟΤΗΤΑΣ

Η Γενική Γραμματεία Ισότητας συστήθηκε με τον Νόμο 1558/85 και είναι ο αρμόδιος κυβερνητικός φορέας για να υλοποιήσει τα προγράμματα που προωθούν τα θέματα ισότητας των δύο φύλων. Υπάγεται στο Υπουργείο Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης. Το έργο της Γενικής Γραμματείας Ισότητας των Φύλων είναι να προωθήσει και να πραγματοποιήσει τη νομική και ουσιαστική ισότητα των δύο φύλων σε όλους τους τομείς (πολιτικό, κοινωνικό, πολιτιστικό, οικονομικό):

- i. Με την ενσωμάτωση της αρχής της ισότητας των δύο φύλων στο σύνολο των εθνικών πολιτικών δράσεων.
- ii. Με την ανάπτυξη εξειδικευμένων παρεμβάσεων με στόχο να εξαλειφθούν οι ανισότητες και να εξασφαλιστούν ίσες ευκαιρίες μεταξύ αντρών και γυναικών.
- iii. Με την κατάρτιση μελετών και διεξαγωγή ερευνών ώστε να καθοριστούν οι γενικές επιλογές και τα πλαίσια μέσα στα οποία οι αρμόδιοι φορείς εφαρμόζουν την κυβερνητική πολιτική για την ισότητα των δύο φύλων.
- iv. Με την κατάρτιση και εφαρμογή ολοκληρωμένων παρεμβάσεων, με μελέτες και έρευνες για την ανίχνευση των αναγκών, με το σχεδιασμό και την υλοποίηση δράσεων, με παρακολούθηση και αξιολόγηση των δράσεων, καθώς και με την οργάνωση ενεργειών διάδοσης και ευαισθητοποίησης, όπως εκδηλώσεις, επιμορφώσεις, σεμινάρια, ημερίδες, συνέδρια, κ.λπ.

¹⁰⁸ Βλ. 1^η, 2^η, 3^η, 4^η & 5^η «Έκθεση της Ελλάδος προς την Επιτροπή του ΟΗΕ για την εξάλειψη κάθε μορφής διάκρισης σε βάρος των γυναικών».

- v. Με την επιχορήγηση και την κάθε είδους ενίσχυση και ενθάρρυνση της γυναικείας πρωτοβουλίας σε όλους τους τομείς έκφρασης της ανθρώπινης δραστηριότητας και ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά την οργάνωση μεθόδων αξιοποίησης του γυναικείου ανθρώπινου δυναμικού στην ανάπτυξη συλλογικών δράσεων και άλλων μορφών από κοινού προσπάθειας.
- vi. Με την προώθηση, την ενίσχυση και την επιβράβευση με κάθε πρόσφορο μέσο της καλλιτεχνικής, πνευματικής και επιχειρηματικής κίνησης που έχει σχέση με την ισότητα των δύο φύλων.
- vii. Με τη συνεργασία με άλλους αρμόδιους κυβερνητικούς φορείς και τη συμμετοχή στη μελέτη, κατάρτιση, και προώθηση νομοθετικών μέτρων και άλλων κανονιστικών ρυθμίσεων ώστε να γίνει πραγματικότητα η ισότητα των δύο φύλων σε όλους τους τομείς έκφρασης της ανθρώπινης προσωπικότητας.
- viii. Με τη μελέτη και την εισήγηση προτάσεων, που αφορούν θέματα ισότητας, σε όλους τους αρμόδιους Υπουργούς για την άσκηση νομοθετικής πρωτοβουλίας, στη διαμόρφωση της οποίας η Γενική Γραμματεία Ισότητας καλείται να συμμετέχει, κυρίως όταν τα Υπουργεία καταρτίζουν νομοσχέδια που θίγουν θέματα της αρμοδιότητάς της. Στο πλαίσιο αυτό, η ΓΓΙ προτείνει μέτρα και τροποποιήσεις για την επίτευξη των σκοπών της.
- ix. Με την κατάρτιση μελετών και διεξαγωγή ερευνών, που αποσκοπούν στην προώθηση θεσμικών και κοινωνικών μέτρων, ώστε να εξασφαλιστούν ίσες ευκαιρίες κοινωνικής προόδου για άντρες και γυναίκες σε τομείς όπως η απασχόληση, η εργασιακή εξέλιξη, η παιδεία, η κατάρτιση, η εκπαίδευση, η κοινωνική πολιτική, η οικονομική ανάπτυξη και τα κέντρα λήψης αποφάσεων.

➤ ΚΕΝΤΡΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΓΙΑ ΘΕΜΑΤΑ ΙΣΟΤΗΤΑΣ (ΚΕΘΙ)

Το ΚΕΘΙ, Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου, ιδρύθηκε το 1994, λειτουργεί με έδρα την Αθήνα και έχει παραρτήματα στη Θεσσαλονίκη, την Πάτρα, τον Βόλο και το Ηράκλειο, υπό την εποπτεία της Γενικής Γραμματείας Ισότητας, του Υπουργείου Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης. Ο βασικός άξονας ανάπτυξης των δραστηριοτήτων του ΚΕΘΙ είναι η προώθηση των γυναικών σε όλους τους τομείς της πολιτικής, οικονομικής και κοινωνικής ζωής, μέσα στο πλαίσιο της πολιτικής που καθορίζεται από τη Γενική Γραμματεία Ισότητας.

Το ΚΕΘΙ στοχεύει :

- στην πραγματοποίηση ερευνών και επιστημονικών μελετών για θέματα ισότητας των φύλων.
- στη δημιουργία και λειτουργία πειραματικών θεσμών που υποστηρίζουν και προωθούν γυναίκες.
- στην τεκμηρίωση και παροχή πληροφόρησης για ζητήματα ισότητας των φύλων στην απασχόληση.
- στην υποστήριξη γυναικών για την προώθηση στην αγορά εργασίας.

- στην υποστήριξη γυναικών που υφίστανται κακοποίηση, περιθωριοποίηση και κοινωνικό αποκλεισμό.
- στην εκπαίδευση και επιμόρφωση ατόμων , φορέων ομάδων και οργανισμών σε θέματα ισότητας των φύλων.
- στην ανάληψη πρωτοβουλιών για την προώθηση της ισότητας των φύλων, ιδιαίτερα σε συνθήκες πολιτισμικότητας.
- στον σχεδιασμό, την υλοποίηση, την παρακολούθηση και την αξιολόγηση προγραμμάτων που προωθούν τους στόχους για την ισότητα.
- στην ενημέρωση σε θέματα ισότητας των φύλων με την έκδοση και δημοσίευση μελετών και ερευνών, και άλλου ενημερωτικού υλικού, καθώς και με την παραγωγή οπτικοακουστικού υλικού.

Το ΚΕΘΙ δραστηριοποιείται :

- στην επιμόρφωση και ευαισθητοποίηση των εκπαιδευτικών σε θέματα Ισότητας των Φύλων.
- στην ενίσχυση της λειτουργίας των Κέντρων Δημιουργικής Απασχόλησης Παιδιών.
- στη δικτύωση των δομών στήριξης της γυναικείας απασχόλησης στην Ελλάδα και στην Ευρωπαϊκή Ένωση.
- στην πληροφόρηση σε θέματα πολιτικής για την ισότητα των φύλων.
- στην αμφίδρομη πληροφόρηση - ενημέρωση για θέματα ισότητας των φύλων με διεθνείς οργανισμούς, διαλέξεις, ημερίδες, συνέδρια, λειτουργία κόμβου στο διαδίκτυο και με την έκδοση μελετών και ερευνών.

➤ ΝΟΜΑΡΧΙΑΚΕΣ ΕΠΙΤΡΟΠΕΣ ΙΣΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΤΜΗΜΑΤΑ ΙΣΟΤΗΤΑΣ ΣΤΙΣ ΝΟΜΑΡΧΙΕΣ

- Με τον Νόμο 2026/1992 άρθρο 4 καταργήθηκαν οι Νομαρχιακές Επιτροπές Ισότητας.
- Με τον Νόμο 2218/94 «για την Ίδρυση της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης» τα τμήματα Ισότητας και οι Νομαρχιακές Επιτροπές Ισότητας υπάγονται πλέον στην αποκλειστική αρμοδιότητα του κάθε Νομάρχη.

Ήδη σε πολλές Νομαρχιακές Αυτοδιοικήσεις έχουν συσταθεί και λειτουργούν τμήματα Ισότητας και Νομαρχιακές Επιτροπές Ισότητας με πολύπλευρες δράσεις και παρεμβάσεις σε όλους τους τομείς της κοινωνικής και πολιτιστικής ζωής.

Στο πλαίσιο της δημιουργίας θεσμικών οργάνων πολιτικής ισότητας σε περιφερειακό επίπεδο, η Γενική Γραμματεία Ισότητας πρότεινε να θεσμοθετηθούν Περιφερειακές Επιτροπές Ισότητας με στόχο να λειτουργήσουν πληρέστερα και ουσιαστικότερα (άρθρο 6 παρ. 2 του Ν. 2839/2000). Το σχέδιο αυτό προβλέπει ότι σε κάθε Περιφέρεια συγκροτείται, με απόφαση του Γενικού Γραμματέα, Περιφερειακή Επιτροπή Ισότητας που αποτελείται από :

- α. Τον Γενικό Γραμματέα της Περιφέρειας ως πρόεδρο.

- β. Δύο εκπρόσωπους της Γενικής Γραμματείας Ισότητας του Υπουργείου Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης & Αποκέντρωσης.
- γ. Έναν εκπρόσωπο της Ένωσης Νομαρχιακών Αυτοδιοικήσεων Ελλάδας (ΕΝΑΕ).
- δ. Έναν εκπρόσωπο της Κεντρικής Ένωσης Δήμων και Κοινοτήτων Ελλάδας (ΚΕΔΚΕ).

Οι εκπρόσωποι της Γενικής Γραμματείας Ισότητας και τα μέλη που υποδεικνύονται από την Ένωση Νομαρχιακών Αυτοδιοικήσεων Ελλάδας (ΕΝΑΕ) και την Κεντρική Ένωση Δήμων και Κοινοτήτων Ελλάδας (ΚΕΔΚΕ) ορίζονται με τους αναπληρωτές τους για δύο χρόνια. .

Στόχος των Περιφερειακών Επιτροπών Ισότητας είναι:

- Να εφαρμοστεί μια αποτελεσματική πολιτική για την Ισότητα Ευκαιριών μεταξύ γυναικών και αντρών η οποία απαιτεί ουσιαστική συνεργασία και συμμετοχή όλων των τοπικών και περιφερειακών παραγόντων.
- Να προωθηθεί η αρχή της ισότητας η οποία απαιτεί μια στρατηγική επικοινωνίας, ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης όλων των τοπικών κοινωνικών φορέων κάθε περιφέρειας.

➤ ΜΗ ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΕΣ ΟΡΓΑΝΩΣΕΙΣ (ΜΚΟ)

Στην Ελλάδα υπάρχουν πάνω από 70 μη κυβερνητικές γυναικείες οργανώσεις που ασχολούνται με την προώθηση θεμάτων ισότητας των δύο φύλων. Οι μεγαλύτερες από τις οργανώσεις αυτές έχουν παραρτήματα σε πολλές περιφέρειες της χώρας και αντιμετωπίζουν τα ιδιαίτερα προβλήματα των γυναικών της περιοχής τους. Παρεμβαίνουν αποφασιστικά, με διοργανώσεις σεμιναρίων, εκδηλώσεων, συνεδρίων και πλούσια εκδοτική παρουσία, προκειμένου να εξυψώσουν τη γυναίκα σαν μέλος της οικογένειας, της κοινωνίας και της πολιτείας. Αναφέρουμε ενδεικτικά κάποιες απ' αυτές:

- Ένωση Γυναικών Ελλάδας (ΕΓΕ)
- Κίνηση Δημοκρατικών Γυναικών
- Λύκειο των Ελληνίδων
- Ομοσπονδία Γυναικών Ελλάδας (Ο.Γ.Ε.)
- Σοροπτιμιστική Ένωση Ελλάδας
- Σύνδεσμος για τα Δικαιώματα της Γυναίκας
- Σύνδεσμος Ελληνίδων Επιστημόνων
- ΧΕΝ Ελλάδος
- Παναθηναϊκή

Η ΤΟΠΙΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΑΙ Η ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ

4.1 Η θέση της γυναίκας στην ελληνική κοινωνία

Η κοινωνικοποίηση και η διαφοροποίηση των στάσεων σε σχέση με το φύλο αρχίζει από την οικογένεια και διαμορφώνεται στα πρώτα στάδια ανάπτυξης των αγοριών και των κοριτσιών. Η διαδικασία συνεχίζεται μέσα από την εκπαίδευση και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Οι πιέσεις της οικογένειας, των σχολικών βιβλίων, των περιοδικών και των εκπομπών λειτουργούν αμοιβαία και υποστηρικτικά στην κατεύθυνση της «συμμόρφωσης» των γυναικών και των κοριτσιών στους ήδη καθιερωμένους ρόλους και συμπεριφορές. Όμως παρά τις παραπάνω επιρροές, η σημαντική αμφισβήτηση, τα τελευταία χρόνια, των απόψεων για το ρόλο των γυναικών, έχει αρχίσει να αλλάζει αργά, αλλά σταθερά τις παραδοσιακές αντιλήψεις πάνω στο ζήτημα.

Η κατάργηση του θεσμού της προίκας, της ισόβιας διατροφής στη γυναίκα από τον άνδρα και οι τροποποιήσεις στα θέματα του διαζυγίου σηματοδοτούν την αρχή αλλαγής της νοοτροπίας ως προς τη θέση των γυναικών στην ελληνική κοινωνία. Παράλληλα η αύξηση του μέσου όρου ηλικίας γάμου των γυναικών, από 22,7 σε 25 χρονών καθώς και η άρνηση να παραμένουν στο γάμο κάτω από τις οποιεσδήποτε συνθήκες καταδεικνύει μία τάση μεγαλύτερης αυτοδιάθεσης και υποδηλώνει την εντονότερη επιθυμία τους για χειραφέτηση και ανεξαρτησία.

Είναι αναγνωρισμένο ότι ο ρόλος των γονέων και η οικογενειακή ζωή αποτελούν κρίσιμο παράγοντα για τη φυσική, πνευματική και συναισθηματική ανάπτυξη των παιδιών. Ωστόσο υπάρχουν ενδείξεις ότι οι στάσεις απέναντι στο γάμο και στην οικογένεια αλλάζουν προς όφελος των γυναικών. Η βελτίωση των συνθηκών υγιεινής, η πληροφόρηση και η ανάπτυξη περισσότερο αξιόπιστων μεθόδων αντισύλληψης, επιτρέπουν στα ζευγάρια να επιλέγουν το χρόνο τεκνοποίησης και το μέγεθος της οικογένειας, παρέχοντας ταυτόχρονα στις γυναίκες το δικαίωμα να επιστρέφουν στην εργασία τους μετά από σχετικά σύντομο διάλειμμα. Έτσι παρατηρείται αναλογικά αύξηση των γυναικών με ένα και δύο παιδιά, ενώ μειώνεται το ποσοστό των γυναικών με τρία, τέσσερα ή περισσότερα παιδιά. Αυξητική τάση παρουσιάζει και το ποσοστό των μονογονεϊκών οικογενειών με αρχηγό γυναίκα, ενώ σημαντικός μεταξύ αυτών εκτιμάται ο αριθμός των γυναικών που πήραν τη συγκεκριμένη απόφαση ύστερα από συνειδητή επιλογή. Παράλληλα όλο και πιο συχνά εμφανίζεται ο τύπος των γυναικών που επιλέγουν να παραμείνουν εκτός γάμου επιδιώκοντας ένα περισσότερο ολοκληρωμένο οικονομικό ρόλο.

Τέλος, ένας συνεχώς αυξανόμενος όγκος ενδεικτικών στοιχείων κάνουν φανερό ότι οι γυναίκες και επιθυμούν και είναι ικανές να επιστρέφουν στις ευθύνες μίας πλήρους απασχόλησης ή εκπαίδευσης, ύστερα από μία μικρής χρονικής διάρκειας άδεια μητρότητας. Εκείνο όμως που πραγματικά

εμποδίζει αυτή την επιστροφή είναι η ανεπαρκής πρόνοια στον τομέα της παιδικής μέριμνας. Σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία, στην Ελλάδα οι ανάγκες στη φύλαξη παιδιών ηλικίας 3-5 ετών καλύπτονται περίπου στο 65% και μόνο στο 5% για παιδιά ηλικίας 0-2 ετών. Επίσης η ανισομερής χωροταξική τους κατανομή (απουσία υποδομής στις αγροτικές περιοχές), ο τρόπος λειτουργίας τους (ωράρια μη συμβατά με τις ανάγκες των εργαζόμενων μητέρων), καθώς και η κακή ποιότητα, πολύ συχνά, των παρεχόμενων υπηρεσιών επιτείνουν το πρόβλημα. Αποτελεί δε «κοινό τόπο» σήμερα ότι μέχρι οι ευκολίες αυτές να γίνουν απολύτως διαθέσιμες, οι γυναίκες δεν μπορούν να διεκδικήσουν μία ισότιμη θέση στην απασχόληση, την εκπαίδευση και την επαγγελματική κατάρτιση.¹⁰⁹

¹⁰⁹ Βλ. Μελέτη Οι Δομές για την Ισότητα στην Τοπική Αυτοδιοίκηση, ό.π., σ. 10-11.

4.2 Η Κοινωνική Πολιτική για τις γυναίκες

Στα πλαίσια της κοινωνικής πολιτικής του Κράτους η γυναίκα αντιμετωπίζεται κυρίως ως μητέρα. Οι κοινωνικές παροχές που απευθύνονται σ' αυτήν στοχεύουν στην προστασία της μητρότητας και κατ' επέκταση της οικογένειας. Οι παροχές είναι ως επί το πλείστον επιδοματικού χαρακτήρα, όπως επίδομα για την μητρότητα, μηνιαίο επίδομα τέκνου, μηνιαία οικονομική βοήθεια σε οικογένειες με παιδιά από 0 έως 14 ετών και πολύ χαμηλό εισόδημα, κάτω του ορίου επιβίωσης, μηνιαίο επίδομα τρίτου παιδιού, μηνιαία χρηματική βοήθεια για πολύτεκνες μητέρες (από τέσσερα παιδιά και πάνω), σύνταξη σε πολύτεκνες μητέρες. Ακόμη, δίνεται μηνιαία οικονομική βοήθεια για κάθε παιδί από 0 έως 16 ετών, που στερείται πατρικής προστασίας και το οικογενειακό εισόδημα είναι πολύ χαμηλό. Αξιοσημείωτο είναι ότι, στην αντίθετη περίπτωση, που το παιδί στερείται μητρικής προστασίας, δεν παρέχεται ανάλογη οικονομική βοήθεια, ακόμη και αν το κύριο οικονομικό στήριγμα στην οικογένεια ήταν η μητέρα, και παρά τη νομική κατοχύρωση της ισότητας των δύο φύλων, σύμφωνα με το νέο οικογενειακό δίκαιο. Αυτό, σε συνδυασμό με την κατεξοχήν επιδοματική πολιτική του κεντρικού κράτους δείχνει για μία ακόμη φορά την τάση να αντιμετωπίζεται η γυναίκα, όχι σαν αυτόνομη και ολοκληρωμένη προσωπικότητα, η οποία για κοινωνικούς λόγους υφίσταται ποικίλες διακρίσεις, αλλά σαν μια αναπαραγωγική μηχανή, μοναδικός σκοπός της οποίας θα πρέπει να είναι η αναπαραγωγή της οικογένειας και του έθνους.¹¹⁰

Η αντίληψη για κοινωνικές υπηρεσίες προς την γυναίκα επικεντρώνεται σε παροχές σε χρήμα και όχι σε προσωπικές κοινωνικές υπηρεσίες. Η οικονομική στήριξη είναι βεβαίως σημαντική και ίσως η προϋπόθεση για την ομαλή ανάπτυξη της προσωπικότητας του ατόμου. Όμως, τα τεράστια προβλήματα που προκύπτουν από την κοινωνική διάκριση και απόρριψη, μόνο με ψυχολογική στήριξη και συμβουλευτική μπορούν να αντιμετωπιστούν, με παράλληλη βέβαια ενημέρωση και υποστήριξη του κοινωνικού περιβάλλοντος απέναντι σε άτομα ή καταστάσεις που αποκλίνουν του "κανονικού". Όλα αυτά βέβαια θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ουτοπικά περικλείοντας μια μεγάλη αντίφαση, όπως για παράδειγμα στην περίπτωση της άγαμης μητέρας. Η αντίφαση έγκειται στη βεβαιότητα ότι η άγαμη μητέρα, με την κατάλληλη οικονομική και ψυχολογική στήριξη, όπως και με την ευαισθητοποίηση του κοινωνικού περιβάλλοντος, είναι δυνατόν να εξομοιωθεί κοινωνικά με την έγγαμη μητέρα, ενώ παράλληλα ενισχύεται και προβάλλεται με όλα τα μέσα ο κλασικός, συμβατικός τύπος οικογένειας ως το μοναδικό ιδανικό και άρα κοινωνικά αποδεκτό πρότυπο.

Από τις τελευταίες έρευνες της Γενικής Γραμματείας Ισότητας είναι και το ζήτημα των κακοποιημένων γυναικών, στις οποίες παρέχει ψυχολογική στήριξη και συμβουλευτική, νομικές συμβουλές, ενώ παράλληλα λειτουργεί

¹¹⁰ Το Κέντρο Βρεφών "ΜΗΤΕΡΑ" αποτελεί μοναδική εξαίρεση αυτής της αντίληψης. Είναι ιδιωτικό ίδρυμα με έδρα την Αθήνα, το οποίο ανήκει στον ευρύ δημόσιο τομέα και χρηματοδοτείται από το Υ.Υ.Π.Κ.Α.. Το κέντρο "παρέχει προστασία στις άγαμες μητέρες από το χρόνο κύησης μέχρι την κοινωνική προσαρμογή και την επαγγελματική τους αποκατάσταση", ΚΕΠΕ, 1989, σελ. 151. / Βλ. Μιλέτη Κ.Ε.Δ.Κ.Ε.-Ε.Ε.Τ.Α.Α., *Κοινωνική Πολιτική και Τοπική Αυτοδιοίκηση*, Εκδόσεις ΕΕΤΑΑ, Αθήνα 1995, σ. 59.

στην Αθήνα ξενώνας για κακοποιημένες γυναίκες ή γυναίκες, που για κάποιους λόγους αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν την οικογένειά τους ή διώχθηκαν από αυτή. Το πρόγραμμα αυτό λειτουργεί μέχρι τώρα σε κεντρικό μόνο επίπεδο χωρίς συνεργασία με την Τοπική Αυτοδιοίκηση, η οποία ακριβώς για τέτοιου είδους προγράμματα είναι η πλέον αρμόδια, ως γνώστης της τοπικής κοινωνίας και των αναγκών της.¹¹¹

¹¹¹ Βλ. Μελέτη Κ.Ε.Δ.Κ.Ε.-Ε.Ε.Τ.Α.Α., *Κοινωνική Πολιτική και Τοπική Αυτοδιοίκηση*, ό.π., σ. 59-60.

4.3 Δυνατότητες παρέμβασης της Τ.Α. στην Ισότητα

4.3.1 Εισαγωγή

Τις δύο τελευταίες δεκαετίες, τόσο στη χώρα μας όσο και σε διεθνές επίπεδο γίνεται όλο και περισσότερο αισθητή μία διαδικασία μεταβολής της κοινωνικής πραγματικότητας, με επίκεντρο την αλλαγή του ρόλου των γυναικών μέσα σ' αυτή. Η συγκεκριμένη διαδικασία εκδηλώνεται υπό μορφή δημόσιων συζητήσεων, πιέσεων για αλλαγές, νομοθετικών μεταρρυθμίσεων αλλά και μετασχηματισμού παραδοσιακών κοινωνικών προτύπων και κοινωνικών θεσμών. Στην Ελλάδα μερικά παραδείγματα των εξελίξεων αυτών αποτελούν η ίδρυση της Γενικής Γραμματείας Ισότητας, ο εκσυγχρονισμός του Οικογενειακού Δικαίου, η θέσπιση νόμων που στοχεύουν στην εξάλειψη των διακρίσεων εις βάρος των γυναικών, με σημαντικότερο όλων των Ν. 1414/1984 για την ισότητα των δύο φύλων στις εργασιακές σχέσεις.

Ωστόσο παρά την πρόοδο που διαφαίνεται ως προς τη θέση των γυναικών, δείκτες σε όλους τους κοινωνικούς και οικονομικούς τομείς δραστηριότητας, όπως παρατηρήσαμε και πιο πάνω, καταμαρτυρούν την ύπαρξη σοβαρών ανισοτήτων μεταξύ ανδρών και γυναικών. Επιπλέον αποδεικνύουν ότι οι σημαντικές αλλαγές που σημειώθηκαν κυρίως στον εργασιακό χώρο, δεν ανταποκρίνονται σε μία πλήρη και καθολική αλλαγή της θέσης των γυναικών στην κοινωνία μας. Οι αντιλήψεις για τις δυνατότητες και φιλοδοξίες των γυναικών παραμένουν σε μεγάλο βαθμό περιοριστικές, ενώ η κοινωνική αντίδραση, ιδιαίτερα σε περιόδους «κρίσεων» (π.χ υψηλή ανεργία), εξακολουθεί να επικεντρώνεται στη διαμάχη μεταξύ του παραδοσιακού ρόλου των γυναικών στην οικογένεια και της επιθυμίας τους (και ανάγκης) να εργαστούν. Στο πλαίσιο μάλιστα αυτού του οικογενειακού ρόλου πολύ συχνά παραβλέπονται οι ιδιαιτερότητες και οι πραγματικές ανάγκες των γυναικών.

Επίσης οι λανθασμένες απόψεις για τις γενικότερες ικανότητες των γυναικών καθώς και η έκδηλη τάση προκαθορισμού των αποφάσεων με βάση τα κοινωνικά στερεότυπα για τα δύο φύλα αποκλείουν τις γυναίκες από ένα ευρύ φάσμα θέσεων εργασίας. Παρότι δε επανειλημμένα έχει διαπιστωθεί ότι οι διαφορές στις ικανότητες και στις φιλοδοξίες μεταξύ ανδρών και γυναικών δεν είναι περισσότερο σημαντικές από ό,τι οι διαφορές ανάμεσα σε άτομα του ίδιου φύλου, η διαιώνιση της παραπάνω στενής οπτικής επιβεβαιώνει, τον ευρύτερα αποδεκτό, δευτερεύοντα ρόλο των γυναικών σε όλα τα επίπεδα της κοινωνίας. Τέλος στο ίδιο συμπέρασμα καταλήγει η συστηματικότερη ανάλυση των κοινωνικών στάσεων, της απασχόλησης και της εκπαίδευσης, των τριών βασικών και αλληλεξαρτώμενων πεδίων που επηρεάζουν τη θέση των γυναικών και ταυτόχρονα οριοθετούν το βαθμό πραγματικής ισότητας μεταξύ των δύο φύλων.¹¹²

¹¹² Βλ. Αγγελική Αθανασούλη στη Μελέτη: Οι Δομές για την Ισότητα στην Τοπική Αυτοδιοίκηση, Εκδόσεις ΕΕΤΑΑ, Αθήνα 1999, σ. 9-15.

4.3.2 Η αναγκαιότητα προώθησης πολιτικών ισότητας στην Αυτοδιοίκηση

Από την αρχή της δεκαετίας του '90, ήδη η Τοπική Αυτοδιοίκηση, επικουρούμενη από τα Κοινοτικά Προγράμματα και Πρωτοβουλίες για την προώθηση της ισότητας των γυναικών κυρίως στον τομέα της απασχόλησης, δραστηριοποιήθηκε στον τομέα αυτόν, προσφέροντας προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης για γυναίκες, ιδρύοντας κέντρα φύλαξης και δημιουργικής απασχόλησης παιδιών, στηρίζοντας την επιχειρηματική δραστηριότητα των γυναικών και, σε μερικές περιπτώσεις, ιδρύοντας πιλοτικά κέντρα στήριξης και πληροφόρησης γυναικών. Αρχικά οι δραστηριότητες αυτές ήταν αποσπασματικές και περιορισμένες σε διάρκεια, συχνά σταμάτησαν λόγω έλλειψης χρημάτων και ακόμη πιο συχνά στηρίχθηκαν σε ελλιπή γνώση των ιδιαίτερων αναγκών της κάθε περιοχής που προσπαθούσαν να εξυπηρετήσουν. Σταδιακά όμως, και μέσα από τη συσσώρευση της εμπειρίας, αναδείχθηκε η ανάγκη συστηματοποίησης των παρεμβάσεων υπέρ των γυναικών στο τοπικό επίπεδο και έτσι σήμερα στο μεγαλύτερο μέρος των συγχρηματοδοτούμενων από την Ε.Ε. προγραμμάτων υπέρ των γυναικών, βασικοί εταίροι είναι οι φορείς της Τ.Α..

Ωστόσο, λίγοι Δήμοι έχουν τη δυνατότητα να απασχολούν άτομα ειδικά για τα θέματα προώθησης της ισότητας, όταν ακόμη και σήμερα, στους περισσότερους υπάρχουν πλημμελείς κοινωνικές υπηρεσίες. Από την μέχρι τώρα εμπειρία προκύπτει ότι η αρμοδιότητα για γυναικεία θέματα στο επίπεδο της Τ.Α. ανήκει κατά περίπτωση σε στελέχη της κοινωνικής υπηρεσίας, της υπηρεσίας ευρωπαϊκών προγραμμάτων, των αναπτυξιακών εταιριών κάθε μορφής που ανήκουν στην Τ.Α. καθώς επίσης και στους αρμόδιους αντιδημάρχους. Η θεσμοθέτηση γραφείου ισότητας στο νομαρχιακό επίπεδο επιτρέπει την άρθρωση των εκάστοτε δημοτικών πολιτικών και προγραμμάτων γύρω από ένα κομβικό σημείο, το οποίο μπορεί να λειτουργήσει ως πόλος συντονισμού, πληροφόρησης, ενημέρωσης και δικτύωσης αφενός καλύπτοντας ευρύτερες περιοχές και προγράμματα, και αφετέρου επιτρέποντας την αποτελεσματική διασύνδεσή τους.

Οι παρούσες συνθήκες ζωής των γυναικών χαρακτηρίζονται από μια σειρά αντιφατικούς παράγοντες: αυξητική τάση συμμετοχής στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και σταδιακή επιλογή "ανδρικών" και τεχνολογικά προηγμένων επαγγελματικών κλάδων, σταδιακή χαλάρωση του θεσμού της διευρυμένης οικογένειας που οδηγεί σε αυξημένες υποχρεώσεις των γυναικών για φροντίδα παιδιών και ηλικιωμένων ή ασθενών μελών, σταθερή αλλά περιορισμένη διεκδίκηση διευθυντικών θέσεων και θέσεων πολιτικής ευθύνης από τις ίδιες τις γυναίκες, εξακολουθητικά χαμηλότερες αμοιβές των γυναικών από τις αντίστοιχες των ανδρών και τέλος αυξημένη ανεργία που ιδιαίτερα πλήττει τις γυναίκες. Ταυτόχρονα, στο επίπεδο πολιτικών και θεσμικών επιλογών, υπάρχει η συνταγματική δέσμευση της πολιτείας για ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών, η αυξανόμενη αναγκαιότητα βέλτιστης χρησιμοποίησης των ανθρωπίνων πόρων που έχει στη διάθεσή της η κοινωνία, με στόχο την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη και, πρόσφατα στο επίπεδο της Ε.Ε., η επιταγή για ενσωμάτωση της οπτικής του φύλου σε όλες ανεξαιρέτως τις πολιτικές και τα προγράμματα της Ένωσης

(*mainstreaming*) , έτσι ώστε να επιταχυνθεί και να γίνει πιο ουσιαστική η επίτευξη ουσιαστικής -και όχι μόνο νομοθετικής -ισότητας μεταξύ των δύο φύλων. Ειδικά η αρχή του *mainstreaming* προϋποθέτει ότι κάθε πολιτική, πρόγραμμα, ενέργεια που αναλαμβάνεται και η οποία έχει επιδράσεις στο ανθρώπινο δυναμικό, θα πρέπει να έχει λάβει υπόψη της την οπτική του φύλου τόσο αναφορικά με τις προβλεπόμενες δράσεις όσο και με τα αναμενόμενα αποτελέσματά της, έτσι ώστε να μην επηρεάζει δυσμενώς το ένα φύλο έναντι του άλλου. Στις περισσότερες περιπτώσεις αυτή η αρχή μεταφράζεται πρακτικά σε μια ενδελεχή ανάλυση κάθε προτεινόμενων πολιτικών και δράσεων από την οπτική του φύλου με σκοπό την αποφυγή εγκαθίδρυσης άμεσων ή έμμεσων διακρίσεων που τυχόν απορρέουν από αυτές. Επειδή συνήθως οι διάφορες πολιτικές και προγράμματα που αφορούν "το σύνολο των ανθρώπων" είναι συμβατές με τις ανάγκες, τις συνθήκες και τις αντιλήψεις των ανδρών, θα πρέπει εφεξής να εξετάζονται σε σχέση με τις ανάγκες, τις συνθήκες και τις αντιλήψεις των γυναικών με σκοπό να διασφαλίζουν τις γυναίκες και να μην δημιουργούν άνισες ή αρνητικές συνθήκες γι' αυτές. Η αρχή του *mainstreaming* συνεπικουρείται και από τα βασικά συμπεράσματα του έκτακτου Ευρωπαϊκού Συμβουλίου για την Απασχόληση στο Λουξεμβούργο (Νοέμβριος 1997) που συμπεριλαμβάνει στις 4 κατευθύνσεις των πολιτικών για την απασχόληση την καταπολέμηση των διακρίσεων μεταξύ ανδρών και γυναικών .

Η Αυτοδιοίκηση στις δημοκρατικές κοινωνίες είναι βέβαια ταυτόχρονα αποδέκτης κοινωνικών αναγκών και δημιουργός πολιτικών που στοχεύουν στην επίλυσή τους. Η ανάγκη για εφαρμογή πολιτικών που αποσκοπούν σφαιρικά στη βελτίωση της ζωής τους δεν μπορεί παρά να αποτελεί ένα από τα καίρια μελήματά της. Είναι λοιπόν προφανές ότι στην παρούσα ιστορική συγκυρία η Αυτοδιοίκηση καλείται να διαδραματίσει ένα σημαντικό ρόλο στην προώθηση της ισότητας ανδρών και γυναικών, ενσωματώνοντάς την σε όλες τις εκφάνσεις της δραστηριότητάς της.

4.3.3 Η συμμετοχή της Τ.Α. στην προώθηση ισότητας - Το παράδειγμα της Μ. Βρετανίας

Μετά την ανάλυση της προβληματικής που στοιχειοθετεί το ζήτημα της ισότητας των δύο φύλων στη χώρα μας αλλά και γενικότερα και της αποτύπωσης των παραγόντων εκείνων που διαμορφώνουν την αρνητική θέση των γυναικών στην κοινωνία, εύλογα τίθεται το ερώτημα περί της ύπαρξης κοινωνικής ισότητας, θεμελιώδους αρχής του δημοκρατικού πολιτεύματος. Πόσο πραγματικά δημοκρατικό μπορεί να χαρακτηριστεί ένα πολιτικό σύστημα, που στηρίζεται στην ελάχιστη αντιπροσώπευση του μισού και περισσότερο πληθυσμού που εκπροσωπεί; Οι κοινωνικές και οικονομικές διακρίσεις σε βάρος των γυναικών, η έλλειψη δυνατότητας επηρεασμού των αποφάσεων που τις αφορούν, η συστηματική απουσία της διάστασης του φύλου στο σχεδιασμό διαφόρων πολιτικών στοιχειοθετούν σημαντικά πολιτικά ελλείμματα.

Η ανάμιξη ως εκ τούτου των γυναικών σε όλο το φάσμα των επίσημων πολιτικών δομών και η ισότιμη συμμετοχή τους στα κέντρα λήψης των αποφάσεων αναδεικνύεται σε κυρίαρχο αίτημα και αναπόσπαστο στοιχείο προσδιορισμού της δημοκρατικότητας ενός πολιτεύματος. Το αίτημα αυτό, όπως είναι γνωστό αποτέλεσε και το κεντρικό σημείο όλων των γυναικείων απελευθερωτικών κινημάτων στην Ευρώπη τις δύο περασμένες δεκαετίες. Συνδυετικός κρίκος δε, όλων των φεμινιστικών κινήσεων εκείνης της εποχής υπήρξε η άποψη ότι η ισότητα δεν θα μπορούσε να επιτευχθεί διαμέσου της δημοκρατικής διαδικασίας χωρίς την αναγνώριση κατ' αρχήν των ιδιαίτερων αναγκών των γυναικών αλλά και την υιοθέτηση μίας ξεκάθαρης στρατηγικής για την αντιμετώπισή τους.

Οι ιδιαίτερες ανάγκες των γυναικών π.χ. σε θέματα υγείας, φύλαξης παιδιών, πρόσβασης στην απασχόληση υπήρξαν μερικές από τα βασικές διεκδικήσεις του διεθνούς γυναικείου κινήματος το οποίο παράλληλα πίεσε για μία σειρά πολιτικών αλλαγών σε κεντρικό και σε τοπικό επίπεδο. Πρωταρχικό σημείο για την επίτευξη μίας τέτοιας πολιτικής ισότητας αποτέλεσε η διεκδίκηση των γυναικών για συμμετοχή στις αποφάσεις εκείνες που επηρεάζουν και καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό τις ίδιες τις ζωές τους.

Η Τοπική Αυτοδιοίκηση, η οποία ουσιαστικά αποτελεί την επίσημη έκφραση της κρατικής εξουσίας σε ένα τοπικό επίπεδο, άρα και σημαντικό φορέα λήψης αποφάσεων για τους κατοίκους μίας περιοχής, δεν ήταν δυνατόν να μείνει αμέτοχη σε αυτή τη διαδικασία. Μάλιστα τα αιτήματα των γυναικών και ο συγκεκριμένος τρόπος προσέγγισης μίας πολιτικής ίσων ευκαιριών υπήρξε η αρχή ουσιαστικών αλλαγών στην Τοπική Αυτοδιοίκηση πολλών χωρών της Ευρώπης τόσο όσον αφορά τον τομέα της οργάνωσης των υπηρεσιών της όσο και την ανάπτυξη πολιτικών αντιμετώπισης των διακρίσεων λόγω φύλου.

Στη Βρετανία η Τοπική Αυτοδιοίκηση έπαιξε ένα ιδιαίτερα σημαντικό και πρωτοποριακό, θα λέγαμε, ρόλο στην προώθηση πολιτικών ισότητας, αποτελώντας ίσως το πιο αντιπροσωπευτικό και ολοκληρωμένο παράδειγμα πρακτικής προς αυτή την κατεύθυνση. Ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1980 ένας μεγάλος αριθμός φορέων Τοπικής Αυτοδιοίκησης της χώρας καθιέρωσε τη δημιουργία παράλληλων πολιτικών και διοικητικών δομών υπεύθυνων για τον από κοινού σχεδιασμό και εφαρμογή πολιτικών ισότητας στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων της Τ.Α. Το μοντέλο βασίστηκε στην ύπαρξη Επιτροπών Αιρετών και Υπηρεσιών μέσα στους Οργανισμούς της Τ.Α., οι οποίες αποτέλεσαν και αποτελούν και σήμερα το κύριο «όχημα» για την προώθηση και πολιτικών δράσεων υπέρ των γυναικών κυρίως στους τομείς της απασχόλησης και της παροχής υπηρεσιών.

Υπεύθυνη για τη στήριξη και την προώθηση των θεμάτων των γυναικών σε πολιτικό επίπεδο είναι η Επιτροπή Γυναικών η οποία δημιουργήθηκε το 1982. Η Επιτροπή αποτελείται από 11 γυναίκες αιρετές, μέλη όλων των πολιτικών κομμάτων που εκπροσωπούνται στο Δημοτικό Συμβούλιο, η δε συμμετοχή τους ορίζεται κατ' αναλογία και σύμφωνα με το ποσοστό εκπροσώπησης των κομμάτων σ' αυτό. Έργο της Επιτροπής είναι να παρακολουθεί και να πιέζει ώστε οι αποφάσεις του Δημοτικού Συμβουλίου

να ανταποκρίνονται όσο το δυνατόν περισσότερο στις ανάγκες των γυναικών της περιοχής και να καταθέτει προτάσεις για την ανάπτυξη από την Τ.Α. πολιτικών προς αυτή την κατεύθυνση. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται ο Δήμος βασίζεται στις θέσεις της Επιτροπής Γυναικών για τη χάραξη πολιτικής ίσων ευκαιριών στον τομέα της απασχόλησης, της παροχής υπηρεσιών, του αστικού σχεδιασμού, της εκπαίδευσης κ.λ.π.

Για τη διαμόρφωση των θέσεων αλλά και για τη διασφάλιση του ποιες πραγματικά είναι οι ανάγκες των γυναικών, η Επιτροπή οργανώνει κάθε χρόνο τέσσερις ανοικτές συναντήσεις με τις γυναίκες της περιοχής. Στις συναντήσεις αυτές αποφασίζεται η δημιουργία ομάδων εργασίας σε συγκεκριμένα αντικείμενα όπως: φύλαξης παιδιών, απασχόλησης, παροχής κοινωνικών υπηρεσιών, υγείας, στέγασης, ασφάλειας, δικαιωμάτων των γυναικών. Παράλληλα για να εξασφαλιστεί η υποστήριξη των δικαιωμάτων κοινωνικά «ευαίσθητων» κατηγοριών του γυναικείου πληθυσμού, στις συναντήσεις αποφασίζεται η συμμετοχή στις συνεδριάσεις της Επιτροπής Γυναικών εκπροσώπων (σύνολο 7) σωματείων, εθνικών μειονοτήτων, ατόμων με ειδικές ανάγκες, ατόμων τρίτης ηλικίας, ομοφυλοφίλων.

Για την επίτευξη των παραπάνω η Επιτροπή Γυναικών συνεργάζεται στενά και στηρίζεται από την Υπηρεσία Ισότητας του Δήμου, η οποία ανήκει διοικητικά στον Οργανισμό, χωρίς όμως να υπάγεται σε κάποια συγκεκριμένη Διεύθυνση. Ο ρόλος ουσιαστικά της υπηρεσίας -η οποία στελεχώνεται από μικρό αριθμό υπαλλήλων ειδικευμένων στα γυναικεία θέματα- είναι η προώθηση των στόχων της Επιτροπής Γυναικών σε διοικητικό επίπεδο. Ειδικότερα η Υπηρεσία Ισότητας κάθε χρόνο προετοιμάζει και υποβάλλει στην Επιτροπή Γυναικών για την τελική έγκριση ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα δράσης για τα θέματα των γυναικών.

Στο πλαίσιο αυτό αρμοδιότητες της Υπηρεσίας Ισότητας είναι οι ακόλουθες:

- εποπτεύει την εφαρμογή των αποφάσεων του Δημοτικού Συμβουλίου σε ό,τι αφορά στις γυναίκες
- ερευνά, και ενημερώνει την Επιτροπή Γυναικών για τα προβλήματα και τις ιδιαίτερες ανάγκες των γυναικών
- συμβουλεύει και συνεργάζεται με τις λοιπές Υπηρεσίες του Δήμου για την ανάληψη θετικών δράσεων υπέρ των γυναικών
- Ο ενημερώνει και φέρνει σε επαφή τις γυναίκες και τις γυναικείες οργανώσεις της περιοχής.

Είναι προφανές ότι το μοντέλο υποχρεωτικής δραστηριοποίησης των γυναικών αιρετών σε συνδυασμό με την ύπαρξη μιας πλήρους υπηρεσίας εξειδικευμένης στα θέματα ισότητας και στελεχωμένης με το κατάλληλο ανθρώπινο δυναμικό μπορεί να φέρει ουσιαστικές αλλαγές στις συνθήκες διαβίωσης και απασχόλησης των γυναικών ενός Δήμου. Βέβαια πρέπει να τονίσουμε ότι η θεσμοθέτηση των παραπάνω δομών ξεκίνησε πριν από 17 χρόνια, ότι το γυναικείο κίνημα της Βρετανίας ήταν από τα δυναμικότερα της Ευρώπης και ότι οι φορείς Τ.Α. της Βρετανίας απολάμβαναν από πολλές δεκαετίες σημαντική αυτοδυναμία και αυτοτέλεια.

Στη χώρα μας οι συνθήκες δεν είναι οι ίδιες, όμως το παράδειγμα αυτό δείχνει τις δυνατότητες που υπάρχουν και που -με συστηματική δραστηριοποίηση- μπορούν να αξιοποιηθούν. Οι αλλαγές στις συνθήκες απασχόλησης και τους κοινωνικούς θεσμούς είναι αργές, όμως μπορούν να επιταχυνθούν αν ενσωματώσουν τις αντιλήψεις και τις φιλοδοξίες των γυναικών στους διάφορους τομείς δραστηριότητάς τους.

Για παράδειγμα η επιτάχυνση της ενσωμάτωσης των γυναικών στην αγορά εργασίας με ίσους όρους, προϋποθέτει τον αποτελεσματικότερο συνδυασμό των θεωρητικών και επαγγελματικών τους γνώσεων. Για το λόγο αυτό η εκπαίδευση και κυρίως η επαγγελματική κατάρτιση των γυναικών θα πρέπει να ικανοποιεί περισσότερους και πιο πολύπλευρους στόχους. Εκτός από την μόρφωση και την εξειδίκευση πρέπει να παρέχει ταυτόχρονα τη δυνατότητα προσωπικής ανάπτυξης, διεύρυνσης του επαγγελματικού τους ορίζοντα και επαναπροσανατολισμού των επιλογών τους.

Ωστόσο αν και οι αλλαγές στην εκπαίδευση και στην απασχόληση παίζουν βασικό ρόλο για την επίτευξη ίσων ευκαιριών μεταξύ ανδρών και γυναικών, ο παράγοντας οικογένεια θεωρείται εξίσου σημαντικός προς αυτή την κατεύθυνση. Για να αλλάξουν οι κοινωνικές αντιλήψεις για το ρόλο των γυναικών, είναι απαραίτητο, οι αλλαγές να ξεκινήσουν από εκεί, όπου αρχικά διαμορφώνονται οι «ανδρικές» και «γυναικείες» στάσεις για τη ζωή, το οικογενειακό περιβάλλον. Η μεγαλύτερη ενημέρωση σε θέματα οικογενειακού προγραμματισμού, προστασίας του δικαιώματος της μητρότητας, ο καλύτερος διακανονισμός των γονικών αδειών και η βελτίωση των υπηρεσιών φύλαξης παιδιών, πιστεύεται ότι συμβάλλουν ουσιαστικά στην επαναδιαπραγμάτευση των καθιερωμένων προτύπων και επιτρέπουν στις γυναίκες να επιλέξουν ελεύθερα και συνειδητά ανάμεσα στην απασχόληση ή στον οικιακό τους ρόλο.

Υποστηρίζεται μάλιστα ότι μόνο αν οι αλλαγές σε όλους αυτούς τους τομείς βαδίζουν στενά και παράλληλα, είναι δυνατόν οι γυναίκες να αποκτήσουν πραγματικά ισότιμη θέση στην κοινωνία. Και, ακριβώς, στα πλαίσια της προώθησης κάποιων από τις αλλαγές αυτές εντάσσεται και η προσπάθεια από πλευράς ελληνικής κοινωνίας για θεσμοθέτηση, σύσταση και ενεργοποίηση δομών και λειτουργιών οι οποίες ακριβώς υπηρετούν τους σκοπούς προώθησης της ισότητας και μάλιστα στο τοπικό επίπεδο.¹¹³

4.3.4 Οι τοπικές δομές στήριξης γυναικών στην Τ.Α.

Στο πλαίσιο των πολιτικών ισότητας στην απασχόληση, η επαγγελματική κατάρτιση αποτέλεσε τα προηγούμενα χρόνια τον κύριο άξονα μιας ενεργούς πολιτικής στο συγκεκριμένο τομέα. Πρόσφατες, όμως, έρευνες για το ρόλο της επαγγελματικής κατάρτισης στην προώθηση της γυναικείας απασχόλησης δεν εμφανίζονται ιδιαίτερα ενθαρρυντικές.

¹¹³ Βλ. στο ίδιο ό.π. σ. 15-19.

Ο διαφορετικός τρόπος κοινωνικοποίησης ανδρών και γυναικών δημιουργεί και αναπαράγει ένα πλαίσιο αντικειμενικών δυσκολιών για τις γυναίκες, που λειτουργεί αρνητικά στη βελτίωση της καθημερινής τους ζωής, στη διεύρυνση των επαγγελματικών τους οριζόντων και στην αύξηση των ευκαιριών απασχόλησής τους. Επίσης οι γυναίκες εμφανίζουν ιδιαίτερη «δυσκαμψία» στην αναζήτηση εργασίας, μη διαθέτοντας ή καλύτερα μην αναπτύσσοντας τις κατάλληλες επιδεξιότητες και ικανότητες γι' αυτό. Γενικότερα χαρακτηρίζονται από μια ασαφή εικόνα τόσο για τα προσόντα και τις επαγγελματικές ικανότητες που διαθέτουν όσο και για τις δυνατότητες αξιοποίησής τους μέσα στην αγορά εργασίας.

Η βελτίωση των προσόντων των γυναικών αποτελεί σημαντικότερη προϋπόθεση για την επίτευξη ίσων ευκαιριών απασχόλησης. Μόνη η επαγγελματική κατάρτιση αδυνατεί, όμως, να αντιμετωπίσει το χάσμα μεταξύ ανδρών και γυναικών στην πραγματική του διάσταση (Ίσες Ευκαιρίες για Γυναίκες και Άνδρες στην Ευρωπαϊκή Ένωση). Επιπλέον, ο τρόπος υλοποίησης της πολιτικής αυτής -αποσπασματικές και αμφιβόλου ποιότητας ενέργειες, στην πλειοψηφία τους μη ανταποκρινόμενες στις σύγχρονες απαιτήσεις της αγοράς, αλλά κυρίως στις ιδιαιτερότητες και στις ανάγκες των γυναικών - επιβεβαιώνει το παραπάνω συμπέρασμα.

Η αναγκαιότητα λοιπόν μιας σφαιρικότερης προσέγγισης του ζητήματος της γυναικείας απασχόλησης και η ανάπτυξη παράλληλων και πέραν της κατάρτισης ενεργειών γίνεται όλο και περισσότερο εμφανής. Στην κατεύθυνση αυτή τα τελευταία χρόνια, η Ευρωπαϊκή Ένωση προωθεί την ανάπτυξη πολιτικών που στοχεύουν παράλληλα στον επαναπροσανατολισμό της στάσης των γυναικών απέναντι στις επαγγελματικές τους επιλογές και στην αλλαγή της συμπεριφοράς τους στην αγορά εργασίας. Η στρατηγική για την προώθηση της συγκεκριμένης προσέγγισης συνίσταται στην υιοθέτηση μιας σειράς θετικών δράσεων υπέρ των γυναικών (Τρίτο Μεσοπρόθεσμο Πρόγραμμα), που σκοπό έχουν την ενίσχυση της αυτοπεποίθησης και την ανάδειξη των κοινωνικών τους προσόντων και δεξιοτήτων. Στην πρακτική της εφαρμογή, η στρατηγική αυτή προϋποθέτει, μέσα από τη δημιουργία ενός περιβάλλοντος προσαρμοσμένου στις απαιτήσεις των γυναικών, την ανάπτυξη ενεργειών πληροφόρησης πάνω στα νέα επαγγέλματα και παροχής συμβουλών για τις δυνατότητες και προοπτικές απασχόλησης. Μολονότι, άμεσα τέτοιου είδους παρεμβάσεις ασκούν περιορισμένη επιρροή στη συμπεριφορά των γυναικών σε σχέση με τις εκπαιδευτικές και επαγγελματικές τους επιλογές, έχει αποδειχθεί ότι επιδρούν θετικά στη στάση των γυναικών απέναντι σε αυτές, επηρεάζοντας μακροπρόθεσμα και τη συμπεριφορά τους.

Στην κατεύθυνση αυτή η Πρωτοβουλία Απασχόληση, Άξονας NOW, η οποία ουσιαστικά στοιχειοθετεί την πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο συγκεκριμένο τομέα, διαφοροποιείται σημαντικά από τις μέχρι τώρα ενέργειες, προσεγγίζοντας το ζήτημα της επαγγελματικής ένταξης των γυναικών με ένα τρόπο περισσότερο ολοκληρωμένο. Βασικό χαρακτηριστικό της

Πρωτοβουλίας είναι ότι αναγνωρίζει την ανεπάρκεια των μέτρων επαγγελματικής κατάρτισης να λειτουργήσουν αποτελεσματικά από μόνα τους και θέτει ως προτεραιότητα την ανάπτυξη συνοδευτικών μέτρων, όπως η πληροφόρηση, η παροχή συμβουλών και επαγγελματικού προσανατολισμού προς τις γυναίκες κ.λπ. Ταυτόχρονα χρηματοδοτεί την εξασφάλιση των συνθηκών για την ανάπτυξη των μέτρων αυτών μέσα από την ίδρυση και λειτουργία μόνιμων δομών στήριξης και προώθησης της γυναικείας απασχόλησης.

Στόχος των δομών στήριξης, ως εκ τούτου, είναι η παροχή μιας σειράς υπηρεσιών και δραστηριοτήτων που λαμβάνουν υπόψη τις ανάγκες και τις ιδιαιτερότητες των γυναικών και στοχεύουν στην ενίσχυση της θέσης τους στην αγορά εργασίας και στη δημιουργία προϋποθέσεων ίσων ευκαιριών πρόσβασης στην απασχόληση.

Στο πλαίσιο των γενικότερων στόχων των θετικών δράσεων για τη «γεφύρωση» του χάσματος μεταξύ των δύο φύλων, μπορούν να αναπτυχθούν ενέργειες π.χ. ευαισθητοποίησης του κοινού και των φορέων απασχόλησης, ενημέρωσης των ατόμων που συμμετέχουν στα κέντρα λήψης των αποφάσεων για τα ζητήματα των γυναικών, παραγωγής εκπαιδευτικού και διδακτικού υλικού και εξάλειψη των στερεοτύπων κ.λπ.

Η Τοπική Αυτοδιοίκηση ως βασικός φορέας άσκησης εξουσίας και παροχής υπηρεσιών δεν θα μπορούσε να μείνει αμέτοχη στην προώθηση μιας τέτοιας στρατηγικής. Σίγουρα η Τοπική Αυτοδιοίκηση δεν είναι δυνατόν να αντιμετωπίσει συνολικά το ζήτημα της απασχόλησης των γυναικών. Μπορεί όμως στο μέτρο των δυνατοτήτων της, να βοηθήσει ενεργά στην εφαρμογή μέτρων θετικής δράσης υπέρ των γυναικών και να συμβάλλει στη μείωση των ανισοτήτων σε τοπικό επίπεδο.

Στη λογική αυτή, αρκετοί φορείς της Τ.Α. προχώρησαν και στην χώρα μας, στη δημιουργία δομών στήριξης γυναικών στο πλαίσιο της Πρωτοβουλίας NOW. Οι δομές αυτές στελεχωμένες με ένα εξειδικευμένο γυναικείο δυναμικό και χρησιμοποιώντας μεθόδους φιλικές προς τις γυναίκες παρέχουν κυρίως ενημέρωση σε θέματα αγοράς εργασίας, συμβουλευτική απασχόλησης και επαγγελματική κατάρτιση.

Με δεδομένη την αναγκαιότητα ύπαρξης τέτοιων υπηρεσιών, η Ε.Ε.Τ.Α.Α. επιδιώκοντας την ενημέρωση και στήριξη των Οργανισμών της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, προχώρησε στην εκπόνηση μελέτης - διερεύνησης των συνθηκών ίδρυσης, οργάνωσης και λειτουργίας τοπικών δομών στήριξης γυναικών. Σκοπός της έρευνας, η οποία περιλαμβάνει την καταγραφή και αποτίμηση της λειτουργίας των δομών, είναι η διατύπωση πρότασης για τις προδιαγραφές μιας «πρότυπης μορφής» οργάνωσης δομών στήριξης γυναικών, αλλά και η οριοθέτηση του ρόλου τους σ' ένα πλαίσιο σχεδιασμού και υλοποίησης πολιτικών ισότητας της Τοπικής Αυτοδιοίκησης.

Η πλειοψηφία των δομών σήμερα και ύστερα από μια εξαετία προώθησης του θεσμού, εξακολουθεί να λειτουργεί κάτω από ένα ασαφές και ετερόκλητο νομικό πλαίσιο που τους αφαιρεί τη δυνατότητα αυτονομίας και ανάπτυξης πρωτοβουλιών. Στις περισσότερες των περιπτώσεων ως νομικό καθεστώς εκλαμβάνεται το εταιρικό σχήμα του προγράμματος στο οποίο εντάσσονται ή η λειτουργία τους ως υπηρεσίες οργανισμών μη διασφαλίζοντας όμως συγκεκριμένο πλαίσιο κατοχύρωσης. Θα έλεγε κανείς ότι η απάντηση της δομής που δηλώνει ότι δεν έχει νομική μορφή απεικονίζει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο την ρευστότητα, που επικρατεί στον χώρο. Μολονότι η αυτόνομη νομική μορφή δεν αποτελεί, όπως εκτιμάται, τον καθοριστικότερο παράγοντα για την ανάπτυξη της δραστηριότητας των δομών εμφανίζεται εν τούτοις ότι στις περιπτώσεις που υπήρξε, συνέβαλε σημαντικά στην επιβίωση τους ακόμη και σε περιόδους υπολειτουργίας.

Αντίθετα η πολιτική βούληση είναι ο καθοριστικότερος ίσως παράγοντας στήριξης του θεσμού, αφού όπως διαπιστώνεται, εκεί όπου η τοπική εξουσία δηλ. οι Δήμοι περιέβαλαν τη δομή με την ισχύ και το κύρος τους «προοικίζοντάς» την με ένα σαφή ρόλο και πλαίσιο αρμοδιοτήτων, η δομή όχι μόνο συνέχισε τη λειτουργία της, αλλά παρήγαγε και εξακολουθεί να παράγει αξιόλογο έργο.

Οι δυσκολίες αποδίδονται σε εξωγενείς κατά μια έννοια παράγοντες που σχετίζονται κυρίως με τις οικονομικές δυσχέρειες που αντιμετωπίζουν. Όμως η επίλυση του οικονομικού προβλήματος συνεχίζει, παρά τα βασικά μειονεκτήματα της σχέσης, να συνδέεται άρρηκτα με την ύπαρξη των κοινοτικών χρηματοδοτήσεων.

Για την αντιμετώπιση άλλων προβλημάτων, όπως η έλλειψη διάθεσης συνεργασίας των άλλων, η δυσκολία στην αναζήτηση της πληροφόρησης, οι υπεύθυνοι των δομών δεν φαίνεται να έχουν κάποια στρατηγική αντιμετώπισης. Η δικτύωση, η οποία θα συνέβαλε σημαντικά στην ενίσχυση και ισχυροποίηση της θέσης τους δεν εμφανίζεται ως προτεραιότητα δράσης, παρότι στη συνέχεια δεν την αποκλείουν ως ένα πλαίσιο στήριξης του έργου τους. Η αναγκαιότητα στήριξης των δομών από ένα κεντρικό φορέα αναγνωρίζεται ως ιδιαίτερα σημαντική, αντιδρώντας όμως αρκετά αυτάρεσκα, στον τρόπο με τον οποίο εννοούν το περιεχόμενό της.

Τέλος ενδεικτικό για το πως οι δομές αντιλαμβάνονται το ρόλο τους μέσα στη διαδικασία προώθησης του «ζητήματος της ισότητας» αποτελεί το γεγονός ότι η ανάληψη πρωτοβουλιών που έχουν στόχο την έρευνα, την κινητοποίηση φορέων και οργανώσεων καθώς και την άσκηση πίεσης για την προώθηση ίσων ευκαιριών εκτιμώνται ως λιγότερο σημαντικές στην υποστήριξη του έργου τους. Όπως διαπιστώνεται λοιπόν, οι δομές ενδιαφέρονται και προσανατολίζουν κυρίως το έργο τους στην αντιμετώπιση άμεσων προβλημάτων σε σχέση με την προοπτική απασχόλησης των γυναικών, επιλέγοντας ίσως ένα λιγότερο επιτελικό έργο στα θέματα προώθησης ίσων ευκαιριών. Η επιλογή αυτή, η οποία έρχεται σε απόλυτη ταύτιση με το σκοπό της δημιουργίας τους, αλλά και με τους γενικότερους στόχους της πολιτικής στην οποία εντάσσονται, οδηγεί παράλληλα στη

διαμόρφωση μιας σειράς σκέψεων για την οριοθέτηση του ρόλου τους στο πλαίσιο μιας τοπικής εξουσίας.

4.3.5 Η Κοινοτική Πρωτοβουλία "NOW"

Γενικά, οι Κοινοτικές Πρωτοβουλίες είναι ειδικά μέσα για την άσκηση από την Ένωση των διαρθρωτικών πολιτικών της. Ορίζονται έτσι, επειδή αποτελούν ίδια "πρωτοβουλία" της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Ουσιαστικά είναι προγράμματα που αποσκοπούν στην επίλυση προβλημάτων ή στην προώθηση δράσεων που έχουν σημαντικές επιπτώσεις σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

Στον τομέα της γυναικείας απασχόλησης εκπονήθηκαν αρχικά προγράμματα δράσης που αποσκοπούσαν κυρίως στη βελτίωση της θέσης της γυναίκας στο χώρο της εργασίας. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προώθησε συγκεκριμένες ενέργειες, όπως την εφαρμογή ενός δικτύου επαφών και ανταλλαγών, τη λήψη μέτρων πληροφόρησης και ευαισθητοποίησης, την προώθηση τοπικών πρωτοβουλιών απασχόλησης από γυναίκες (Πρόγραμμα IIE), την προώθηση προγραμμάτων κατάρτισης (Πρόγραμμα IRIS), κλπ.

Το επόμενο βήμα ήταν η εκπόνηση ενός προγράμματος για την προώθηση της συμμετοχής των γυναικών και την επανεκτίμηση της συνεισφοράς τους στην οικονομική και κοινωνική ζωή. Έτσι, "γεννήθηκε" η Κοινοτική Πρωτοβουλία "NOW" για την απασχόληση και επαγγελματική κατάρτιση των γυναικών .

Η Κοινοτική Πρωτοβουλία με την επωνυμία "NOW" (New Opportunities for Woman) εντάσσεται σε μια σειρά δραστηριοτήτων που ανέλαβε η Κοινότητα από το 1975. Στόχος της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας "NOW" είναι η προώθηση της ισότητας σ' όλα τα επίπεδα της κοινωνικής πρακτικής και κυρίως σε περιοχές που χαρακτηρίζονται με αναπτυξιακή καθυστέρηση.

Συγκεκριμένα, οι **στόχοι** του "NOW" είναι:

- i. να συμβάλλει στην αναβάθμιση και ανάπτυξη των προσόντων των γυναικών για να κάνει δυνατή τη δημιουργία γυναικείων επιχειρήσεων ή συνεταιρισμών, και
- ii. να συμβάλλει στην επανένταξη των γυναικών στην κανονική αγορά εργασίας, με στόχο την αποφυγή της ανεργίας και τη δυνατότητα εξασφάλισης μιας σταθερότητας στην απασχόληση των γυναικών.

Μέτρα που λαμβάνει η Κοινότητα για την επίτευξη των παραπάνω στόχων:

- i. Μέτρα επαγγελματικής κατάρτισης, συμπεριλαμβανομένων των μέτρων προσαρμοσμένων στις ανάγκες λειτουργίας επιχειρήσεων ή συνεταιρισμών.
- ii. Μέτρα για την υποβοήθηση της δημιουργίας δραστηριοτήτων ελευθέρων επαγγελματιών .

iii. Μέτρα προσανατολισμού και παροχής συμβουλών, προκατάρτισης, κατάρτισης και πρόσβασης στην απασχόληση, με στόχο την επαγγελματική επανένταξη.

Στην Κοινοτική Πρωτοβουλία "NOW" μπορούν να συμμετάσχουν όσες γυναίκες:

- Είναι ανύπαντρες μητέρες.
- Είναι μετανάστριες.
- Άνεργες εντάσσονται ξανά στην αγορά εργασίας.
- Επιθυμούν να ξεκινήσουν δική τους επιχείρηση.
- Επιδιώκουν να εξελιχθούν επαγγελματικά.
- Διαθέτουν λίγα ή καθόλου απαιτούμενα προσόντα.
- Εισέρχονται σε «ανδροκρατούμενο» εργασιακό περιβάλλον .

4.3.6 Πεδία ανάπτυξης πολιτικής ισότητας

Τα πεδία ανάπτυξης πολιτικής ισότητας μέσα στον φορέα απασχόλησης αντρών και γυναικών είναι η Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση και η Τοπική Αυτοδιοίκηση καθώς και όλοι οι Οργανισμοί, Δημοτικές Επιχειρήσεις, Αναπτυξιακές Εταιρίες και λοιπά επιβλεπόμενα Ιδρύματα. Κατά συνέπεια είναι χώροι όπου η προώθηση της ισότητας των γυναικών μπορεί και πρέπει να έχει σημαντικό πεδίο εφαρμογής. Οι υπηρεσίες της Αυτοδιοίκησης "καθρεφτίζουν τους ανθρώπους που τις παρέχουν και ενσωματώνουν τις αξίες εκείνων που τις διοικούν"¹¹⁴ και επομένως δεν μπορούν παρά να προσπαθούν να βελτιώνονται συνεχώς και να αντιτίθενται σε κάθε μορφής διακρίσεις.

Ένας φορέας που ενεργά ενδιαφέρεται για να υποστηρίξει την προώθηση των γυναικών στην περιοχή, είτε αυτό γίνεται με προγράμματα για την οικονομική ανάπτυξη και αυτοτέλεια του γυναικείου πληθυσμού, είτε με παροχή κατάρτισης, είτε λαμβάνοντας υπόψη τις ανάγκες των γυναικών στο σχεδιασμό και την υλοποίηση της κοινωνικής του πολιτικής, είναι προφανές ότι δεν μπορεί παρά να υποστηρίξει την ενδυνάμωση και την προώθηση των γυναικών που απασχολεί ο ίδιος. Με τον τρόπο αυτό χρησιμεύει αφενός ως παράδειγμα για τους λοιπούς φορείς απασχόλησης της περιοχής και αφετέρου παρέχει έμπρακτη απόδειξη των πολιτικών του δεσμεύσεων.

Η προώθηση και η αξιοποίηση των γυναικών μέσα στους χώρους εργασίας και στα κέντρα λήψης αποφάσεων σημαίνει ότι:

1. σταδιακά η οπτική του φύλου διαπερνά τις υιοθετούμενες πολιτικές και αντανακλά στην πράξη,
2. καταργούνται δυσμενείς διακρίσεις και ανάλογες αντιλήψεις,
3. η αξιοποίηση των διαθέσιμων ανθρώπινων πόρων γίνεται πληρέστερη και ουσιαστικότερη,

¹¹⁴ M. Thobani, Working for Equality in the London Borough of Hounslow, σ σ. 153. / Βλ. Μελέτη: Οι Δομές για την Ισότητα στην Τοπική Αυτοδιοίκηση, ό.π., σ. 33-34.

4. αυξάνεται η παραγωγικότητα και η ποιότητα της εργασίας,
5. βελτιώνεται η ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών ώστε να αντανάκλα τις ανάγκες της κοινότητας,
6. διορθώνονται τα αποτελέσματα που έχουν προκύψει από τις παλαιότερες πολιτικές διακρίσεων,
7. υιοθετούνται καλές διοικητικές πρακτικές,
8. εφαρμόζεται πράγματι η εθνική και κοινοτική νομοθεσία.

Είναι προφανές ότι η εφαρμογή πολιτικών προώθησης της ισότητας μέσα στους κόλπους της Αυτοδιοίκησης (όπως και σε κάθε άλλο φορέα απασχόλησης) είναι αποτέλεσμα της τομής του νομικού πλαισίου που διέπει τη λειτουργία του φορέα και των εργασιακών σχέσεων και της πολιτικής βούλησης εκείνων που είναι επιφορτισμένοι με τη λήψη των αποφάσεων, είτε αυτοί είναι οι αιρετοί είτε οι κατέχοντες διευθυντικά αξιώματα. Η εφαρμογή οποιασδήποτε πολιτικής μέσα σε οποιονδήποτε φορέα, προϋποθέτει αφενός ότι είναι σύννομη και αφετέρου ότι οι επικεφαλής του φορέα την ασπάζονται και την υποστηρίζουν ενεργά.

Η υιοθέτηση και η εφαρμογή νέων αντιλήψεων σχετιζόμενων με το ανθρώπινο δυναμικό που απασχολεί ο φορέας βασίζονται στην ενεργή αποδοχή και υποστήριξη μιας διαδικασίας διοικητικής (managerial) αλλαγής που αφορά κυρίως στον τρόπο διοίκησης των ανθρώπινων πόρων του κάθε φορέας.

4.4 Επίλογος

Η προσπάθεια τοπικών αρχών και παραγόντων να αξιοποιήσουν όσο το δυνατόν περισσότερο τις δυνατότητες των κοινοτικών κονδυλίων, δεν βοήθησε στη διαμόρφωση ενός πλαισίου οργάνωσης και λειτουργίας των δομών που θα συνέβαλε σημαντικά στην ενδυνάμωση του θεσμού και των προοπτικών του. Ο ρόλος, όμως της Αυτοδιοίκησης στη στήριξη των δομών παραμένει καθοριστικός.

Πρώτον γιατί αποτελεί το μοναδικό σύστημα τοπικής εξουσίας που διαθέτει τις απαραίτητες θεσμικές, οργανωτικές και χρηματοδοτικές δυνατότητες που μπορούν να διασφαλίσουν την κατοχύρωση των δομών και ταυτόχρονα να εγγυηθούν την αυτονομία στην ανάπτυξη - των δραστηριοτήτων τους.

Δεύτερον, γιατί η Αυτοδιοίκηση με το πολιτικό βάρος που διαθέτει και τη συμμετοχή της σε ευρωπαϊκά δίκτυα μπορεί να συμβάλει ουσιαστικά στη δικτύωση (δεύτερο, μετά τον οικονομικό, σε σπουδαιότητα παράγοντα για την επιβίωση των δομών) σε εθνικό και σε ευρωπαϊκό επίπεδο, αναβαθμίζοντας έτσι το κύρος του θεσμού και βγάζοντας τις περισσότερες από τον απομονωτισμό και την αφάνεια.

Τρίτον, γιατί η Αυτοδιοίκηση μπορεί να αναλάβει μέσω των υπηρεσιών και των οργάνων της, πρωτοβουλίες που να εξασφαλίζουν την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών των δομών, αλλά και την ανάπτυξη του στελεχιακού τους δυναμικού, θεσπίζοντας συγχρόνως ένα ειδικό εργασιακό καθεστώς για την κατοχύρωσή τους.

Τέλος, το θεσμικό πλαίσιο και η πολυετής εμπειρία της Αυτοδιοίκησης στην ίδρυση και στήριξη «επιχειρήσεων κοινωνικής οικονομίας» (επιχειρήσεις των οποίων η λειτουργία διέπεται από τη λογική του κοινωνικού οφέλους και όχι του κέρδους), διευρύνει το οικονομικό χώρο των δομών και αυξάνει την πιθανότητα βιωσιμότητάς τους. Αξιοποιώντας τις δυνατότητες των ΟΤΑ μπορεί να στραφούν στην αναζήτηση και άλλων, πέραν των κοινοτικών, πηγών χρηματοδότησης από δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς, αλλά και στην άσκηση οικονομικής δραστηριότητας για την πραγματοποίηση εσόδων (ανταποδοτικότητα παρεχόμενων υπηρεσιών). Από την άλλη πλευρά όμως η κατοχύρωση του θεσμού αποτελεί πρόκληση και για την ίδια την Αυτοδιοίκηση, προσφέροντας στην τελευταία ένα πολύτιμο εργαλείο στην ανάπτυξη αυτόνομης πολιτικής σε θέματα ισότητας. Η ύπαρξη των δομών στήριξης των γυναικών σε συνδυασμό με το νέο θεσμό των Γραφείων Ισότητας, που προωθείται στο επίπεδο της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης, διαμορφώνουν, ίσως για πρώτη φορά στη χώρα μας, ένα ολοκληρωμένο μηχανισμό παρέμβασης της Αυτοδιοίκησης στον τομέα των ίσων ευκαιριών.

Ο ρόλος των δομών στο πλαίσιο που περιγράφεται επικεντρώνεται στην άμεση επαφή με τις γυναίκες της περιοχής (ανίχνευση αναγκών, καταγραφή προβλημάτων, εμπύχωση, προώθηση σε θέσεις εργασίας κ.λ.π.). Σε ένα δεύτερο βαθμό και σύμφωνα με τις αρμοδιότητες του, το Γραφείο Ισότητας συνεργαζόμενο στενά με το προσωπικό των δομών μπορεί να

γνωμοδοτεί, να συντονίζει αλλά και να πιέζει τους Οργανισμούς της Αυτοδιοίκησης για την ανάληψη και εφαρμογή δράσεων ευρύτερου περιεχομένου υπέρ των γυναικών της περιοχής.

Βασική προϋπόθεση όμως για την επιτυχία και την αποτελεσματικότητα του σχήματος αποτελεί η δραστηριοποίηση Επιτροπής Γυναικών Αιρετών, η οποία στηρίζοντας και στηριζόμενη από το έργο των δομών και του Γραφείου Ισότητας θα θέτει τα θέματα των γυναικών στο επίπεδο των πολιτικών αποφάσεων. Υπενθυμίζεται εδώ ότι στο νομαρχιακό επίπεδο προβλέπεται η σύσταση Ν.Ε. Ισότητας, ενώ στο επίπεδο των Δήμων δεν υπάρχει τέτοια θεσμική πρόβλεψη. Η ουσιαστική δικτύωση των επιπέδων των αιρετών, του Γραφείου Ισότητας και των τοπικών δομών στήριξης γυναικών αποτελεί τον ενδεδειγμένο τρόπο συστηματικής και ολοκληρωμένης παρέμβασης υπέρ της προώθησης της ισότητας. Στο βαθμό λοιπόν που η σύγχρονη εποχή αναδεικνύει σε μείζον πολιτικό θέμα το ζήτημα των ίσων ευκαιριών ανδρών και γυναικών στην απασχόληση, αλλά και στην κοινωνία γενικότερα, στρατηγική επιλογή της Αυτοδιοίκησης θα πρέπει να είναι η πραγματική δραστηριοποίηση του υπάρχοντος πλαισίου για την προώθησή της.

πρωτοβουλία
NOW!

**ΚΕΝΤΡΟ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
& ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗΣ ΓΥΝΑΙΚΩΝ
ΣΕ ΘΕΜΑΤΑ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ**

Δ Ι Ω Ν Η

Κοινοπραξία Δήμων
ΒΥΡΩΝΑ • ΖΩΓΡΑΦΟΥ • ΚΑΙΣΑΡΙΑΝΗΣ

ΚΕΝΤΡΟ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
& ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗΣ ΓΥΝΑΙΚΩΝ
ΣΕ ΘΕΜΑΤΑ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ
Δ Ι Ω Ν Η

ΔΗΜΩΝ
ΖΩΓΡΑΦΟΥ - ΚΑΙΣΑΡΙΑΝΗΣ

Κοινοτική Πρωτοβουλία ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ - Άξονας NOW

Κεφάλαιο 5ο

5.1 Γενικά

Ο Δήμος Ζωγράφου, ένας από τους μεγαλύτερους δήμους της Ελλάδας, έχει αναλάβει σημαντικές πρωτοβουλίες για την προώθηση της απασχόλησης σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο. Εκτίμησε την αναγκαιότητα παρέμβασης της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και υποστήριξης γυναικών, ώστε να βρουν λύσεις και να αντιμετωπίσουν τις ιδιαίτερες δυσκολίες πρόσβασης στην πληροφόρηση, την επαγγελματική κατάρτιση και την αγορά εργασίας. Έτσι, συστάθηκε το Κέντρο Πληροφόρησης και Υποστήριξης Γυναικών σε θέματα Απασχόλησης «ΔΙΩΝΗ», με έδρα το Δήμο Ζωγράφου.

Στόχος του κέντρου όλα αυτά τα χρόνια συνεχούς λειτουργίας είναι να συμβάλλει δυναμικά στην αντιμετώπιση της γυναικείας ανεργίας πληροφορώντας και υποστηρίζοντας αποτελεσματικά την γυναίκα της περιοχής και όχι μόνο ώστε να τις καταστήσει ικανές να ανταποκριθούν στις ολοένα μεταβαλλόμενες συνθήκες της αγοράς εργασίας και στον τρόπο διεκδίκησης, την επιλογή της κατάλληλης κατάρτισης αλλά και στην αναγνώριση του επαγγελματικού τους προφίλ και των ιδιαίτερων προσόντων που μπορούν να αξιοποιήσουν, την διεύρυνση του επαγγελματικού τους ορίζοντα.

Το Κέντρο απευθύνεται σε:

- Ανεργες γυναίκες που θέλουν να ενταχθούν ή να επανενταχθούν στην αγορά εργασίας.
- Εργαζόμενες που θέλουν να ενισχύσουν την επαγγελματική τους θέση.
- Γυναίκες που ενδιαφέρονται να δημιουργήσουν δική τους επιχείρηση ή ασκούν επιχειρηματική δραστηριότητα.
- Κάθε γυναίκα που θέλει έγκυρη πληροφόρηση σε ζητήματα απασχόλησης.

5.2 Ίδρυση και Νομικό καθεστώς

Το Κέντρο Πληροφόρησης και Υποστήριξης Γυναικών σε θέματα Απασχόλησης «ΔΙΩΝΗ» ιδρύθηκε το 1994 στο πλαίσιο της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας NOW. Αποτελεί πρωτοβουλία της Δημοτικής Επιχείρησης Ανάπτυξης του Δήμου Ζωγράφου (Δ.Ε.Α.ΔΗ.Ζ.) που υλοποιεί ευρωπαϊκά προγράμματα (NOW, HORIZON, YOUTHSTART, MEDSPA, ECOS / OUVERTURE, LEONARDO) από το 1988.

Το νομικό καθεστώς είχε προβλέψει αρχικά τη λειτουργία του κέντρου με τη σύσταση κοινοπραξίας των Δήμων Ζωγράφου - Καισαριανή - Βύρωνα. Ο Δήμος Βύρωνα διέκοψε τη συμμετοχή του ένα χρόνο αργότερα. Σήμερα το κέντρο εντάσσεται ως υπηρεσία στη Δ.Ε.Α.ΔΗ.Ζ. και συμπεριλαμβάνεται στο καταστατικό της. (Βλέπε: ΦΕΚ 984, 29 Νοεμβρίου 1995, τεύχος δεύτερο, Αρ. 40828 + 27375, "Τροποποίηση της συστατικής πράξης της Δημοτικής Επιχείρησης Ανάπτυξης του Δήμου Ζωγράφου."

Πρέπει να τονίσουμε ότι το κέντρο συνέχισε την λειτουργία του χάρη στην πρωτοβουλία των αιρετών και του προσωπικού του Δ.Ε.Α.ΔΗ.Ζ., που φρόντισε να συμπεριλάβει το κέντρο, ύστερα από την κοινοπραξία, στο οργανόγραμμά και καταστατικό του. Αυτό σημαίνει ότι η ίδια Δημοτική Επιχείρηση στήριξε το κέντρο και οικονομικά, κατά τη διάρκεια των χρόνων. Αντίθετα, άλλα κέντρα παρόμοιας δομής δεν είχαν την ίδια τύχη και “έκλειναν” κατά τα μεσοδιαστήματα των προγραμμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

5.3 Οργανωτική Δομή

Ένας άλλος παράγοντας που καθορίζεται από την ανάληψη Κοινοτικών Πρωτοβουλιών είναι ο αριθμός των απασχολούμενων. Η στελέχωση βασίστηκε σε γυναίκες που είχαν πάρει μέρος στο σεμινάριο: «Σύμβουλοι Γυναικείας Απασχόλησης». Μέχρι πρόσφατα στο κέντρο απασχολούνταν τρία άτομα (γυναίκες) με τις εξής αρμοδιότητες:

- Συμβουλευτική Πληροφόρηση.
- Σύμβουλος Επαγγελματικού Προσανατολισμού.
- Γραμματειακή και Διοικητική Υποστήριξη.

Η επιμόρφωση του προσωπικού υπήρξε από συσκέψεις, συνέδρια, ημερίδες (π.χ. με την Γενική Γραμματεία Ισότητας, το Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας, και άλλους φορείς), με θέμα το ρόλο της Τ.Α., καθώς επίσης σεμινάρια που χρηματοδότησε το Ευρωπαϊκό Κοινοτικό Ταμείο:

Πρόγραμμα NOW, 1992 - 1993

- Κατάρτιση Συμβούλων Απασχόλησης Γυναικών.
- Δημιουργία Κέντρου Πληροφόρησης και Υποστήριξης Γυναικών "ΔΙΩΝΗ".

Το εργασιακό καθεστώς των απασχολούμενων καθορίζεται με συμβάσεις εργασίας ορισμένου χρόνου.

5.4 Παρεχόμενες Υπηρεσίες

Βασικές υπηρεσίες που παρέχει το Κέντρο "ΔΙΩΝΗ" είναι:

- Πληροφόρηση
- Συμβουλευτική Απασχόλησης

5.4.1. Πληροφόρηση

Επειδή οι γυναίκες που επισκέπτονται το κέντρο δηλώνουν δυσκολία έγκυρης πρόσβασης σε πηγές πληροφόρησης, η "ΔΙΩΝΗ" οργάνωσε μεθοδικά και λειτουργεί ένα αρχείο πληροφόρησης στο οποίο καταγράφονται οργανισμοί και φορείς που εμπλέκονται σε θέματα απασχόλησης, κατάρτισης

κ.α., αρχείο το οποίο προσπαθεί να ανανεώνει συνεχώς σε συνεργασία με τους φορείς έτσι ώστε η παρεχόμενη πληροφόρηση να είναι έγκυρη, έγκαιρη και αποτελεσματική.

Το κέντρο παρέχει πληροφόρηση στις γυναίκες για:

- θέσεις εργασίας που προσφέρονται στην περιοχή και αλλού.
- δυνατότητες επαγγελματικής κατάρτισης που προσφέρονται στην περιοχή.
- τα εθνικά ή και τοπικά προγράμματα ενίσχυσης της απασχόλησης ανέργων (π.χ. Τοπικά Σύμφωνα Απασχόλησης, επιδοτούμενες θέσεις εργασίας).
- τους φορείς ενίσχυσης επιχειρηματικής δραστηριότητας.
- τις κοινωνικές υπηρεσίες και βρεφονηπιακούς σταθμούς.
- τις εργασιακές σχέσεις.

Οι πηγές που χρησιμοποιούνται για την άντληση της πληροφόρησης είναι ο Τύπος, Επαγγελματικοί Σύλλογοι, κρατικές πηγές, όπως ο Ο.Α.Ε.Δ., κ.α. Ο τρόπος παροχής της πληροφόρησης που ακολουθείται είναι κυρίως τηλεφωνικώς, με ραντεβού ή ημερίδες.

5.4.2 Συμβουλευτική Απασχόλησης

Η συμβουλευτική έχει σαν στόχο να βοηθήσει τη γυναίκα σε μια ρεαλιστική αξιολόγηση του εαυτού της, στη λήψη της σωστής απόφασης όσο αφορά την επιλογή του επαγγέλματος εντοπίζοντας προσδοκίες και στόχους όπως και στην απόκτηση της αντίληψης του χώρου εργασίας. Ο τρόπος αναζήτησης εργασίας γίνεται με την σύνταξη βιογραφικού σημειώματος και συμβουλές για την συμπεριφορά / παρουσία σε συνέντευξη.

Αναφορικά, η παροχή συμβουλευτικής αφορά θέματα:

- Ανίχνευσης επαγγελματικού προφίλ.
- Προσδιορισμού επαγγελματικών στόχων.
- Τεχνικών αναζήτησης εργασίας.
- Αποτελεσματικής διεκδίκησης θέσης εργασίας.

Στα πλαίσια αυτής της υπηρεσίας το κέντρο διαθέτει το λογισμικό πακέτο ΟΔΥΣΣΕΑΣ (για γυναίκες δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης), που βοηθάει στον επαγγελματικό προσανατολισμό, εντοπίζοντας τις δεξιότητες και γνώσεις των γυναικών.

Στην συμβουλευτική επαγγελματικού προσανατολισμού και τεχνικών εξεύρεσης εργασίας υπάρχουν δύο μέθοδοι προσέγγισης:

- Ατομική προσέγγιση
- Ομαδική προσέγγιση

Η συμβουλευτική που βασίζεται στην ατομική προσέγγιση αναπτύσσεται μέσα από τη διαδικασία συνέντευξης και διαλόγου και έχει στόχο τη δημιουργία σχέσης εμπιστοσύνης και οικειότητας ανάμεσα στη

γυναίκα και στη σύμβουλο. Σκοπός είναι να δοθεί η δυνατότητα επεξεργασίας και άντλησης πληροφοριών σε σχέση με το εκπαιδευτικό επίπεδο, την κατάρτιση, την προηγούμενη επαγγελματική της εμπειρία, το είδος της εργασίας, τα αίτια της ανεργίας, τα εμπόδια που έχει συναντήσει στην αναζήτηση της απασχόλησης. Τις δραστηριότητες που έχει αναπτύξει κατά τη διάρκεια της ανεργίας, τους τρόπους αναζήτησης εργασίας και τέλος ο σχεδιασμός βημάτων που πρέπει να ακολουθούν σε συνεργασία με τη σύμβουλο ώστε να ικανοποιηθούν οι προσδοκίες της και να αξιοποιηθούν όλες οι παράμετροι.

Η συμβουλευτική που βασίζεται στην ομαδική προσέγγιση (ή Club Εργασίας) γίνεται με την ίδια διαδικασία. Διδάσκονται τεχνικές αναζήτησης εργασίας, ενίσχυση της αυτοπεποίθησης και της διεκδικητικότητας, συνειδητοποίηση των δυνατών και αδύνατων σημείων και τη συσχέτιση τους με τη θέση εργασίας, που ζητούν να καταλάβουν.

Παρόλο που και οι δύο μέθοδοι προσέγγισης είναι εξίσου χρήσιμοι και αποτελεσματικοί, οι γυναίκες που επισκέφθηκαν το κέντρο έδειξαν μεγαλύτερη προτίμηση στην ατομική συμβουλευτική.

Τέλος, οφείλουμε να αναφέρουμε ότι η συμβουλευτική υποστήριξη είναι μια απαιτητική εργασία, που προϋποθέτει εγρήγορση, ψυχολογική σταθερότητα, ηρεμία, αντοχή και συναισθηματική συμμετοχή. Με την εξυπηρέτηση του μεγάλου αριθμού γυναικών που ζητούν πολλές φορές, εκτός από πληροφορίες, έναν άνθρωπο να του μιλήσουν και να τους συμβουλέψει, το προσωπικό εύκολα μπορεί να βιώσει συναισθήματα ψυχολογικής κόπωσης και εκνευρισμού.

5.5 Διαπιστώσεις - Παρατηρήσεις

Η λειτουργία του Κέντρου Πληροφόρησης και Υποστήριξης Γυναικών σε θέματα Απασχόλησης "ΔΙΩΝΗ" ως τοπική μονάδα παροχής πληροφόρησης και συμβουλευτικής συνέβαλε θετικά στην διαδικασία ένταξης και επανένταξης των γυναικών. Κατά την διάρκεια των χρόνων οι σύμβουλοι του κέντρου κατέληξαν σε κάποιες διαπιστώσεις και παρατηρήσεις που έχουν ως εξής:

➤ Σχετικά με το κίνητρο που τις κινητοποίησε και την πληροφόρηση που κατά κύριο λόγο ζητούσαν:

- 87% των γυναικών δηλώνει ότι έχει άμεσο ενδιαφέρον για πληροφόρηση σχετικά με θέσεις εργασίας τόσο στον ιδιωτικό, όσο και στο δημόσιο τομέα.
- 78% δηλώνει ενδιαφέρον για ενημέρωση σχετικά με προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης.
- 10,47% δηλώνει ενδιαφέρον για πληροφόρηση σχετικά με πηγές χρηματοδότησης και φορείς υποστήριξης Μ.Μ.Ε.
- 22,6% ήθελε άλλη πληροφόρηση (για εκπαίδευση μετά ο Λύκειο - μεταπτυχιακές σπουδές και υποτροφίες κ.α.

Το Κέντρο προσέγγισαν συνολικά 860 γυναίκες, ζητώντας πληροφόρηση και υποστήριξη σε θέματα απασχόλησης και επαγγελματικής κατάρτισης.

➤ Σχετικά με την ηλικιακή τους διάθρωση:

- το 54% των γυναικών που έχουν επισκεφθεί το κέντρο είναι ηλικίας 21-30 ετών, δηλαδή 465 γυναίκες,
- το 4,06% είναι κάτω των 20 ετών, δηλαδή 35 γυναίκες,
- το 24,4% είναι γυναίκες ηλικίας 31-40 ετών, δηλαδή 208 γυναίκες, και
- το 17,6% είναι γυναίκες ηλικίας 45 και άνω.

Τα τελευταία χρόνια παρατηρήθηκε μεγαλύτερη προσέλευση γυναικών 35-45 ετών, οι οποίες είτε έβγαιναν για πρώτη φορά στην αγορά εργασίας είτε επιδίωκαν επανένταξη, οπότε είχαν άμεση ανάγκη ενίσχυσης των επαγγελματικών προσόντων και αντιμετώπιζαν πολύ αυξημένα το πρόβλημα της ανεργίας κυρίως λόγω της ηλικίας τους, μιας και τα όρια της ηλικίας που θέτονται κάθε φορά στις προκηρύξεις του δημοσίου, αλλά και από ιδιώτες, είναι απαγορευτικά γι' αυτές.

➤ Σχετικά με την οικογενειακή κατάσταση:

- το 52,3% των γυναικών είναι ανύπαντρες, δηλαδή 450 γυναίκες,
- το 1,16% είναι οι ανύπαντρες μητέρες, δηλαδή 10 γυναίκες,
- το 4,65% είναι έγγαμες γυναίκες, δηλαδή 40 γυναίκες,
- το 29% είναι έγγαμες γυναίκες με παιδιά, δηλαδή 250 γυναίκες,
- το 10% είναι διαζευγμένες γυναίκες, δηλαδή 103 διαζευγμένες και χήρες γυναίκες.

➤ Σχετικά με το εκπαιδευτικό τους επίπεδο:

- το 35% των γυναικών έχουν Ανώτερη ή Ανώτατη Εκπαίδευση
- το 2,5% έχουν και Μεταπτυχιακές Σπουδές,
- το 25% έχει Μεταλυκειακή Εκπαίδευση,
- το 21 % έχει ολοκληρώσει τη Μέση Εκπαίδευση και
- το 7% έχει ολοκληρώσει Μέση Τεχνική Εκπαίδευση.

Παρατήρηση: Είναι σημαντικό εδώ να κάνουμε την επισήμανση ότι ένα ποσοστό 30% των γυναικών που είναι φιλόλογοι, δασκάλες, νηπιαγωγοί, βρεφονηπιαγωγοί, κοινωνικοί λειτουργοί κλπ. γενικά δηλ. έχουν κατεύθυνση σε επαγγέλματα που θεωρούνται παραδοσιακά γυναικεία και μόνο 40 γυναίκες, έχουν θετικής κατεύθυνσης ειδικότητες, δηλαδή μηχανικοί, φυσικοί, αρχιτέκτονες κλπ.

➤ Σχετικά με την διάρκεια ανεργίας:

Η μεγάλη πλειοψηφία των γυναικών που προσέγγισαν το κέντρο δηλώνουν άνεργες με διάρκεια ανεργίας μέχρι και ένα χρόνο.

➤ Σχετικά με τα εμπόδια που έχουν στην προσπάθεια τους να βρουν απασχόληση:

- το 50% δηλώνει σαν κύριο εμπόδιο τη μη ύπαρξη γνωριμιών που θα τους επέτρεπε την πρόσβαση τους σε θέση εργασίας,
- το 18% δηλώνει την έλλειψη προϋπηρεσίας,
- το 20% την έλλειψη συγκεκριμένων προσόντων που ζητούνται σήμερα στην αγορά εργασίας, και
- το 10%, δυσκολία σε σχέση με την φροντίδα των παιδιών .

5.6 Συνεργασία με άλλους φορείς

Το κέντρο έχει αναπτύξει από την αρχή της λειτουργίας του συνεργασία και με άλλους φορείς της περιοχής του και όχι μόνο:

- Δήμους και Δημοτικές Επιχειρήσεις (Ζωγράφου - Καισαριανής)
- Υπουργεία, ιδιαίτερα με το Υπουργείο Εργασίας
- Γενική Γραμματεία Ισότητας (8 Μαρτίου-Ημέρα Γυναίκας, ενημέρωση και κοινές συσκέψεις)
- Πανεπιστήμια
- ΟΑΕΔ (ενημέρωση για θέσεις εργασίας και ευρωπαϊκά προγράμματα)
- ΙΕΚ (θέματα κατάρτισης)
- ΕΟΜΜΕΧ (σχετικά με τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις της περιοχής)
- Επαγγελματικούς Συλλόγους (πληροφόρηση για θέματα ασφάλισης, συμβολαίων κ.α.)
- Γυναικείες Οργανώσεις (πληροφόρηση για θέματα ισότητας, δικαιωμάτων, κ.α.)
- Κοινωνικές Υπηρεσίες (όπως το Κέντρο Οικογενειών που διαθέτει ψυχολογική στήριξη σε οικογενειακά θέματα: γάμος, εφηβεία, λογοθεραπεία, κ.α.)
- Τοπικούς και Κοινωνικούς Φορείς
- Ευρωπαϊκά Προγράμματα και Δίκτυα

Επίσης, αξίζει να επισημάνουμε ότι το Κέντρο Πληροφόρησης και Υποστήριξης Γυναικών σε θέματα Απασχόλησης "ΔΙΩΝΗ" συνδέθηκε μέσω Τράπεζας Πληροφοριών με τα Κέντρα "ΔΙΩΝΗ" που λειτουργούν στους Δήμους Χολαργού, Λαμιέων, Αγ. Ι. Ρέντη, Ν. Ερυθραίας,. Σήμερα, απ' αυτά λειτουργούν μόνο τα δύο τελευταία.

5.7 Διακρατικές Συνεργασίες

Το κέντρο έχει να επιδείξει επίσης κάποιες διακρατικές συνεργασίες όπου ερευνήθηκαν και αξιοποιήθηκαν συμπεράσματα σχετικά με τους τρόπους, τις ιδιαιτερότητες, τις ανάγκες και την βελτίωση της πρόσβασης των γυναικών στην αγορά εργασίας. Στόχος ήταν η ανάπτυξη κοινής μεθοδολογίας και προϊόντων. Παράλληλα εξετάστηκαν η πολιτική και πολιτισμική φυσιογνωμία κάθε χώρας.

- 1) NEW CASTLE - Αγγλία
- 2) GRETA LEMAN - Γαλλία
- 3) ARKESIS - Ιταλία
- 4) CENFIM - Πορτογαλία
- 5) ITEC - Πορτογαλία

Οι διακρατικές συνεργασίες πάντοτε ωφελούν στην ανάπτυξη και στην ανταλλαγή γνώσεων και εμπειριών, από τις οποίες οι σύμβουλοι μπορούν να αντλήσουν χρήσιμες πληροφορίες για την αντιμετώπιση των γυναικείων προβλημάτων.

5.8 Οικονομικοί Πόροι

Τα έσοδα του Κέντρου "ΔΙΩΝΗ" προέρχονται από:

- ☞ Χρηματοδότηση από την Κοινοτική Πρωτοβουλία - Αξονας NOW
- ☞ Οικονομική συνεισφορά των Δήμων της κοινοπραξίας (Ζωγράφου - Καισαριανής) και της Δημοτικής Επιχείρησης Ανάπτυξης του Δήμου Ζωγράφου.

Το ύψος των εσόδων από την Κοινοτική Πρωτοβουλία NOW, που αφορά την λειτουργία του κέντρου, ανέρχεται ως εξής:

Κοινοτική Πρωτοβουλία	Διάρκεια	Ύψος Χρηματοδότησης
Πρόγραμμα NOW	26/11/92 - 31/12/94	11.100.000 Δρχ.
Κοινοτική Πρωτοβουλία Απασχόληση (Α' Φάση) - Αξονας NOW	01/01/95 – 31/12/97	25.051.000 Δρχ.
Κοινοτική Πρωτοβουλία Απασχόληση (Β' Φάση) - Αξονας NOW	01/04/98 – 31/12/00	22.510.000 Δρχ.

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω η βιωσιμότητα του Κέντρου δεν εξαρτάται αποκλειστικά από την υποβολή και έγκριση πρότασης στο πλαίσιο των Κοινοτικών Προγραμμάτων (όπως συμβαίνει με άλλα παρόμοια κέντρα). Η Δ.Ε.Α.ΔΗ.Ζ, από την στιγμή που πέρασε το Κέντρο "ΔΙΩΝΗ" στις υπηρεσίες της, αναλαμβάνει τα λειτουργικά έξοδά του και τους μισθούς του προσωπικού κατά 25%, όταν υπάρχει ευρωπαϊκό κονδύλιο, και ολοκληρωτικά όταν δεν υπάρχει (όπως επίσης και σε μεταβατικούς περιόδους, δηλ. στα ενδιάμεσα διαστήματα των Ευρωπαϊκών Προγραμμάτων).

5.9 Επίλογος

Ι Πολλές γυναίκες έχουν ήδη βρει απασχόληση μετά και την παρέμβαση του κέντρου ή εργάζονται γιατί αξιοποίησαν τις πληροφορίες του κέντρου και δραστηριοποιήθηκαν περισσότερο και διεκδίκησαν πιο αποτελεσματικά θέσεις εργασίας.

Αρκετές γυναίκες ενημερώθηκαν και παρακολούθησαν προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης και εξειδίκευσης με βάση τα ενδιαφέροντα που είχαν έτσι ώστε να μπορέσουν να διεκδικήσουν θέσεις εργασίας.

Τέλος, η διαδικασία συμβουλευτικής σε θέματα τεχνικών εξεύρεσης εργασίας, τόσο σε ατομικό όσο και σε ομαδικό επίπεδο, ήταν μια διαδικασία μέσα από την οποία οι γυναίκες αποκτούσαν περισσότερη αυτοπεποίθηση και γίνονταν περισσότερο έτοιμες για να διεκδικήσουν αποτελεσματικά θέσεις εργασίας. Με τις περισσότερες γυναίκες ακόμα και σήμερα υπάρχει επικοινωνία με ίδια ή με διαφορετικά αιτήματα.

Κλείνοντας, πρέπει να επισημάνουμε ότι το Κέντρο Πληροφόρησης και Υποστήριξης Γυναικών σε θέματα Απασχόλησης "ΔΙΩΝΗ" δεν λειτουργεί σήμερα με την μορφή που περιγράψαμε παραπάνω. Το ίδιο προσωπικό / σύμβουλοι απασχολούνται σήμερα (στον ίδιο χώρο) στο Γραφείο Ενημέρωσης Ανέργων & Επιχειρήσεων, πράγμα που σημαίνει ότι εξακολουθεί να υπάρχει ευαισθητοποίηση για τα γυναικεία προβλήματα, αφού ακόμα και μέσα από τη νέα μορφή του και τους Συμβούλους Απασχόλησης δε χάθηκαν πολύτιμες γνώσεις και εμπειρίες.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Βαρίκα Ελένη, *Η Εξέγερση των Κυριών. Η γένεση μιας φεμινιστικής συνείδησης στην Ελλάδα του 19^{ου} αι. (1833-1907)*, Ίδρυμα Έρευνας και Παιδείας, Αθήνα 1987.
- Βερβενιώτη Τασούλα, *Η γυναίκα της αντίστασης –Η είσοδος των Γυναικών στην πολιτική*, Εκδόσεις Οδυσσέας,
- Δαράκη Πέπη, *Το όραμα της ισοτιμίας των γυναικών*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1995.
- Δισερή Μαρία, *Η γυναικεία απασχόληση στην Ελλάδα –Η φτώχεια έχει γυναικείο πρόσωπο*, Περιοδικό Εργασία, Ιούνιος 1998.
- Ζιώγου-Καραστεργίου Σιδηρούλα, *Η μέση εκπαίδευση των κοριτσιών στην Ελλάδα (1830-1893)*, Εκδόσεις Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Αθήνα 1986.
- Κίνηση Δημοκρατικών Γυναικών, *Σύγχρονοι Προβληματισμοί του Γυναικείου Κινήματος*, Εκδόσεις της Κίνησης Δημοκρατικών Γυναικών, Αθήνα 1979.
- Κίτσου Αγάθη Δ., *Ιστορική Εξέλιξη του θεσμού της συνεκπαίδευσης των δύο φύλων στην Ελλάδα*, Παιδαγωγικές Μελέτες και Έρευνες, Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη Α.Ε., Θεσσαλονίκη 1993.
- Λεοντίδου Ευτυχία & Singrid R. Ammer, *Η Ελλάδα των Γυναικών*, Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα 1992.
- Μόσχου Σάσα, *Ιστορία του Ελληνικού Φεμινιστικού Κινήματος*, Χ.Ο., Αθήνα 1990.
- Μουσούρου Λουκία, *Γυναίκα και απασχόληση στην Ελλάδα και αλλού*, Εκδόσεις Εστία.
- Ντε Μπωβουάρ Σιμόν (Simone de Beauvoir), Copyright Editions Gallimard, 1952, - Εκδόσεις Γλάρος, 1979 για την ελληνική γλώσσα.
- Ξαραδάκη Κούλα, *Το Φεμινιστικό Κίνημα στην Ελλάδα -Πρωτοπόρες Ελληνίδες 1830-1936*, Εκδόσεις Γλάρος, Αθήνα 1988.
- Παναγιωτόπουλος Β., *Η βιομηχανική επανάσταση και η Ελλάδα. 1832-1871*, Ο Πολίτης 12, 1977.

- Πανταζή-Τζίφα Κωνσταντίνα, *Η θέση της γυναίκας στην Ελλάδα*, Εκδόσεις Λιβάνη & ΣΙΑ, Αθήνα 1984.
- Σκουτέρη-Διδασκάλου Νόρα, *Ανθρωπολογικά για το γυναικείο ζήτημα*, Σύγχρονα Θέματα, περ. 2 β', χρόνος 2^{ος}, τ. 5, 1971.
- Τάκαρη Ντίνα, *Η γυναίκα από την αρχαιότητα ως την τεχνολογική επανάσταση*, Χ.Ο., Αθήνα 1984.
- Τσουκάλας Κωνσταντίνος, *Εξάρτηση και αναπαραγωγή. Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1830-1922)*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1977.
- Εγκυκλοπαίδεια ΑΚΜΗ, Εκδόσεις Φάρος, Αθήνα 1987.
- "Πρώτη Έκθεση της Ελλάδος προς την Επιτροπή του ΟΗΕ για την εξάλειψη κάθε μορφής διάκρισης σε βάρος των γυναικών (Ν.1342/83)", Εκδόσεις Γενική Γραμματεία Ισότητας –Υπουργείο Προεδρίας της Κυβέρνησης, Αθήνα 1986.
- "Εθνική Έκθεση της Ελλάδας για το 4^ο Παγκόσμιο Συνέδριο του ΟΗΕ για τις γυναίκες (Πεκίνο), *Η κατάσταση των γυναικών στην Ελλάδα κατά τη δεκαετία 1984-1994*", Εκδόσεις Γενική Γραμματεία Ισότητας –Υπουργείο Εσωτερικών Δημόσιας Τάξης και Αποκέντρωσης, Αθήνα 1995.
- "4 & 5 Εθνική Έκθεση της Ελλάδας προς την Επιτροπή του ΟΗΕ για την Εξάλειψη κάθε μορφής Διάκρισης σε βάρος των γυναικών (1994-2000)", Εκδόσεις Γενική Γραμματεία Ισότητας –Υπουργείο Εσωτερικών Δημόσιας Τάξης και Αποκέντρωσης, Αθήνα 2000.
- Πρακτικά Ελληνογαλλικού Συνεδρίου: *Ανεργία, Εργασία, Εκπαίδευση-Κατάρτιση στην Ελλάδα και στη Γαλλία*, Εκδόσεις Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα 1998.
- Μελέτη Κ.Ε.Δ.Κ.Ε.-Ε.Ε.Τ.Α.Α., *Κοινωνική Πολιτική και Τοπική Αυτοδιοίκηση*, Εκδόσεις ΕΕΤΑΑ, Αθήνα 1995.
- Μελέτη: *Οι Δομές για την Ισότητα στην Τοπική Αυτοδιοίκηση*, Εκδόσεις ΕΕΤΑΑ, Αθήνα 1999.
- Εγχειρίδιο: *Προώθηση Πολιτικών Ισότητας των δύο φύλων στην Αυτοδιοίκηση*, Εκδόσεις ΕΕΤΑΑ, Αθήνα 1998.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Πίνακες για:

- ✓ το Εργατικό Δυναμικό
- ✓ την Ανεργία
- ✓ την Μερική Απασχόληση
- ✓ τις Αμοιβές
- ✓ το Επίπεδο Εκπαίδευσης
- ✓ το Δημόσιο Τομέα
- ✓ κ.α.

των γυναικών και αντρών στην Ελλάδα
(από το 1975 έως σήμερα)

Πίνακας 1

ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΥΝΑΜΙΚΟ (14 ΕΤΩΝ ΚΑΙ ΑΝΩ) ΚΑΤΑ ΦΥΛΟ ΚΑΙ ΠΟΣΟΣΤΟ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΣΤΙΣ ΑΣΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΗΜΙΑΣΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΕΚΑΕΤΙΑ 1975-1985

ΕΤΟΣ	ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΥΝΑΜΙΚΟ	ΑΝΔΡΕΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ ΓΥΝΑΙΚΩΝ
1975	1.923.449	1.454.134	469.315	24,4
1976	1.928.350	1.446.967	481.367	25,0
1977	1.983.100	1.485.867	497.235	25,1
1978	2.028.967	1.502.033	526.933	26,0
1979	2.080.199	1.533.567	546.632	26,3
1980	2.274.250	1.660.275	613.975	27,0
1981	2.410.000	1.725.200	694.800	28,5
1982	2.507.800	1.769.000	738.800	29,5
1983	2.577.800	1.748.500	829.300	32,2
1984	2.603.400	1.750.300	853.100	32,8
1985	2.672.461	1.771.939	900.522	33,7

ΠΗΓΗ: Ε.Σ.Υ.Ε. Έρευνα απασχόλησης εργατικού δυναμικού, έτη 1975, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83.

Πίνακας 2

ΠΟΣΟΣΤΙΑΙΑ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΗΛΙΚΙΑΣ 15 ΕΤΩΝ ΚΑΙ ΑΝΩ, ΚΑΤΑ ΦΥΛΟ ΚΑΙ Η ΑΝΑ 100 ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ ΦΥΛΟΥ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΤΗΝ ΕΡΓΑΣΙΑ ΣΤΙΣ ΑΣΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΗΜΙΑΣΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ

ΕΤΟΣ	ΠΛΥΘΗΣΜΟΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΝΔΡΩΝ	ΠΟΣΟΣΤΟ ΓΥΝΑΙΚΩΝ	ΕΡΓΑΖΟΝΤΑΙ ΑΝΑ 100 ΑΝΔΡΕΣ	ΕΡΓΑΖΟΝΤΑΙ ΑΝΑ 100 ΓΥΝΑΙΚΕΣ
1975	4.363.616	46,8	53,2	71,0	20,1
1976	4.392.233	46,7	53,3	70,3	20,5
1977					
1978	4.553.000	47,0	53,0	70,0	21,8
1979	4.664.648	47,0	53,0	69,9	22,1
1980	5.015.650	46,9	53,1	70,5	23,0
1981	5.190.800	46,9	53,1	70,8	25,1
1982	5.265.600	47,2	52,8	71,0	26,5
1983	5.219.000	47,0	53,0	71,1	29,8
1984	5.255.500	47,0	53,0	70,9	30,5
1985	5.457.000	46,9	53,1	69,1	31,0

ΠΗΓΗ: Ε.Σ.Υ.Ε. , Έρευνα απασχόλησης εργατικού δυναμικού, έτη 1975, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83.

Πίνακας 3

ΠΟΣΟΣΤΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΕΝΕΡΓΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ 15 ΕΤΩΝ
ΚΑΙ ΑΝΩ ΑΝΑ ΟΜΑΔΑ ΗΛΙΚΙΑΣ ΕΠΙ ΤΟΥ ΣΥΝΟΛΟΥ
ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΤΗΣ ΟΜΑΔΑΣ, ΚΑΤΑ ΦΥΛΟ
ΣΤΙΣ ΑΣΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΗΜΙΑΣΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ

<u>ΟΜΑΔΕΣ</u> <u>ΗΛΙΚΙΩΝ</u>	<u>ΓΥΝΑΙΚΕΣ</u>				<u>ΑΝΔΡΕΣ</u>	
	1975	1980	1984	1985	1975	1985
14-ΕΤΩΝ	5,7	3,3	3,5	3,8	8,3	5,9
15-19	17,7	16,2	20,2	18,9	29,6	17,0
20-24	35,8	36,4	48,4	49,2	54,8	68,8
25-29	31,9	37,2	50,7	52,8	92,4	94,2
30-44	25,5	31,2	43,7	45,5	96,8	97,1
45-64	15,9	19,8	24,1	24,7	82,2	77,0
65 άνω	1,5	1,7	1,8	1,8	14,4	9,0

ΠΗΓΗ: Ε.Σ.Υ.Ε., Έρευνα εργατικού δυναμικού
1975, 1980, 1984, 1985.

Πίνακας 4

ΑΡΙΘΜΟΣ ΑΝΕΡΓΩΝ, ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΝΕΡΓΙΑΣ, ΚΑΙ ΠΟΣΟΣΤΟ
ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΣΤΟΥΣ ΑΝΕΡΓΟΥΣ
ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΥΝΑΜΙΚΟ

ΕΤΟΣ	ΑΝΕΡΓΟΙ	ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΝΕΡΓΙΑΣ	% ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΣΤΟΥΣ ΑΝΕΡΓΟΥΣ	% ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΣΤΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΥΝΑΜΙΚΟ
1975	49.966	2,6	26,3	24,4
1976	38.067	2,0	34,6	25,0
1977	30.950	1,6	44,0	25,1
1978	35.500	1,7	43,4	26,0
1979	37.850	1,8	46,5	26,3
1980	63.525	2,8	44,8	27,0
1981	133.800	5,6	45,8	28,8
1982	178.900	7,1	45,2	29,5
1983	262.400	10,2	52,0	32,2
1984	275.000	10,6	52,4	32,8
1985	271.442	10,2	54,4	33,7

ΠΗΓΗ: Ε.Σ.Υ.Ε. Έρευνα απασχόλησης εργατικού δυναμικού,
έτη 1975, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85.

Πίνακας 5

ΑΡΙΘΜΟΣ ΑΝΕΡΓΩΝ, ΚΑΤΑ ΦΥΛΟ ΚΑΙ ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΝΕΡΓΙΑΣ ΣΤΟ ΙΔΙΟ ΦΥΛΟ

ΕΤΟΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ			ΑΝΔΡΕΣ		
	ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΥΝΑΜΙΚΟ	ΑΝΕΡΓΕΣ	%	ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΥΝΑΜΙΚΟ	ΑΝΕΡΓΟΙ	%
1975	369.315	13.141	2,8	1.454.134	36.825	2,5
1980	613.975	28.459	4,6	1.660.275	35.066	2,1
1984	853.100	143.000	16,8	1.750.300	132.000	7,5
1985	900.522	147.664	16,4	1.771.939	123.778	7,0

Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε. Έρευνα Εργατικού δυναμικού,
1975, 1980, 1984, 1985 (αδημοσίευτα στοιχεία).

Πίνακας 6

ΩΡΕΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΒΔΟΜΑΔΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ, ΚΑΤΑ ΦΥΛΟ, ΠΟΣΟΣΤΙΑΙΑ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΚΑΤΑ ΟΜΑΔΑ

ΕΤΟΣ	ΦΥΛΟ	ΣΥΝΟΛΟ	0	1-19	20-34	35 και άνω
1975	ΑΝΔΡΕΣ	100	2,2	1,0	5,0	91,8
	ΓΥΝΑΙΚΕΣ	100	3,6	2,6	9,7	84,1
1979	ΑΝΔΡΕΣ	100	3,0	0,9	5,5	90,6
	ΓΥΝΑΙΚΕΣ	100	4,7	2,5	12,0	80,8
1982	ΑΝΔΡΕΣ	100	3,8	3,6	12,0	80,6
	ΓΥΝΑΙΚΕΣ	100	6,2	6,4	18,3	69,1
1983	ΑΝΔΡΕΣ	100	2,8	3,3	11,1	82,8
	ΓΥΝΑΙΚΕΣ	100	4,3	7,1	17,4	71,2
1984	ΑΝΔΡΕΣ	100	2,6	3,7	13,5	80,2
	ΓΥΝΑΙΚΕΣ	100	4,8	7,4	19,3	68,5

ΠΗΓΗ: Ε.Σ.Υ.Ε. Έρευνα απασχόλησης
1975, 1979, 1982, 1983, 1984.

Πίνακας 7

ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΟΙ ΚΑΤΑ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΦΥΛΟ ΤΟ 1985

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ	ΣΥΝΟΛΟ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ	%	ΑΝΔΡΕΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ	%
ΓΕΩΡΓΙΑ, ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΑ, ΔΑΣΗ, ΘΗΡΑ, ΑΛΙΕΙΑ	215.778	84.553	11,2	131.225	8,0
ΟΡΥΧΕΙΑ	16.284	1.090	0,1	15.194	0,9
ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΒΙΟΤΕΧΝΙΑ	585.262	166.654	22,1	418.611	25,4
ΗΛΕΚΤΡΙΣΜΟΣ ΦΩΤΑΕΡΙΟ-ΥΔΡΕΥΣΗ	26.571	3.406	0,5	23.165	1,4
ΟΙΚΟΔΟΜΗΣΕΙΣ ΔΗΜ.ΕΡΓΑ	181.984	1.976	0,3	180.008	10,9
ΕΜΠΟΡΙΟ ΕΣΤΙΑΤΟΡΙΑ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑ	468.757	163.588	21,7	305.169	18,5
ΜΕΤΑΦΟΡΕΣ ΑΠΟΘΗΚΕΥΣΕΙΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΕΣ	213.734	23.234	3,1	190.500	11,6
ΤΡΑΠΕΖΕΣ ΑΣΦΑΛΕΙΕΣ ΥΠΟΘ.ΑΚΙΝΗΤΩΝ	128.772	47.966	6,4	80.806	4,9
ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ	563.122	259.860	34,5	303.262	18,4
ΔΕΝ ΔΗΛΩΣΑΝ		408	0,1	340	0,0
ΣΥΝΟΛΟ	2.401.017	752.736	100	1.648.281	100

ΠΗΓΗ: Ε.Σ.Υ.Ε. Έρευνα εργατικού δυναμικού,
1985 (αδημοσίευτα στοιχεία).

Πίνακας 8

ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΕΣ ΣΤΟΥΣ ΒΑΣΙΚΟΥΣ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΥΣ ΤΟΜΕΙΣ ΣΤΙΣ ΑΣΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΗΜΙΑΣΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ

ΕΤΟΣ	ΣΥΝ.	ΠΡΩΤΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ	ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ	ΤΡΙΤΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ	ΔΕ ΔΗΛΩΣΑΝ
1975	100	10,1	30,2	39,6	0,1
1977	100	8,2	31,7	60,0	0,1
1979	100	6,6	30,6	62,6	0,1
1981	100	10,2	27,1	62,7	0,1
1983	100	11,5	24,5	63,9	0,1
1985	100	11,3	22,9	65,7	0,1

ΠΗΓΗ: Ε.Σ.Υ.Ε. Έρευνα απασχόλησης εργατικού δυναμικού,
έτη 1975, 77, 79, 81, 83, 85.

Πίνακας 9

**ΠΟΣΟΣΤΙΑΙΑ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΣ ΕΝΕΡΓΩΝ
ΚΑΤΑ ΒΑΣΙΚΟΥΣ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΥΣ ΤΟΜΕΙΣ ΚΑΙ ΦΥΛΟ
ΣΥΝΟΛΟ ΧΩΡΑΣ – ΣΥΝΟΛΟ ΠΕΡΙΟΧΩΝ**

ΕΤΟΣ	ΦΥΛΟ	ΑΡΙΘΜΟΣ	ΣΥΝΟΛΟ	ΠΡΩΤΟΓΕΝΗΣ ΜΕΤΑΒΟΛΗ		ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΗΣ ΜΕΤΑΒΟΛΗ		ΤΡΙΤΟΓΕΝΗΣ ΜΕΤΑΒΟΛΗ	ΔΕ ΔΗΛΩΣΑΝ	
1971	ΑΝΔΡΕΣ	2.329.588	100	36,6		28,4		33,9		1,1
	ΓΥΝΑΙΚΕΣ	905.408	100	53,0		17,1		25,6		4,3
1981	ΑΝΔΡΕΣ	2.584.582	100	27,1	-9,5	32,1	-3,7	38,6	+4,7	2,2
	ΓΥΝΑΙΚΕΣ	959.215	100	30,6	-22,4	19,5	+2,4	46,9	+21,3	3,0

ΠΗΓΗ: Ε.Σ.Υ.Ε. Αποτελέσματα απογραφής πληθυσμού-κατοικιών 1971,1981.

Πίνακας 10

**ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΚΑΤΑ ΟΜΑΔΕΣ ΑΤΟΜΙΚΩΝ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ
- ΕΞΕΛΙΞΗ ΣΤΗ ΔΕΚΑΕΤΙΑ 1975-1984**

ΕΤΟΣ	ΣΥΝ.	ΥΠΑΛΛΗΛΟΙ ΓΡΑΦΕΙΟΥ Κ.Α	ΕΜΠΟΡΟΙ ΠΩΛΗΤΡΙΕΣ	ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΕΣ ΣΤΗ ΠΑΡΟΧΗ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ	ΓΕΩΡΓΟΙ- ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΟΙ ΔΑΣΟΚΟΜΟΙ Κ.Α	ΤΕΧΝΙΤΕΣ ΕΡΓΑΤΡΙΕΣ(ΕΚΤΟΣ ΓΕΩΡΓΙΑΣ)ΧΕΙΡ/ΕΣ ΜΕΤΑΦ.ΜΕΣΩΝ	ΔΕΝ ΜΠΟΡΟΥΝ ΝΑ ΚΑΤΑΡΤΙΣΟΥΝ ΚΑΤΑΛΟΓΟ
1975	456.106 100	92.700 20,3	56.499 12,4	69.866 15,3	45.450 10,0	119.767 26,3	280 0,1
1976	468. 100	92.799 19,8	55.583 11,9	72.084 15,0	42.233 9,0	131.167 28,0	169 0,0
1977	283.603 100	102.433 21,2	57.735 11,9	69.933 14,5	38.633 8,0	133.668 27,6	7 0,0
1978	511.518 100	109.817 21,5	67.249 13,1	73.717 14,4	36.733 7,2	135.583 26,5	133 0,0
1979	529.050 100	117.734 22,3	72.250 13,7	74.434 14,0	33.917 6,4	135.434 25,6	67 0,0
1980	585.525 100	127.450 21,8	80.225 13,7	82.125 14,0	51.725 8,8	136.800 23,4	425 0,1
1981	633.500 100	137.100 21,0	84.200 13,3	88.300 13,9	63.200 10,0	141.100 22,3	300 0,0
1982	658.000 100	141.600 21,5	85.300 13,0	101.300 15,4	60.900 9,3	143.400 21,8	800 0,0
1983	692.700 100	144.500 20,9	92.900 13,4	104.700 15,1	78.100 11,3	138.900 20,1	600 0,1

ΠΗΓΗ: Ε.Σ.Υ.Ε., Έρευνα Απασχόλησης 1975, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83.

Πίνακας 11

**ΘΕΣΗ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΣΤΟ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ ΣΤΙΣ ΑΣΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΗΜΙΑΣΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΚΑΙ
ΠΟΣΟΣΤΙΑΙΑ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΕΠΙ ΣΥΝΟΛΟΥ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΣ**

ΕΤΟΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΕΡΓΟΔΟΤΡΙΕΣ	%	ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΕΣ ΓΙΑ ΔΙΚΟ ΤΟΥΣ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟ	%	ΣΥΜΒΟΗΘΟΥΝΤΕΣ ΚΑΙ ΜΗ ΑΜΕΙΒΟΜΕΝΕΣ ΩΣ ΜΕΛΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ	%	ΜΙΣΘΩΤΕΣ (με μισθό ή ημερομίσθ.)	%
1975	4.583	4,4	64.517	12,0	80.216	74,0	316.783	26,3
1976	5.051	4,7	53.334	12,1	77.183	74,7	332.617	26,8
1977	5.132	4,7	52.984	11,8	76.051	75,0	349.433	27,1
1978	5.499	4,6	56.099	12,2	81.567	76,1	368.334	28,2
1979	5.416	4,6	59.699	12,6	84.651	75,9	379.282	28,3
1980	7.950	5,7	67.100	12,9	104.500	75,8	405.975	28,4
1981	13.700	7,3	83.900	16,5	97.800	79,3	438.200	29,9
1982	12.800	7,1	87.500	16,6	98.000	75,0	459.700	30,8
1983	12.500	7,7	90.600	17,0	126.300	77,3	463.500	31,9

ΠΗΓΗ: Ε.Σ.Υ.Ε., ΕΡΕΥΝΑ ΕΡΓΑΤΙΚΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ 1975,76,77,78,79,80,81,82,83.

Πίνακας 12

ΘΕΣΗ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΣΤΟ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ ΣΤΙΣ ΑΣΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΗΜΙΑΣΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ

ΕΤΟΣ	ΣΥΝΟΛΟ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΕΡΓΟΔΟΤΡΙΕΣ	%	ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΕΣ ΓΙΑ ΔΙΚΟ Τους ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟ	%	ΣΥΜΒΟΗΘΟΥΝ- ΤΕΣ ΚΑΙ ΜΗ ΑΜΟΙΒΟΜΕΝΕΣ ΩΣ ΜΕΛΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ	%	ΜΙΣΘΩΤΕΣ (με μισθό ή ημερομίσθιο)	%
1975	100	4.583	1,0	54.517	12,0	80.216	17,6	316.283	69,4
1976	100	5.051	1,1	53.334	11,4	77.183	16,5	332.617	71,0
1977	100	5.132	1,1	52.984	11,0	76.051	15,7	349.433	72,2
1978	100	5.499	1,1	56.099	11,0	81.567	15,9	368.334	72,0
1979	100	5.416	1,0	59.699	11,3	84.651	16,0	379.282	71,7
1980	100	7.950	1,4	67.100	11,5	104.500	17,8	405.975	69,3
1981	100	13.700	2,2	83.900	13,2	97.800	15,4	438.200	69,2
1982	100	12.800	1,9	87.500	13,3	98.000	14,9	459.700	69,9
1983	100	12.500	1,8	90.600	13,1	126.300	18,2	463.500	66,9

ΠΗΓΗ: Ε.Σ.Υ.Ε., ΕΡΕΥΝΑ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ ΕΡΓΑΤΙΚΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ 1975,76,77,78,79,80,81,82,83.

Πίνακας 13

**ΜΕΣΟΙ ΕΤΗΣΙΟΙ ΟΡΟΙ ΑΠΟΔΟΧΩΝ ΑΝΔΡΩΝ ΚΑΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ
- ΑΜΟΙΒΗ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΩΣ ΠΟΣΟΣΤΟ ΤΗΣ ΑΜΟΙΒΗΣ ΤΩΝ ΑΝΔΡΩΝ**

Μ.Ε.Ο. μηνιαίων αποδοχών υπαλλήλων λιανικού εμπορίου		%	Μ.Ε.Ο. μηνιαίων αποδοχών υπαλλήλων σε βιομηχ. βιοτεχνικά καταστήματα με 10 και άνω απασχολούμενους		%	Μ.Ε.Ο. ωραίων αποδοχών εργατών σε βιομηχ. βιοτεχνικά επαγγέλματα με 10 και άνω απασχολούμενους		%
ΑΝΔΡΩΝ	ΓΥΝΑΙΚΩΝ		ΑΝΔΡΩΝ	ΓΥΝΑΙΚΩΝ		ΑΝΔΡΩΝ	ΓΥΝΑΙΚΩΝ	
7.063	5.150	72,9	12.706	6.962	54,5	39,3	27,3	69,5
8.838	6.508	73,6	15.525	8.622	55,5	50,5	35,5	70,3
10.613	7.811	73,6	18.567	10.489	56,5	61,7	42,4	68,7
13.102	9.393	71,7	22.119	12.517	56,6	76,4	52,8	69,1
15.772	11.025	69,9	26.246	14.942	56,9	93,1	63,3	68,0
18.975	13.227	69,7	31.957	18.290	57,2	118,3	80,2	67,8
23.462	16.084	68,6	40.045	22.608	56,4	150,5	101,1	67,2
30.809	22.984	74,6	48.594	29.328	60,4	195,3	142,8	73,1
36.674	28.532	77,8	55.925	33.570	60,0	233,1	174,0	74,6
51.959	37.706	72,6	75.004	45.442	60,6	311,1	237,2	76,2
60.651	44.352	73,1	87.980	56.484	64,2	366,0	286,4	78,3

**ΠΗΓΗ : Ε.Σ.Υ.Ε. ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΕΠΕΤΗΡΙΔΑ
ΓΙΑ ΤΑ ΕΤΗ 1984 ΚΑΙ 1985 (ΤΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΙΝΑΙ ΤΟΥ ΤΡΙΤΟΥ ΤΡΙΜΗΝΟΥ).**

Πίνακας 14

ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΕΝΕΡΓΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΚΑΤΑ ΒΑΘΜΟ ΑΣΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

ΠΕΡΙΟΧΕΣ	ΕΤΟΣ	ΣΥΝ	Πτυχίο Ανώτατης σχολής	Έχουν φοιτήσει ή φοιτούν σε Ανώτατη Σχολή	Πτυχίο Ανωτέ- ρας Σχολής	Απόλυ- τήριο Μέσης Εκπαίδ.	Απολυ- τήριο Γ' τάξης Γυμνα- σίου	Απολυ- τήριο Δημοτι- κού	Δεν τελείω- σαν το Δημοτι- κό	Δεν δήλω- σαν επίπεδο
ΑΣΤΙΚΕΣ	1971 1981	100 100	8,5 12,9	(1,5)	7,4	26,8 35,2	(5,7)	42,1 34,3	20,4 9,9	2,2 0,2
ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΑ	1971 1981	100	14,1		6,6	39,6		31,6	7,9	0,2
ΘΕΣΣ/ΝΙΚΗ	1971 1981	100	14,0		6,8	31,9		38,2	9,0	0,1
ΗΜΙΑΣΤΙΚΕΣ	1971 1981	100 100	4,5 6,3		5,8	5,8 15,9		43,1 45,9	41,6 25,8	5,0 0,4
ΑΓΡΟΤΙΚΕΣ	1971 1981	100 100	1,3 1,5		2,4	1,0 6,5		41,6 49,9	48,5 39,5	7,5 0,2

ΠΗΓΗ : Ε.Σ.Υ.Ε., ΑΠΟΓΡΑΦΗ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΚΑΤΟΙΚΙΩΝ 1971,1981.

Πίνακας 21

<u>ΜΟΝΟΨΗΦΙΕΣ ΟΜΑΔΕΣ</u> <u>ΑΤΟΜΙΚΩΝ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ</u>	1985	
	Σύνολο	A
Σύνολο	3587300	2370400
- Επιστήμονες και ελεύθεροι επαγγελματίες	394800	243200
- Δ/ντες και ανώτερα διοικητικά στελέχη	63900	55600
-Υπάλληλοι γραφείου	340400	178900
- Εμποροι και πωλητές	362300	238800
- Απασχ. στη παροχή υπηρεσιών	322100	188500
- Γεωργοί, κτηνοτρόφοι, δασοκόμοι, αλιείς	1037700	577900
- Τεχνίτες, εργάτες	1044500	866700
- Πρόσωπα μη δυν να κατ/γούν	21600	20800

1992

Γ	% Γ	Σύνολο	A	Γ	% Γ
1216900	33,9	3684501	2403161	1281340	34,8
151600	37,3	480311	267766	212545	44,3
8300	13,0	69483	61072	8411	12,1
161500	47,4	418288	202159	216129	51,7
123500	34,1	450396	282540	167856	37,3
133600	41,5	366285	205377	160908	43,9
459800	44,3	811269	473801	337468	41,6
177800	17,0	1064553	888944	175609	16,5
800	3,7	23917	21503	2414	10,1

Πίνακας 22

	1985		1992		ΑΠΟΛΥΤΗ ΜΕΤΑΒΟΛΗ 85-92		% ΜΕΤΑΒΟΛΗ 85-92	
	Α	Γ	Α	Γ	Α	Γ	Α	Γ
ΜΟΝΟΨΗΦΙΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΑΤΟΜΙΚΩΝ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ								
Σύνολο	2370400	1216900	2403161	1281340	32761	64440	1,4	5,3
Επιστήμονες και ελεύθεροι επαγγελματίες	243200	151600	267766	212545	24566	60945	13,5	40,2
Δ/ντες και ανώτερα διοικητικά στελέχη	55600	8300	61072	8411	5472	111	9,8	1,3
Υπάλληλοι γραφείου	178900	161500	202159	216129	23259	54629	13,0	33,8
Έμποροι και πωλητές	238800	123500	282540	167865	43740	44356	18,3	35,9
Απασχόληση στη παροχή υπηρεσιών	188500	133600	205377	160908	16877	27308	9,0	20,4
Γεωργοί κτηνοτρόφοι δασοκόμοι αλιείς	577900	459800	473801	337468	-104099	-122332	-18,0	-26,6
Τεχνίτες εργάτες	866700	177800	888944	175609	22244	-2191	2,6	-1,2
Πρόσωπα μη δυν. να κατ/φούν	20800	800	21503	2414	703	1614	3,4	201,8

Πίνακας 23

ΘΕΣΗ ΣΤΟ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ ΚΑΤΑ ΦΥΛΟ-ΜΕΤΑΒΟΛΗ 1985-1993

<u>ΘΕΣΗ ΣΤΗΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ</u>	1985		1993		Μεταβολή 85-93	
	A	Γ	A	Γ	A	Γ
Εργοδότης	6,9	1,3	9,7	2,7	2,8	1,4
Αυτοαπασχολούμενος	37,2	18,7	33,0	17,0	-4,2	-1,7
Μισθωτός	51,0	46,0	52,3	55,0	1,2	9,1
Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση	4,8	34,0	5,1	25,3	0,2	-8,7
Σύνολο	100	100	100	100		

Πίνακας 24

1985

ΘΕΣΗ ΣΤΗΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ	Σύνολο	A
Σύνολο	3587800	2370700
Εργοδότης	180100	163700
Αυτοαπασχολούμενος	1109500	882300
Μισθωτός	1769800	1210100
Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση	528400	114600

1993

Γ	% Γ	Σύνολο	A	Γ	% Γ
1217100	33,9	3720179	2419472	1300707	35,0
16400	9,1	268892	233724	35168	13,1
227200	20,5	1019390	798456	220934	21,7
559700	31,6	1980727	1264836	715891	36,1
413800	78,3	451170	122457	328713	72,9

Πίνακας 25

ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΟΙ

Κλίμακα ηλικίας	1985		1993		Απόλυτη Μεταβολή 85-93		%	
	A	Γ	A	Γ	A	Γ	A	Γ
Σύνολο	141800	1217300	2419472	1300707	48472	83407	2,0	6,9
14 ετών	500	3700	2927	1889	-4173	-1811	-58,8	-48,9
15-19	17400	50400	53615	30374	-29585	-20026	-35,6	-39,7
20-24	34000	112600	182024	126512	26324	13912	16,9	12,4
25-29	24500	149500	274376	183668	13576	34168	5,2	22,9
30-44	37100	438800	923606	531364	65206	92564	7,6	21,1
45-64	27800	424400	903127	394229	-17773	-30171	-1,9	-7,1
64+	500	37900	79797	32672	-5103	-5228	-6,0	-13,8

Πίνακας 26

ΑΝΕΡΓΟΙ

	1985		1993		Απόλυτη Μεταβολή 85-93		% Μεταβολή 85-93	
Κλίμακα ηλικίας	A	Γ	A	Γ	A	Γ	A	Γ
Σύνολο	141800	161900	164520	233679	22720	71779	16,0	44,3
14 ετών	500	600	521	599	21	-1	4,2	-0,2
15-19	17400	29800	14946	31638	-2454	1838	-14,1	6,2
20-24	34000	46900	45074	69068	11074	22168	32,6	47,3
25-29	24500	29000	30882	43775	6382	14775	26,0	50,9
30-44	37100	39900	41180	66755	4080	26855	11,0	67,3
45-64	27800	15500	31196	21645	3396	6145	12,2	39,6
64+	500	200	721	198	221	-2	44,2	-1,0

Πίνακας 27

ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣΗ-ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ 1985-1993

ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΥΝΑΜΙΚΟ	1985		1993		% ΜΕΤΑΒΟΛΗ 85-93	
ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ	A	Γ	A	Γ	A	Γ
Σύνολο	100	100	100	100	-	-
Εχουν μεταπτυχιακό τίτλο σπουδών			0,3	0,2	-	-
Πτυχιούχοι Ανωτάτων Σχολών	9,1	10,0	11,4	14,4	2,3	4,4
Πτυχιούχοι Αν.Τεχν.Επαγ.Σχολών			5,4	7,2	-	-
Εχουν απολυτήριο Μέσης Εκπαίδευσης	18,6	23,6	25,6	28,4	7,0	4,8
Εχουν ενδεικτικό Γ' Τάξεως Μέσης Εκπ.	8,5	4,7	11,4	7,2	2,9	2,5
Απολυτήριο Δημοτικού	54,4	44,4	41,6	36,0	-12,8	-8,5
Ενδεικτικό μιας τάξης του Δημοτικού	7,2	11,4	3,2	4,5	-4,0	-6,9
Δεν πήγε καθόλου σχολείο	1,3	4,8	1,0	2,1	-0,3	-2,7

Πίνακας 28

ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ-ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ 1985-1993

ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΟΙ	1985		1993		% ΜΕΤΑΒΟΛΗ 85-93	
ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ	Α	Γ	Α	Γ	Α	Γ
Σύνολο	100	100	100	100	-	-
Εχουν μεταπτυχιακό τίτλο σπουδών			0,3	0,2	-	-
Πτυχιούχοι Ανωτάτων Σχολών	9,3	10,2	11,5	14,8	2,3	4,6
Πτυχιούχοι Αν.Τεχν.Επαγ.Σχολών			5,3	6,7	-	-
Εχουν απολυτήριο Μέσης Εκπαίδευσης	18,0	20,8	24,9	25,9	7,0	5,1
Εχουν ενδεικτικό Γ' Τάξεως Μέσης Εκπ.	8,2	4,0	11,2	6,5	3,0	2,4
Απολυτήριο Δημοτικού	55,2	46,5	42,4	38,4	-12,7	-8,1
Ενδεικτικό μιας τάξης του Δημοτικού	7,4	12,5	3,4	5,1	-4,1	-7,4
Δεν πήγε καθόλου σχολείο	1,3	5,3	0,9	2,3	-0,4	-3,0

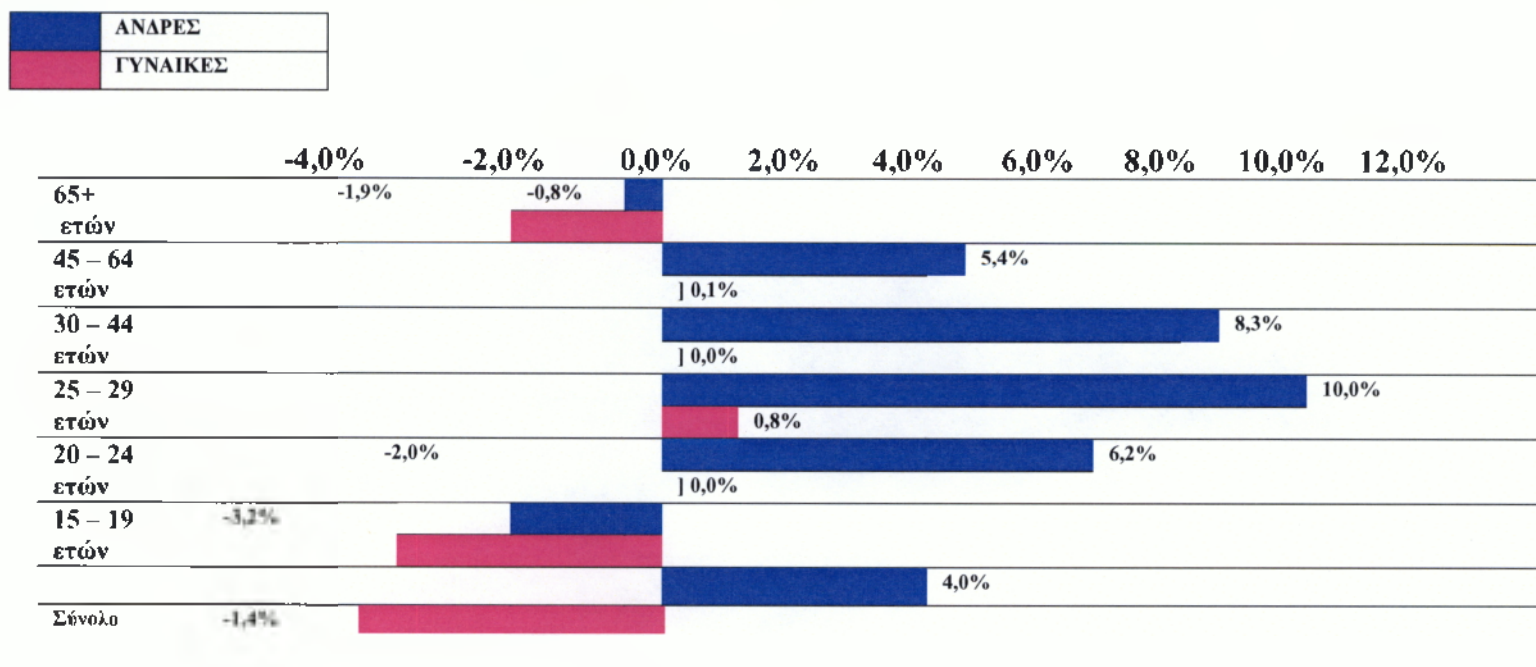
Πίνακας 29

ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ-ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ 1985-1993

ΑΝΕΡΓΟΙ	1985		1993		% ΜΕΤΑΒΟΛΗ 85-93	
ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ	Α	Γ	Α	Γ	Α	Γ
Σύνολο	100	100	100	100	-	-
Έχουν μεταπτυχιακό τίτλο σπουδών	6,7	8,3	0,3	0,1	-	-
Πτυχιούχοι Ανωτάτων Σχολών	3,3	4,0	9,3	12,1	6,0	8,1
Πτυχιούχοι Αν.Τεχν.Επαγ.Σχολών	13,0	9,5	8,1	10,0	-	-
Έχουν απολυτήριο Μέσης Εκπαίδευσης	41,6	28,8	35,9	41,9	-5,7	13,2
Έχουν ενδεικτικό Γ' Τάξεως Μέσης Εκπ.	4,1	3,5	14,5	11,3	10,4	7,7
Απολυτήριο Δημοτικού	1,1	1,2	29,0	22,3	27,9	21,1
Ενδεικτικό μιας τάξης του Δημοτικού			1,6	1,2	1,6	1,2
Δεν πήγε καθόλου σχολείο			1,0	1,0	1,0	1,0

Πίνακας 30

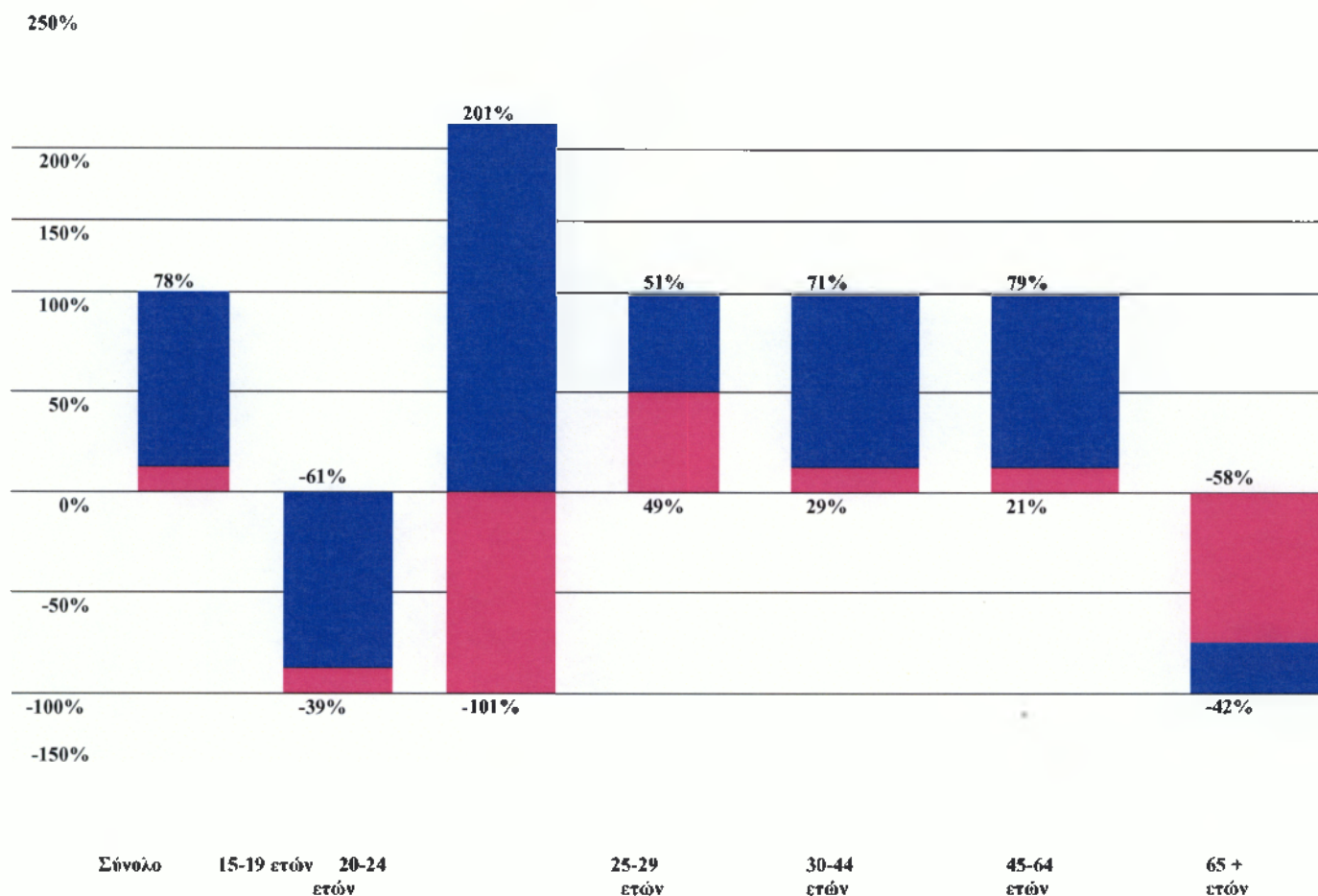
**ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΠΟΣΟΣΤΟΥ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ ΣΤΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΥΝΑΜΙΚΟ
ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑΚΗ ΟΜΑΔΑ ΚΑΙ ΦΥΛΟ, 1993-1999**

ΠΗΓΗ: Ε.Σ.Υ.Ε., ΕΡΕΥΝΑ ΕΡΓΑΤΙΚΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ 1993,1999 - ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΚΕΘΙ

Πίνακας 31

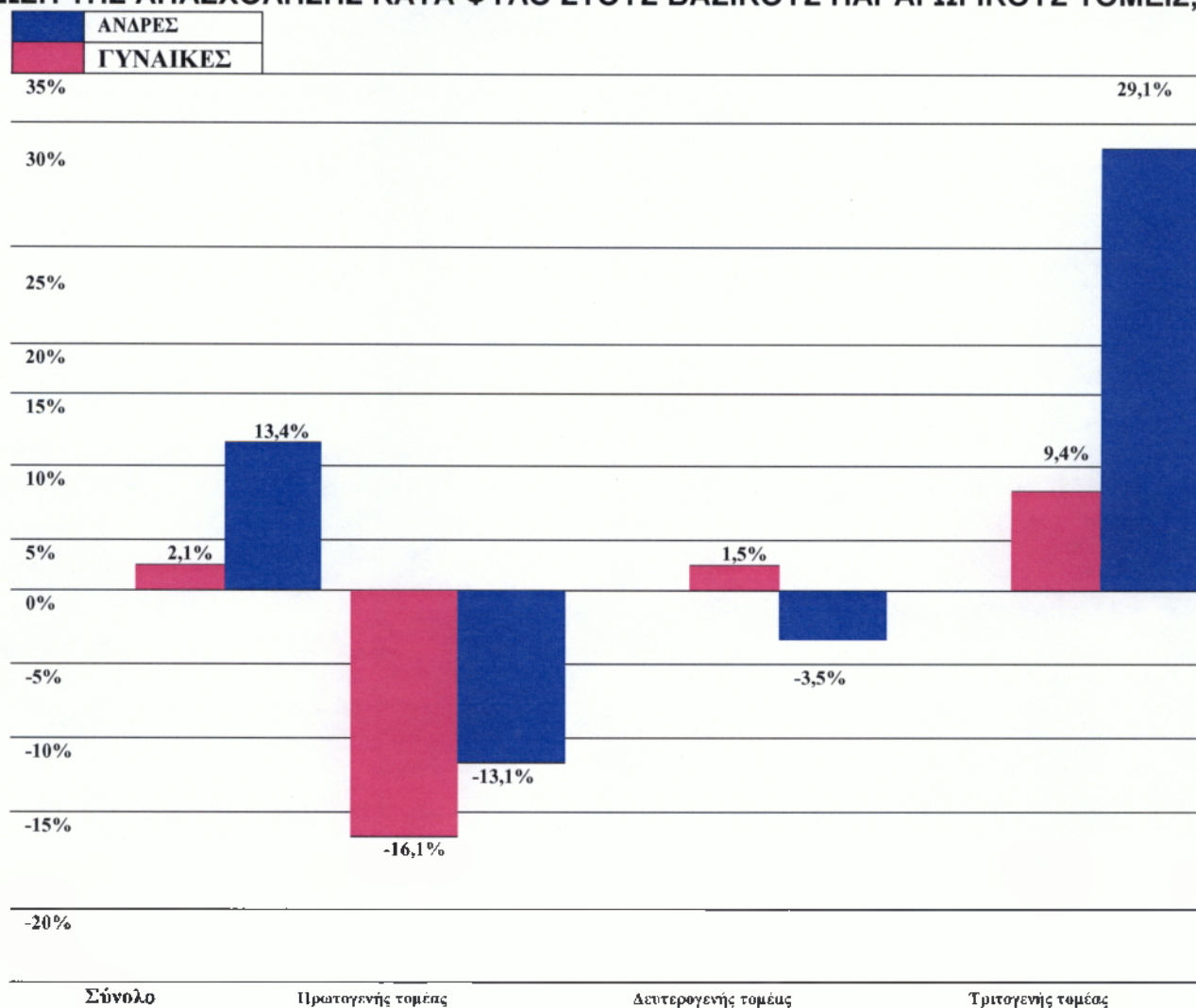
**ΠΟΣΟΣΤΙΑΙΑ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ ΣΤΗ ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΤΩΝ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ
ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ, 1993-1999**

ΠΗΓΗ: Ε.Σ.Υ.Ε., Έρευνα Εργατικού Δυναμικού 1993,1999 - Επεξεργασία ΚΕΘΙ

Πίνακας 32

ΑΝΑΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΤΗΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ ΚΑΤΑ ΦΥΛΟ ΣΤΟΥΣ ΒΑΣΙΚΟΥΣ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΥΣ ΤΟΜΕΙΣ, 1993-1999

ΠΗΓΗ: Ε.Σ.Υ.Ε., Έρευνα Εργατικού Δυναμικού 1993,1999 - Επεξεργασία: ΚΕΘΙ

Πίνακας 33

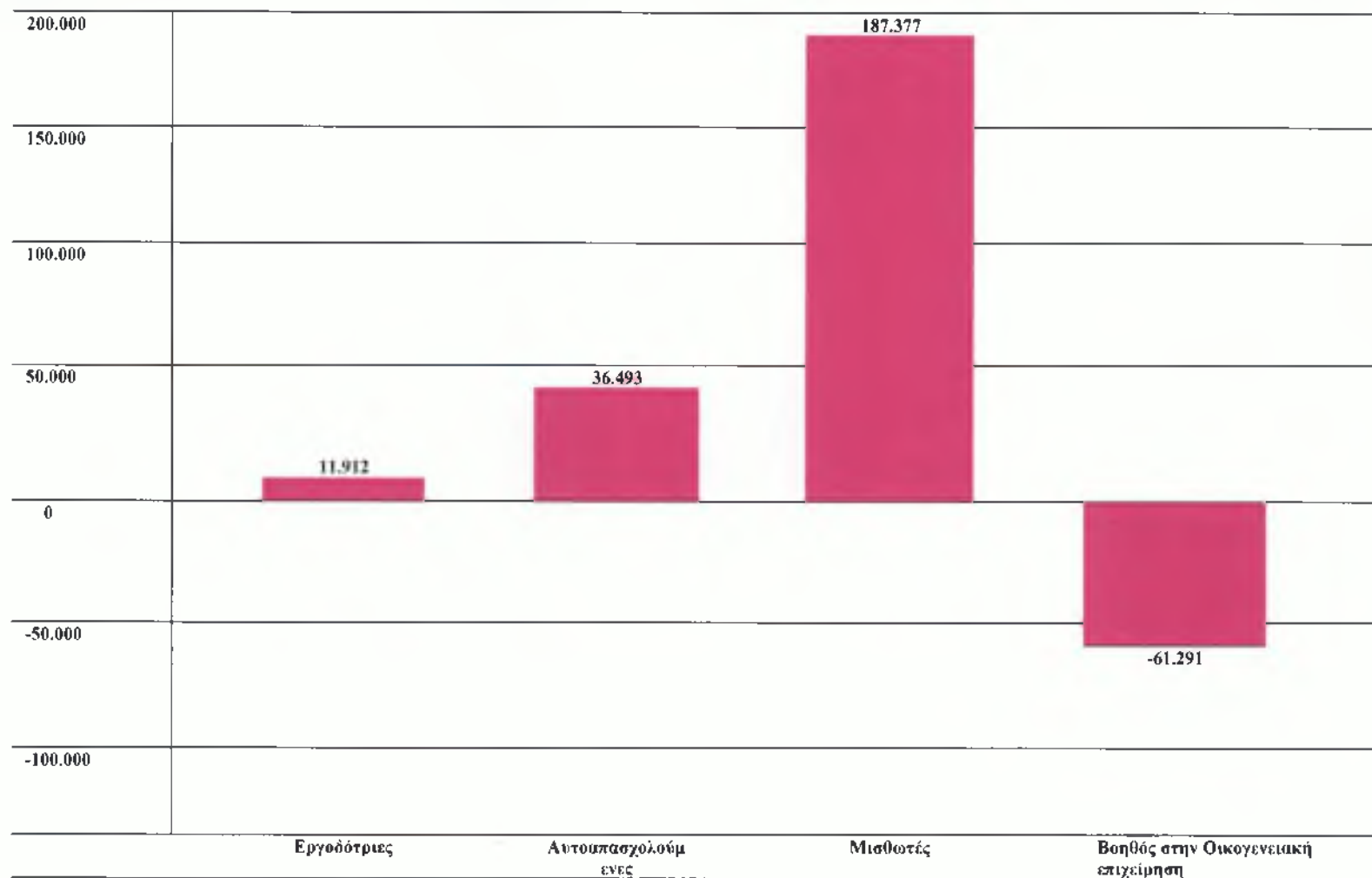
ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ ΚΑΤΑ ΘΕΣΗ ΣΤΗΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΚΑΙ ΦΥΛΟ, 1999

			Μεταβολή 1993-1999	
	ΑΝΔΡΕΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ	ΑΝΔΡΕΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ
ΣΥΝΟΛΟ	100%	100%	2,1%	13,4%
Εργοδότης/τρια	10,2%	3,2%	0,5%	0,5%
Αυτοαπασχολούμενος/η	28,7%	17,5%	-4,4%	0,5%
Μισθωτός/ή	56,5%	61,3%	4,2%	6,3%
Βοηθός στην οικογενειακή επιχείρηση	4,7%	18,0%	-0,4%	-7,2%

ΠΗΓΗ: Ε.Σ.Υ.Ε., Έρευνα εργατικού δυναμικού 1993,1999 - Επεξεργασία ΚΕΘΙ

Πίνακας 34

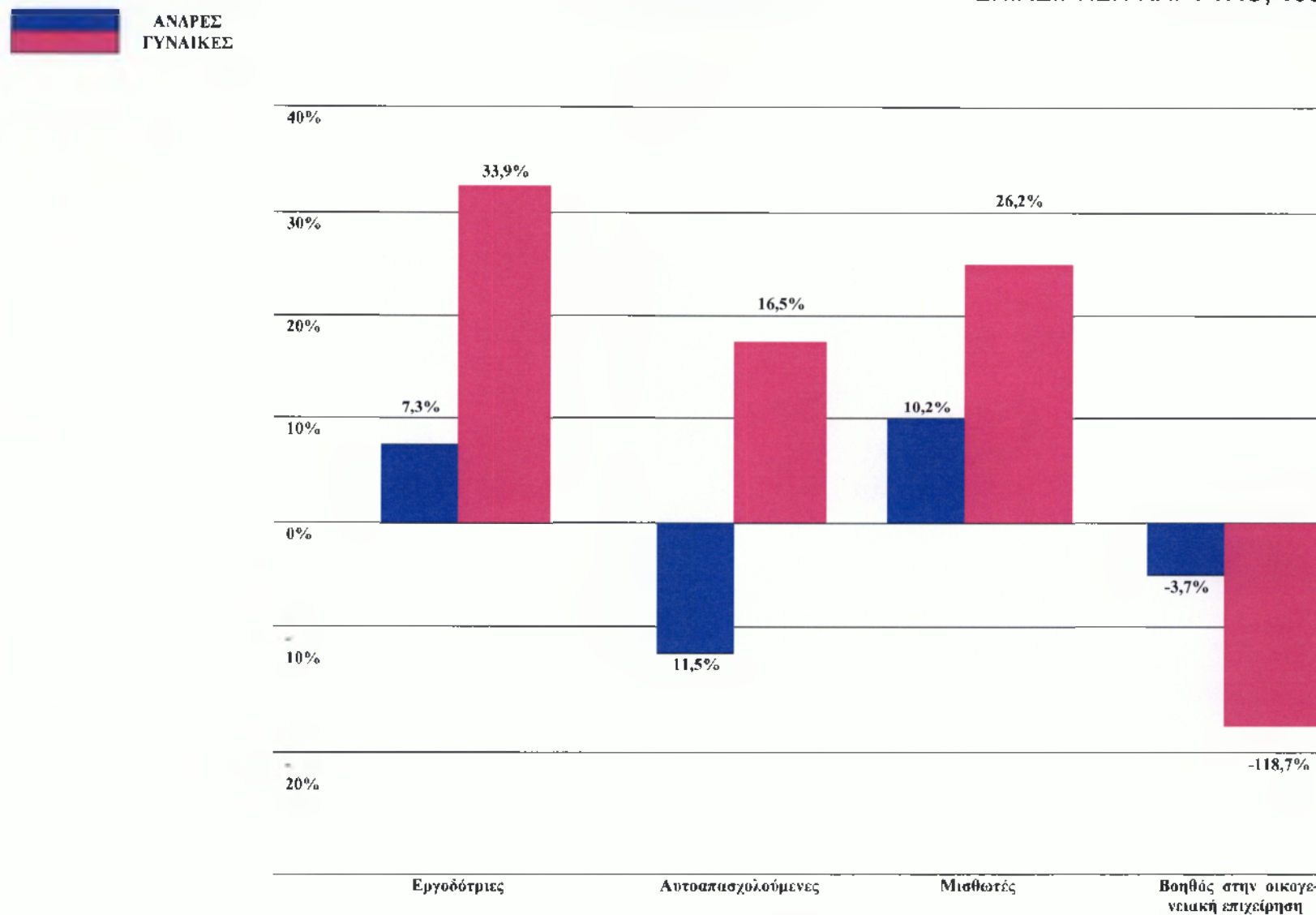
ΑΠΟΛΥΤΗ ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΤΗΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΚΑΤΑ ΘΕΣΗ ΣΤΗΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ 1993-1999

ΠΗΓΗ: Ε.Σ.Υ.Ε., Έρευνα Εργατικού Δυναμικού 1993,1999 - Επεξεργασία ΚΕΘΙ

Πίνακας 35

ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ ΚΑΤΑ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΘΕΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΚΑΙ ΦΥΛΟ, 1993-1999

ΠΗΓΗ: Ε.Σ.Υ.Ε., Έρευνα Εργατικού Δυναμικού 1993,1999 - Επεξεργασία ΚΕΘΙ

Πίνακας 36

ΠΟΣΟΣΤΙΑΙΑ ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΠΟΥ ΕΧΕΙ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΕΙ ΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΤΟΥ,
ΚΑΤΑ ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΦΥΛΟ, 1993-1999

	ΑΝΔΡΕΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ
ΕΧΟΥΝ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΕΙ η ΟΡΙΣΤΙΚΑ ΔΙΑΚΟΨΕΙ	6,0	5,7
Διδακτορικό ή Μεταπτυχιακός τίτλος	142,4	275,4
Πτυχίο Ανωτάτων Σχολών	18,5	34,5
Φοίτηση σε ΑΕΙ (τουλάχισ. 1 χρόνο) αλλά δεν πήρε πτυχίο	-15,4	-6,7
Πτ. Ανώτερης Τεχν.Επαγ.Εκπαίδευσης	98,2	136,4
Απολυτήριο Μέσης Εκπαίδευσης	21,2	12,7
Απολυτήριο 3-ταξ Μέσης Εκπαίδευσης	14,9	10,0
Απολυτήριο Δημοτικού	-11,7	-7,8
Μερικές τάξεις Δημοτικού	-20,3	-17,7
Δεν πήγε καθόλου σχολείο	0,2	-0,4

ΠΗΓΗ: Ε.Σ.Υ.Ε., Έρευνα Εργατικού Δυναμικού 1993,1999 - Επεξεργασία ΚΕΘΙ

Πίνακας 37

**ΠΟΣΟΣΤΙΑΙΑ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ
ΚΑΤΑ ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΦΥΛΟ, 1999**

	ΑΝΔΡΕΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ	Μεταβολή	1993-1999
			ΑΝΔΡΕΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ
ΣΥΝΟΛΟ	100.0	100.0	1.9	13.3
Διδακτορικό ή Μεταπτυχιακός τίτλος	0.7	0.5	0.4	0.4
Πτυχίο Ανωτάτων Σχολών	13.6	17.9	2.1	3.2
Πτ. Ανώτερης Τεχν. Επαγ. Εκπαίδευσης	10.0	14.2	4.8	7.5
Απολυτήριο Μέσης Εκπαίδευσης	29.1	27.5	4.2	1.5
Απολυτήριο 3-ταξ Μέσης Εκπαίδευσης	12.5	7.3	1.3	0.8
Απολυτήριο Δημοτικού	31.4	28.5	-11.1	-10.0
Μερικές τάξεις Δημοτικού	1.9	2.7	-1.4	-2.5
Δεν πήγε καθόλου σχολείο	0.8	1.4	-0.2	-0.9

ΠΗΓΗ: Ε.Σ.Υ.Ε., Έρευνα Εργατικού Δυναμικού 1993,1999 - Επεξεργασία ΚΕΘΙ

Πίνακας 38

**ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ ΚΑΤΑ ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ,
ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΚΑΙ ΦΥΛΟ, 1999**

Επίπεδο εκπαίδευσης	ΕΤΩΝ			
	25-29	30-44	45-64	65+
ΑΝΔΡΕΣ	100	100	100	100
Κάτοχοι Απολυτηρίου Λυκείου ή ανώτερο επίπεδο	69.5	52.9	40.7	16.2
Υποχρεωτική Εκπαίδευση ή κατώτερο επίπεδο	30.5	37.1	59.3	83.8
ΓΥΝΑΙΚΕΣ	100	100	100	100
Κάτοχοι Απολυτηρίου Λυκείου ή ανώτερο επίπεδο	84.7	69.0	34.6	5.9
Υποχρεωτική Εκπαίδευση ή κατώτερο επίπεδο	15.3	31.0	65.4	94.1

ΠΗΓΗ: Ε.Σ.Υ.Ε., Έρευνα Εργατικού Δυναμικού 1999 - Επεξεργασία ΚΕΘΙ

Πίνακας 39

ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΑΝΕΡΓΩΝ ΚΑΤΑ ΦΥΛΟ, 1999		
Επίπεδο Εκπαίδευσης	Άνδρες	Γυναίκες
Ανώτερο ή Ανώτατο	23%	28%
Απολυτήριο Λύκειο	37%	39%
Υποχρεωτική Εκπαίδευση ή Κατώτερο	40%	33%

ΠΗΓΗ: Ε.Σ.Υ.Ε., Έρευνα Εργατικού Δυναμικού 1999 - Επεξεργασία ΚΕΘΙ

Πίνακας 40

ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΑΝΕΡΓΩΝ ΚΑΤΑ ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ							
ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ	ΣΥΝΟΛΟ	ΕΤΩΝ					
		15-19	20-24	25-29	30-44	45-64	65+
	100	8,8	25,4	19,8	32,9	13,1	0,1
Διδακτορικό ή Μεταπτυχιακή τίτλος	100	0,0	17,7	46,9	17,7	17,7	0,0
Πτυχίο Ανωτάτων Σχολών	100	0,0	19,2	34,9	40,3	5,7	0,0
Φοίτηση σε ΑΕΙ (τουλαχ.1 χρόνο) αλλά δεν πήρε πτυχίο	100	0,0	0,0	0,0	100,0	0,0	0,0
Πτ.Ανώτερης Τεχν. Επαγ. Εκπαίδευσης	100	3,6	39,4	26,5	25,7	4,8	0,0
Απολυτήριο Μέσης Εκπαίδευσης	100	13,4	32,0	19,6	28,4	6,6	0,1
Απολυτήριο 3-ταξ. Μέσης Εκπαίδευσης	100	14,8	20,4	17,7	37,5	9,6	0,0
Απολυτήριο Δημοτικού	100	6,2	8,6	8,6	42,7	33,9	0,0
Μερικές τάξεις Δημοτικού	100	4,8	3,6	5,6	16,9	69,1	0,0
Δεν πήγε καθόλου σχολείο	100	10,8	13,7	8,9	13,5	53,2	0,0

Πίνακας 41

ΔΙΑΦΟΡΑ ΜΕΣΟΥ ΟΡΟΥ ΑΜΟΙΒΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΑΠΟ ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΕΣ ΑΝΔΡΩΝ ΚΑΤΑ ΚΛΑΔΟ, 1993 & 1998

ΕΡΓΑΤΕΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ	17,5
	20,0
ΥΠΑΛΛΗΛΟΙ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ	28,9
	30,2
ΕΡΓΑΤΕΣ ΣΤΟΝ ΗΛΕΚΤΡΙΣΜΟ & ΥΔΡΕΥΣΗ	21,0
	15,6
ΥΠΑΛΛΗΛΟΙ ΣΤΟΝ ΗΛΕΚΤΡΙΣΜΟ & ΥΔΡΕΥΣΗ	36,9
	24,9
ΕΡΓΑΤΕΣ ΩΡΥΧΕΙΑ	21,4
ΥΠΑΛΛΗΛΟΙ ΩΡΥΧΕΙΑ	29,9
	18,4

**Συνέχεια του
πίνακα 41**

ΥΠΑΛΛΗΛΟΙ ΛΙΑΝΙΚΟ ΕΜΠΟΡΙΟ	5,6
	19,4
ΥΠΑΛΛΗΛΟΙ ΧΟΝΔΡΙΚΟ ΕΜΠΟΡΙΟ	16,5
	20,4
ΥΠΑΛΛΗΛΟΙ ΤΡΑΠΕΖΕΣ	23,2
	24,4
ΥΠΑΛΛΗΛΟΙ ΑΣΦΑΛΕΙΕΣ	37,2
	31,0

ΠΗΓΗ: Ε.Σ.Υ.Ε., ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 1993,1998 - ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΚΕΘΙ

Πίνακας 42

**ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΜΟΝΙΜΩΝ ΥΠΑΛΛΗΛΩΝ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ ΚΑΤΑ ΦΥΛΟ
ΑΝΑ ΒΑΘΜΟ & ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ**

ΒΑΘΜΟΣ	ΣΥΝΟΛΟ	ΠΕ	ΤΕ	ΔΕ	ΥΕ
ΣΥΝΟΛΟ	100%	100%	100%	100%	100%
Ανδρες	59%	57%	60%	59%	69%
Γυναίκες	41%	43%	40%	41%	31%
A	100%	100%	100%	100%	0%
Ανδρες	62%	58%	66%	65%	0%
Γυναίκες	38%	42%	34%	35%	0%
B	100%	100%	100%	100%	100%
Ανδρες	56%	54%	60%	54%	86%
Γυναίκες	44%	46%	40%	46%	14%
Γ	100%	100%	100%	100%	10%
Ανδρες	58%	46%	47%	58%	68%
Γυναίκες	42%	54%	53%	42%	32%
Δ	100%	100%	100%	100%	100%
Ανδρες	60%	43%	44%	66%	61%
Γυναίκες	40%	57%	56%	34%	39%
E	100%	0%	0%	0%	100%
Ανδρες	44%	0%	0%	0%	44%
Γυναίκες	56%	0%	0%	0%	56%

ΠΗΓΗ: ΥΠΕΣΔΔΑ / ΓΓΔΔ, Δελτίο Στατιστικών Στοιχείων Προσωπικού
ΑΠΟΓΡΑΦΗ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ 31/12/1998 - ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΚΕΘΙ

Πίνακας 43

**ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΜΟΝΙΜΟΥ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ ΚΑΤΑ
ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ, ΦΥΛΟ & ΕΤΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑΣ**

ΒΑΘΜΟΣ	ΣΥΝΟΛΟ	0-5	6-10	11-15	16-20	21-25	26-30	31-35
ΣΥΝΟΛΟ	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%
Ανδρες	61%	65%	51%	60%	56%	62%	70%	76%
Γυναίκες	39%	35%	49%	40%	44%	38%	30%	24%
ΠΕ	100%	100%	100%	100%	0%	100%	100%	0%
Ανδρες	56%	52%	46%	55%	52%	58%	60%	78%
Γυναίκες	44%	48%	54%	45%	48%	42%	40%	22%
ΤΕ	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%
Ανδρες	62%	48%	52%	62%	59%	65%	83%	86%
Γυναίκες	38%	52%	48%	38%	31%	35%	17%	14%
ΔΕ	100%	100%	100%	100%	10%	100%	100%	10%
Ανδρες	62%	73%	49%	62%	56%	60%	72%	68%
Γυναίκες	38%	27%	51%	38%	44%	40%	28%	32%
ΥΕ	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%
Ανδρες	69%	60%	66%	62%	61%	78%	89%	93%
Γυναίκες	31%	40%	44%	38%	39%	22%	11%	7%

ΠΗΓΗ: ΥΠΕΣΔΔΑ / ΓΓΔΔ, Δελτίο Στατιστικών Στοιχείων Προσωπικού,
ΑΠΟΓΡΑΦΗ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ 31/12/1998 - ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΚΕΘΙ.